

Alapította: Heimler Károly

Kiadja: a GYŐR-SOPRON MEGYEI LAPKIADÓ VÁLLALAT

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HILLER ISTVÁN, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTÉR FERENC, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KAROLY

Szerkeszti: CSATKAI ENDRE

Ágoston Ernő rajzolta a fejléctet a 45., 94., 135., 236., 279., 344. és 383. lapon, a többi fejléctet és záródíszot, valamint a címlapot Sterbenz Károly.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének lakásviszonyai

Klinger András: Sopron népességének lakásviszonyai

Egy település népessége életviszonyainak egyik legjobb jellemzését a lakásviszonyok képe adja. Ez egyúttal – közvetett módon – lehetővé teszi az adott település városiasodási fokának megállapítását. A szorosabb értelemben vett népességi ismérvek (népességnagyság, kulturáltság, iparosodás) mellett a lakásviszonyok fejlettsége az, amely legjobban mutatja a települések urbanizációjának mértékét. Emiatt jelen közleményünkben – Sopron város népességi helyzetének két részben történt ismertetése után (lásd SSz. 1964. 1. sz. 26–39, ill. 1965. 3. szám 208–222 lap.) – a népszámlálások lakásösszeírásának adatai alapján kívánjuk felvázolni Sopron város lakásviszonyait.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének lakásviszonyai / A lakások és lakóépületek száma

A lakások és lakóépületek száma

1960. január 1-én Sopron lakossága 10 597 lakásban lakott. A lakások száma ezerrel (10%-kal) volt

magasabb, mint 1949-ben és 2000-rel haladta meg az 1930. évi lakásállományt.

1. A lakások és lakóépületek száma Sopronban 1930–1966

Év	Lakások száma	Lakóépületek száma
1930	8 596	2 752
1949	9 598	3 746
1960	10 597	4 440
1966	11 780	–

A város 1960. évi lakásaiból 442 épült 1954 és 1959 között, 90 1949 és 1953 között, a többi (az állomány mintegy 95%-ának) építése 1949 előtt történt.

1960. január 1. óta megnövekedett Sopronban is a lakásépítési tevékenység: 1960 és 1965 között 1221 lakást adtak át és 1966. január 1-én (az időközben megszűnt 38 lakás levonásával) a városban 11 780 lakás volt, ami annyit jelent, hogy az elmúlt 6 évben a város lakásállománya 11%-kal emelkedett (valamivel nagyobb mértékben, mint az előző 11 év egészében). Sopron lakásnövekedési üteme azonban így is elmarad a többi nyugat-dunántúli városétól: 1960 és 1966 között ugyanis Győr lakásállománya 23, Szombathelyé 20, Mosonmagyaróváré 18, Pápáé 14%-kal emelkedett.

194 Sopron lakásai 1960-ban 4 440 lakóépületben helyezkedtek el. Ezek száma 1949 óta mintegy 700-zal (közel 19%-kal) emelkedett. A lakóépületek – a város történelmi adottságai folytán – meglehetősen előregedettek: 43%-uk olyan, amely 1900 előtt épült (ezen belül az összes épületek 1/5-e – 921 lakóház – 1850 előtti építésű) és csak valamivel több, mint 7%-uk a felszabadulás óta. Ez utóbbi arány tekintetében Sopron egyike a legalacsonyabbaknak, a magyar városok között az 1945 óta épült lakóházak aránya csak 6 alföldi városban, Kőszegen és Sátoraljaújhelyen alacsonyabb, mint Sopronban. A legrégebb lakóházak aránya tekintetében pedig csupán egy magyar város versenyezhet Sopronnal: Kőszegen az 1850 előtt épült lakóházaik aránya meghaladja a 23%-ot. A II. világháború pusztításai is erősen érintették Sopron lakóházait: a háború folyamán a város lakóházainak közel 60%-a sérült meg és ez a lakások közel felét érintette.

2. Lakóépületek az építés éve szerint Sopronban, 1960-ban

Építés éve	Lakóépületek száma	%
1850 előtt	921	20,7
1850–1899 között	985	22,2
1900–1919 között	683	15,4
1920–1944 között	1 521	34,3
1945–1948 között	77	1,7
1949–1953 között	54	1,2
1954–1959 között	199	4,5
A lakóépületek száma összesen	4 440	100,0

A lakások számának növekedése meghaladta a lakások lakói számának emelkedését. Ennek következtében a

lakások laksűrűsége 1960-ban alacsonyabb volt az 1949. évinél: 100 lakásra 342 lakó jutott a tizenegy évvel azelőtti 349-cel szemben. A javulás a 30 évvel azelőttihez viszonyítva számottevőbb: 1930-ban még 100 lakásban átlagosan 391 személy lakott. Sopron 1960. évi lakásonkénti laksűrűsége egy árnyalattal rosszabb a magyar városok átlagánál (339), de jelentősen alatta van a szomszédos városokénak. 1966-ban – becslés szerint – 335 személy él átlagosan 100 soproni lakásban.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének lakásvizonyai / A lakások és lakóépületek nagysága

A lakások és lakóépületek nagysága

Sopron lakásaira – mint a magyar lakásokra általában – az egy lakószobás lakások a jellemzők. 1960-ban a város lakásállományának 47%-át képviselték ezek a legkisebb típusú lakások. Arányuk a múlthoz képest csökkenő tendenciát mutat: 1949-ben még a lakások 53%-a volt egyszobás. A két lakószobás lakások aránya ugyanakkor határozott emelkedést mutat: 1960-ban már elérte az összes lakások 39%-át, az 1949. évi 35, ill. az 1930. évi 27%-kal szemben. Az elmúlt 11 évben a 3 és több lakószobás lakások száma is nőtt (mintegy 1 százalékkal), de a II. világháború előtti helyzetihez képest (főleg a lakásmegosztások következtében) számuk és arányuk jelentősen visszaesett: az 1930. évi 21%-hoz képest arányuk 13%-ra esett vissza.

1953. A lakások nagysága Sopronban 1930–1960

Év	A lakások száma	1 lakószobás	2 lakószobás	Ebből 3 és több lakószoba nélküli	lakószoba nélküli
1930	8 596	4 459	2 328	1 793	16
1949	9 598	5 060	3 318	1 196	24
1960	1 0597	5 027	4 155	1 410	5
Százalékos megoszlás					
1930	100,0	51,9	27,1	20,8	0,2
1949	100,0	52,7	34,6	12,5	0,2
1960	100,0	47,4	39,2	13,4	0,0

Az egylakószobás lakások aránya Sopronban a magyar városok átlagához (61%) viszonyítva kedvezőnek mondható, és ugyanez a helyzet a nyugat-dunántúli városokhoz viszonyítva is, ahol arányuk 58–61% között van. Alacsonyabb egyszobás lakás-arányt csupán – a modern lakásokkal rendelkező – új szocialista városainkban találunk, amelyek közül pl. Komlón 29, Dunaújvárosban 31, Oroszlányban 33% az arányszámuk. Még kedvezőbb a kép Sopron városias lakás-állományára nézve a nagyobb (3 és több szobás) lakások tekintetében: ennek soproni 13%-os aránya a legmagasabb az országban, ezt csak Keszthely 12, Balassagyarmat, Baja és Pécs 10%-os aránya közelíti meg. Budapesten a lakások kevesebb mint 9%-a nagyobb két lakószobásnál, Győrött és Szombathelyen pedig alig több mint 8% ez az arány.

Sopron mintegy 10 600 lakásában több mint 43 700 helyiség van, vagyis átlagosan 100 lakásra 413 helyiség jut. A lakások átlagos nagysága a lakószobák száma alapján 169 (vagyis ennyi lakószoba jut 100 lakásra). Ha a többi szobának tekinthető helyiséget is (hálófülke, hall, személyzeti szoba) számításba

vesszük, az átlagos lakásnagyság 175-re emelkedik. 100 lakásra 98 konyha jut (ami annyit is jelent, hogy a két konyhával rendelkező lakások leszámításával a város lakásainak kevesebb mint 5%-a nem rendelkezik konyhával). Az összes lakóhelyiségek (szoba+konyha) száma 29 000, száz lakásra jutó aránya 273.

4. Lakások helyiségei Sopronban, 1960

Megnevezés	Helyiségek száma	100 lakásra jut
Lakószoba	17 883	169
Hálófülke	97	0
Hall	272	3
Személyzeti szoba	322	3
Szobák együtt	18 574	175
Konyha	10 428	98
Lakóhelyiség összesen	29 002	273
Fürdőszoba	3 014	28
Mosdófülke	190	2
Egyéb helyiségek	11 515	100
Lakások helyiségeinek száma összesen	43 721	413

196A soproni lakások átlagos nagysága – a két és több szobás lakások gyakoribb előfordulása következtében – általában meghaladja a magyar városokét és különösen a szomszédos városokét. Szembetűnő ez leginkább a 100 lakásra jutó lakószobák száma tekintetében, az összes helyiségek száma Győrött egy árnyalattal magasabb.

Még kedvezőbb a kép Sopronra nézve a lakások laksűrűsége vonatkozásában. Minden megközelítésben (akár a lakások, akár az összes helyiségek, lakószobák, vagy lakóhelyiségek alapján számolva) Sopron lakásaiban laknak viszonylag a legkevesebben. Pl. a 100 lakószobára jutó lakók száma Sopronban 14%-kal marad alatta a városok átlagának, azaz 14–19%-kal kedvezőbb, mint a szomszédos városokban.

5. A lakások átlagos nagysága és a laksűrűség Sopronban és a szomszédos városokban, 1960

Város	100 lakásra jutó					100		
	összes helyiség	lakószoba	szoba	lakóhelyiség	lakó	összes helyiségre	lakószobára jutó lakó	lakóhelyiségre
Sopron	413	169	175	273	342	83	203	125
Győr	424	151	159	254	356	84	235	140
Mosonmagyaróvár	389	145	147	243	366	94	251	151
Pápa	404	147	150	247	356	88	241	144
Szombathely	410	151	158	254	366	89	242	145
Járási jogú városok	386	144	147	244	340	88	235	139

A lakóházak nagysága is Sopron városias voltára utal. Ha a lakások száma alapján közelítjük meg ezt,

akkor azt tapasztaljuk, hogy a városban az egy lakásos lakóházak aránya 57% – amely arány a magyar városok között a legkedvezőbb. Általában ugyanis a városi lakóházak 78%-a egy lakásos, de Budapesten is 59%-ukban egy lakást találunk, a szomszédos nyugat-dunántúli városok közül csupán Győrött találunk Sopronhoz hasonló alacsony arányt (58%), Szombathely lakóházainak 60, és Mosonmagyaróvár lakóházainak 66%-a egy lakásos. Lényegében hasonló képet kapunk, ha a többlakásos épületeket viszonyítjuk. Sopronban a 7 és a több lakásos lakóházak közel 7%, hasonló Győréhez, de jóval meghaladja a többi szomszédos város 2–4%-os arányát; természetesen e tekintetben elmarad Budapestétől (közel 10%), ahol a nagyobb bérházak előfordulása gyakoribb.

6. Lakóépületek a lakások száma szerint Sopronban, 1960

Lakások száma	Lakóépületek száma	%
1	2 542	57,2
2	823	18,5
3	331	7,5
4	241	5,4
5–6	207	4,7
7–10	194	4,4
11–20	88	2,0
21–30	12	0,3
31 és több	2	0,0
Összesen	4 440	100,0

Másik megközelítésben a lakóházak nagyságát az emeletek száma alapján vizsgálhatjuk. E tekintetben Sopron lakóház-állománya még egyértelműbben mutatja a legvárosiasabb jelleget. Sopronban ui. az emeletes lakóházak aránya (22%) a legmagasabb. Ez az arány a járási jogú városok átlagában csak 3, a megyei jogú városokban 8, Budapesten pedig 14%-os. A szomszédos városok közül Győr lakóházainak 14, Szombathelyének 11, Mosonmagyaróvárének 7, Pápáéknak 5%-a emeletes. Sopron emeletes házainak viszonylag magas arányát az egy-emeletes házaik magasabb aránya okozza. A két- és több-emeletes épületek aránya (4,5%) alatta marad az új szocialista városokénak (pl. Dunaújváros lakóházainak közel 22, Oroszlányénak 14%-a két- és több emeletes).

A múlthoz viszonyítva az emeletes lakóházak aránya visszaesett Sopronban; 1930-ban még a város lakóházainak 27%-a volt emeletes. Ezt elsősorban az újabb építésű lakóházak földszintes volta okozta. Megjegyzendő, hogy ez a csökkenés főleg 1949-ig következett be, azóta a földszintes lakóházak arányú ismét csökkent.

7. A lakóépületek magassága

Év	A		Ebből		
	lakóépületek száma	földszintes	1	2	3 és több emeletes
1930	2 752	2 007	579	158	8
1949	3 746	3 023	559	154	10

Év	A lakóépületek száma	földszintes	Ebből		
			1	2	3 és több emeletes
1960	4 440	3 444	797	176	23
Százalékos megoszlás					
1930	100,0	72,9	21,0	5,8	0,3
1949	100,0	80,7	14,9	4,1	0,3
1960	100,0	77,6	17,9	4,0	0,5

Megjegyzés: 1949-ben az adatok a tulajdonképpeni lakóházakra vonatkoznak.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének lakásviszonyai / A lakások felszereltsége

A lakások felszereltsége

Sopron lakásainak és lakóépületeinek felszereltsége – a város közmű-ellátottságának fejlettsége folytán – egyike a legjobbaknak és ez a tény is az urbanizáció igen magas fokára mutat,

198A lakások 98,5%-a van ellátva villanyvezetékkel és mindössze 154 olyan soproni lakás van, ahol nincs a villany bevezetve (a város lakosságának közel 99%-a élvezi a villanyvilágítás előnyeit). A jelentős fejlesztésre mutat, hogy a villannyal ellátott lakások aránya 1930-ban még csak 59%-ot ért el, és hogy a magyar városok átlagában a villannyal való ellátottság 83%-os. A szomszédos városok hasonló mutatója egy árnyalattal elmarad Sopronétól: 97–98%-os. Pápán 95%-os.

8. A lakások felszereltsége, százalékban, Sopronban, 1930–1960

Év	Villany-	Vízvezetékkel	Gáz-	Fürdő szobával	Vízöblítéses WC-vel
ellátott lakások a lakások százalékaiban					
1930	59,0	35,0	7,0	11,8	27,7
1949	89,4	51,8	17,1	20,0	35,7
1960	98,5	57,2	41,4	28,4	36,2

Megjegyzés: 1949-ben és 1960-ban a hozzácsatolt Sopronbánfalva és Görbehalom (Ágfalvától) adataival együtt.

Még szembetűnőbb a lakások vízvezetékkel való ellátottsága: a város lakásainak 57%-ába van bevezetve a víz, 24%-a pedig a lakáson kívüli vízvezetékot használja. Ez az ellátottság jóval meghaladja a városok átlagát – ahol a lakások 26%-ában van városi vízvezeték, és a lakáson kívülről 12%-ban szerzik a vízvezetéki vizet – és az új szocialista városokéhoz hasonló. A város lakosainak 83%-a fogyaszt vízvezetéki ivóvizet – ennél magasabb arányt csak Veszprémben, Vácott találunk az ország városai között. A szomszédos városok vízvezetéki ellátottsága jóval elmarad Sopronétól: Pápán 74, Győrött 73, Szombathelyen 61, Mosonmagyaróvárt 29% a vízvezetékkel ellátott lakások aránya. A magas vízvezetéki

ellátottság mellett a városban 1960-ban még mindig közel 2000 olyan lakás volt (mintegy 6000 lakóval), ahol kutakból fedezik ivóvíz szükségletüket. Ezek részére a belterületen 23, a külterületen 15 ásott közkút és 12 forrásfoglalás áll rendelkezésre.*⁽¹⁾

A század elején létesített – ún. elválasztórendszerű – csatornahálózat már a város lakóházainak viszonylag kisebb részét látja el: a csatornahálózat hossza a vízvezetékhalózatnak csak 70%-a. Ennek ellenére az a tény, hogy Sopron lakóházainak 49%-a van közcsatornával felszerelve, azt jelenti, hogy a város ellátottsága e tekintetben is egyike a legkedvezőbbeknek. A közcsatornával való ellátottság ui. az ország városaiban átlagosan 11%-os, és csupán Kőszegen és Szombathelyen haladja meg valamivel az 50%-ot, az ország fővárosában is csupán 31%-os. A közcsatornán kívül Sopron lakóházainak közel 8%-ában házicsatorna áll rendelkezésre.

A magas színvonalú vízvezetési és közcsatorna hálózat biztosítja, hogy a lakások fürdőszobával való ellátottsága is átlagon felülnek mondható, bár e tekintetben Sopron helyzete nem annyira kiemelkedő az országban. 1960-ban 199a város lakásainak 28%-a rendelkezett fürdőszobával, ami különösen a II. világháború előtti helyzethez viszonyítva jelentős fejlődésnek tekinthető (1930-ban még a fürdőszobás lakások aránya 11%-os volt). Ez az arány a városok átlagát (19%) felülmúlja, de nemcsak új szocialista városaink 60–70%-on felüli aránya alatt marad jelentősen, hanem kedvezőtlenebb a Győrinél (33%) és alig jobb a Pápainál és a Szombathelyinél (26%).

Hasonló képet kapunk a lakások másik igen fontos higiéniai ellátottsága: a vízöblítési árnyékszék száma tekintetében. Sopron lakásainak 36%-a rendelkezik vízöblítési WC-vel és a lakások további 20%-ában lakáson kívüli vízöblítési árnyékszéket használnak. A lakásoknak WC-vel való ellátottsága a városokban átlagosan 19%-os, de az új szocialista városokban eléri a 70%-ot is. A szomszédos városok lakásai közül csak Győrött jobb a helyzet: itt ez az arány 40%-os, a többiben 16–23% között van.

Sopron lakásainak magas fokú ellátottságát jelenti, hogy 41%-uk rendelkezett gázzal. Ennél magasabb arányt az országban csak Budapesten (49%) és Győrött (46%) találunk, ami szintén Sopron urbanizációjának magas fokát igazolja.

Közvetett módon a lakások felszereltségéhez tartozik – és szintén a lakásviszonyok minőségi jellemzője – a lakások padozatának jellege. Ez a kép is kedvező Sopronra: itt ui. – a 71%-os városi átlaggal szemben – a lakások 99,4%-a meleg padozatú (vagyis a szobák legalább fele fa, parketta, azbeszt, magnezit, linóleum, gumi vagy műanyag). Ez az arány csak Kőszegen múlja felül a sopronit, de Budapesten is csak 96%-os, Győrött pedig 95%-os. Sopronban csak 180 olyan lakos van, aki nem meleg padozatú lakásban él. E kedvező arányt az biztosítja, hogy a lakások szobáinak 30%-a parketta-, 69%-a fapadozatú.

Ugyancsak a lakások viszonylagos jó minőségét mutatja az a tény is, hogy Sopronban a legmagasabb az országban az alapincézett épületek aránya: 1960-ban a város lakóházainak 29%-a volt teljesen és 41%-a részben alapincézve. E két arány Budapesten csak 10, ill. 32%-ot, Győrött 11, ill. 28%-ot ér el. E magas alapincézettségi arány természetesen összefügg az emeletes épületek gyakoribb előfordulásával, de közegészségügyi szempontból is igen jelentős.

9. A lakóépületek felszereltsége százalékban, Sopronban, 1930–1960

Év	Villany- vezetékkel	Víz- felszerelt	Gáz- lakóépület	Egészben alápincézett	Részben
----	------------------------	--------------------	--------------------	--------------------------	---------

Év	Villany- vezetékekkel felszerelt lakóépület a lakóépületek százalékában	Víz-	Gáz-	Egészben alápincézett	Részben
1930	85,9	72,1	0,6	28,0	55,0
1949	94,2	65,8	12,6		73,0
1960	98,5	73,2	31,5	28,9	41,0

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Klinger András: Sopron népességének lakásviszonyai / Tulajdoni jelleg, használati jogcím

Tulajdoni jelleg, használati jogcím

A város lakóházainak viszonylag nagyobb volta következtében a lakóházak között a magántulajdonban lévők aránya itt egyike a legalacsonyabbaknak. Sopron lakóházainak ui. – a városok 85%-os átlagával szemben – 60%-a van **200** magántulajdonban, az épületek 39%-a állami tulajdonú. A magán- és társas tulajdonú épületek aránya még Budapesten is 73, Győrött 79%-os és csupán néhány szocialista városban hasonló Sopronéhoz.

Hasonló kép mutatkozik meg Sopronban a lakások használati jogcíme tekintetében: a városok lakásainak csak 22%-át lakják háztulajdonosi jogcímen, a többiben bérlőként laknak. A háztulajdonosi jogcímen lakott lakások aránya ennél csak Dunaújvárosban (14%) és Budapesten (17%) alacsonyabb; Győrött már eléri a 30, Szombathelyen a 34%-ot.

10. A lakott lakások használati jogcíme Sopronban, 1960

Használati jogcím	Lakások száma	%
Háztulajdonosi	2 284	21,8
Öröklakástulajdonosi	86	0,8
Főbérleti	7 252	69,1
Társ- (közös) bérleti	264	2,5
Szolgálati és egyéb	607	5,8
A lakott lakások száma összesen	10 493	100,0

Kedvező színben tünteti fel Sopron lakásviszonyait az a tény, hogy az 1,1%-os városi átlaggal szemben – a társbérleti lakások aránya csak 0,4% (ami annyit jelent, hogy Sopronban csak 264 lakásban laknak társbérletben). Ennél alacsonyabb arányt csak négy alföldi városban, Ózdon és Tatabányán találunk; de Győrött és Szombathelyen a lakások 4%-ában laknak társbérletben. Sopronban ezenkívül 727 albérletes és 122 ágybérletes lakást írtak össze 1960-ban. Ezek aránya azonban meghaladja a városok átlagát: így pl. az albérletes lakások 7%-on aluli soproni arányával szemben, a városok átlagában csak 4% az albérlet tartók aránya. A szomszédos városok közül Győrött és Szombathelyen is csak a lakások 5%-ában tartanak albérletet.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Csatkai Endre: A soproni vendégfogadók a 16/19. században

201 Csatkai Endre: A soproni vendégfogadók a 16/19. században

„Sopron éltető eleme a bor” – írta a 18. század elején Additamentum című füzetében Dobner Sebestyén Ferdinánd ügyvéd. Nem úgy kell ezt érteni, hogy soproni őseink magukat a borral éltették, habár igazán nem vetették meg a hazai termést, hanem a vele való kereskedés hozta meg számukra a gazdagságot. Éppen ezért minden ellen védekeztek, ami törekvéseiket gátolta volna, így tilos volt a városba idegen bort behozni, illetőleg csak nehezen kiharcolható engedéllyel. A polgárok borkimérési joga sorra járt és szép jövedelmet jelentett. Ezt is alaposan veszélyeztette volna, ha a városban nagyobb számú vendégfogadó és kocsmá működik. Nyilván eredetileg a vendéglátó ipar is a város kezében lehetett teljesen, cégérrel jelzett vendéglőről, fogadóról a 16. század vége előtt alig hallunk, de igenis a városi kifőzőről. Ennek legkorábbi ismert említése a krónikákban esik, azt írják és adják egymásnak tovább, hogy 1553-ban a városi kocsmárosékat, férjet, feleséget meggyilkolták, de kézre kerültek a tettesek, kerébe törve még három napig éltek (Michel krónika, 10. lap. SÁL). A hivatalos város, jóllehet övé volt a fogadó, mégis meghagyta a bérlőnek, hogy a bort egy pfenniggel olcsóbban mérje, mint a magánosok, ezzel is a polgárokat pártolva (Sopron monográfiája. II. kötet. 34. lap). Ismerjük a városi vendéglő helyét, a Lenin körúton az 51-es számú ház, korábban 56-os (Bayr: Az ev. egyházközség tört. 1917. 225. lap).¹⁽²⁾

A 16. század vége felé már ismerünk cégéres fogadót, és a 17. század folyamán felszökik számuk ezzel együtt négyre. Üzemük a mai viszonyokhoz képest persze korlátolt volt, mert sört nem mérhettek; azt a város egyetlen helyre központosította, maga főzte, maga árusította, így nem jelenthetett versenytársat a bornak. Ezek a 17. századbeli fogadók szinte napjainkig fennmaradtak. Az alábbiakban *keletkezésük sorrendjében* adunk róluk ismertetést.

Vörös ökör. Első ismert említése 1595-ben történik községi ülésen (Sopron monogr. I. 58. lap). A szövegben világosan kifejezésre jut, hogy a városi kifőző mellett csak ez az egyetlen fogadó működik. A Liszt Ferenc Múzeum kertjében fennmaradt egy sírkő, amely valaha Czirák András hamvai felett állott, aki 1682-ben halt meg. A sírkövön hordót és körzöt is látunk kifaragva annak a jeléül: a vendéglősnek maradt

annyi ideje, hogy pintérséggel is foglalkozott. Valószínűleg az ő ideje alatt, 1676-ban, a hatalmas tűzvészben égett le a Vörös ökör. Egy másik nagy eseményét a fogadónak már nem érte meg a fogadás. 1688. október 10-én török követség érkezett a városba és innen igyekezett tovább Bécs felé. A kontyos vendégek a Vörös ökörben szállottak meg (Csányi krónika. 140. lap). A vendégség három napig tartott. Ekkor már Budát visszafoglalták a töröktől, viszont 1705-ben újabb háborús veszély érte Sopront: Bottyán apó lövette; a Vörös ökör is leégett. 1778-ban úgy emlegeti a tanácsjegyzőkönyv, hogy Lendvay nevű tulajdonosa újjáépítette (63. lap). A századforduló körül, 1793. augusztus 3-án nem kisebb ember veszi meg a fogadót, mint a Legnagyobb Magyar apja, Széchényi Ferenc gróf; természetesen nem maga méri a bort, hanem egy Kolb nevű kocsmárosnak adta bérbe. Mint látni fogjuk, más kocsmát is megszerzett a praktikus gondolkodó főúr. 1801-ben viszont ismét eladja a Vörös ökröt. Ekkoriban a földszinten volt 7 szoba, az emeleten 12 (Pressburger Zeitung. 1795. 1011. lap).

202 Elavult közben az évszázados fogadó. Úgy volt valahogy a soproni vendéglők sora, hogy akár a stafétafutásnál, egyik a másiknak adta át az idők folyamán a vezérszerepet. 1833-ban a Vörös ökör az élre került. Ugyanis ebben az évben Hofer Péter vette meg. Régi soproni család sarja volt, nagykereskedő és a maga korában a haladó polgárok vezetője, Széchényi István egyik kitartó híve. Fő mozgatója a takarékpénztár megalapításának, amellyel a Zeneegyesület támasza, egyúttal mint hegedűs is gyakori szereplője a hangversenyeknek. A rozzant Vörös ökör az ő tulajdonában megújult. Fényesen átalakította, berendezte, kávéházzal bővítette. Így persze a régi neve sem maradhatott meg, 1833-tól fogva Magyar király lett, és mint ilyen szűnt meg a két világháború között. De addig! Sopron neves vendégei általában ott szálltak meg, az lévén a legelőkelőbb fogadó. 1840-ben nem kisebb vendége volt a Magyar királynak, mint a zongorakirály, Liszt Ferenc. Ott játszódtott le az az érzékeny jelenet, hogy a fiatal művészt falujának küldöttsége kereste fel; mikor Liszt észrevette egykori tanítóját, odasietett hozzá és kezét csókolt neki. 1846-ban ismét a Magyar király látta vendégül Lisztet hangversenye alkalmából. Persze Sopronba gyülekezett a közeli megyékből is, aki szerette a zenét. Liszt szomszédságában egy sereg fiatal leány lakott. Mikor a nagy nőbarát ezt meghallotta, az egész szépnemet meghívta a maga szobájába és pazar hangversenyt rendezett a tiszteletükre. 1847 volt a soproni idegenforgalom nagy teherpróbája: országos tudós kongresszust tartottak. A néhány száz résztvevőt persze nem lehetett a fogadóban elhelyezni, egyébként is a gazdagabb polgári családok vetekedtek értük, de azért jutott nevezetes vendég a Magyar királyba is, többek közt Szelestey László költő, a Bach korszak idején bebörtönzött vértanú, továbbá Erdélyből Gyulay Lajos és egy Kemény gróf.

1840 nemcsak Liszt látogatása miatt nevezetes. Ekkor született a fogadóban a csaposnak később világhírűvé vált fia, Angeli Henrik. Rajztehetségét a vendéglő egyik látogatója, Pálmai festő fedezte fel, rábeszélésére a 11 éves fiút nagybátyja, egy bécsi gazdag viaszáros képezte ki, arcképfestő lett, világszerte vetekedtek érte, hogy megszerezhessék a képeit.²⁽³⁾ Angeli mama a hírek szerint szépség volt, és kedvéért is sokan jártak a szálló étkezőjébe, maga Széchényi is ebből a célból látogatott oda, de mint naplójában írja, a „magyar királyné”-t nem láthatta.

Még 1884-ben Ferenc Józsefet is vendégül fogadhatta pár napra a szálló, miről is emléktábla készült a lépcsőházban. De a korabeli újságok vendéglistája szerint csak úgy özönlött oda a kényesebb igényű látogató. Vonzó erő volt a nagy árnyas kert; étkezésre is használták, hangversenyek zajlottak le ott nyár idején. Főleg a Dalfüzér énekkar gyönyörködtette Sopront, gyakran a katonazenekarral élénkítve műsorát. A kapu előtt gyakorta lehetett fekete-sárga zászlót látni annak a jeléül, hogy közös hadseregbeli főtiszt lakik benn. Eléggé szemet szűrt ez, és mikor Reményi Ede, a hegedűkirály 1891-ben szintén odaszállt, követelték, hogy nemzeti zászlót tűzzenek a házra. Hanem két év múlva megtörtént a stafétaváltás.

Közvetlenül a szálló mellett korszerű fogadó épült, a Pannónia, a Magyar király fénye elhalványult. Udvarába mind kevesebb fogat járt be, az egyik nélkülözhető istállóban 1910 körül egy élelmes asszony mozit létesített, az utca felől nagy transzparens hirdette: Várkerületi kinó. Ez volt a város második állandó mozija. Megszűnt a kávéház, helyette nagy drogéria nyílt meg, végül az első világháború után beveződött a szálló különállása, [203](#) egybeolvadt a Pannóniával, majd megszűnt egészen. 1945 után többféle célt szolgált, volt pártház is, legújabbán pedig a siketnémák asztalosáru ipariiskolája kapott benne elhelyezést.

Arany angyal. Tulajdonképpen a legrégebb vendéglő, mint az említett városi vendéglő szerepel, de cégér dolgában a Vörös ökör megelőzi. Nem tudjuk, mikor vette fel a nevét. 1648-ban azonban már az Arany angyal cégére fogadta a vendégeket, ez évben vették fel Trögl Wolfot; Wyrth zum gulden Engel – írja róla a polgári lajstrom (IV. kötet. 13. lap). Érdekes találkozás: 1663-ban említik Engel Tóbiást, aki „Gastgeb beym guldenen Engel” (SSz 1958. 33. lap).

1676 nagy változást hoz a helyi vendéglátó iparban. A város elcseréli az Arany angyalt Pásztory Zsigmond Szarvas című vendéglőjével, amely a mai Pannónia helyén állt. Mi lehetett vajon az oka? Tán az, hogy a Szarvas volt az első fogadó a magyar vidék felől érkezők számára? Az Arany angyal viszont a piac felé volt az első. Lehet valami magánérdeket is szimatolni: Pásztory ugyanis, aki a cserélésnél bizonyítanál nem járt rosszul, az időben éppen polgármester volt.³⁽⁴⁾

Egyébként a magánkézbe kerülő fogadóról keveset hallhatunk. Egy nagy napja volt: 1770-ben odaszállt II. József, mint megkoronázott német császár, magyar trónörökös. Éppen ellenkezője volt a pompakedvelő Mária Teréziának Majd 100 éve nem járt koronás fő Sopronban, de a trónörökös eleve megtiltott minden ünnepélyes fogadtatást, és bár a soproniak látványosságot reméltek, csalódniuk kellett; József elment a színházba, amelyet éppen egy éve építettek át a soproniak egy szárazmalomból. A szokatlanul dísztelen látogatás emlékéet aranybetűkkel írták mégis be a tanácsjegyzőkönyvbe. Kevésbé épületes sorokat olvashatunk ugyanott az Arany angyalról 1796-ból. A vendéglős nem jelentett be valami vendégeket, és mikor kérdőre vonták, még feleselt is, ezért 24 forintra ítélték, ha pedig nem fizetne, 12 botütést kaphat (Tjk. 1796. 699 726. számú végzés).

1800 körül a házat átépítették. 1802. február 12-én Hauer József veszi meg Fritz Frigystől. A szerződés szerint az akkori, még nem egészen kiépített állapotában. A homlokzaton ma is van még nyoma ennek az átépítésnek a fonatos díszben. De az 1850-es években romantikus elemek kerültek a homlokzatra. A vendéglő a 19. század második felében a Baumann család kezében igen jó hírű volt, de a századfordulókor megszűnt. Utoljára még 1898-ban találtuk újsághirdetésben említve (Neue Zeitung. 1898. X. 8).

Fehér ló. A mai Lenin körút 55. számú házat mint fogadót cégérével az 1644-es évben említi az a krónika, melyet Petz tanító egy korábbi krónikából másolt, egyébként az ő kézirata is csak Gamauf történetíró másolatából volt ismeretes, az pedig lappang jelenleg. Történt ugyanis, hogy Zrínyi Miklós, a költő hadaival 1644-ben átvonult a városon, amelynek egyik elve volt, hogy jóban kell lenni a hatalmasokkal. Így tehát megvendégelte a fiatal, nagyreményű hadvezért; a díszlakoma pedig a Fehér ló fogadóban zajlott le.⁴⁽⁵⁾ A nem mindennapi díszebéden Steiner Jakab polgármester is részt vett. Nagy élénkség uralkodott 1650-ben is, a líceum diákjai ebben az évben a vendéglőt választották ki színhelyük színhelyének. A város szívesen fedezte a költségeket, hisz más szórakozás alig akadt akkoriban.

[204](#)A vendéglő magántulajdon volt. A Stark család feljegyzéseiből tudjuk, hogy 1672-ben Röschel Anna eladta 2600 ft-ért Schaeffer Jakab patkoló kovácsnak; valószínűleg hamarosan, rokoni kapcsolatok révén a Stark családdé lett a fogadó; Starkék akkor már félszázada a városban éltek. 1688-ban érdekes vendégeket

látott a Fehér ló – írja Csányi János krónikája (140. lap). Békét kérő követséget küldtek a törökök Bécsbe, a velük volt görögöket a Fehér ló fogadta be; három napig vesztegeltek Sopronban, majd Pottendorfig kísérték őket, de – a soproniak kárörömére – Bécsbe nem mehettek. Elmúlván a török veszedelem a város feje fölül, most már vígabban szólhatott a zene, és 1689-ben a fiatal Stark fiú is megkezdte zenei tanulmányait Wohlmuth János zongoramesternél és orgonásnál, aki maga szerkesztette meg tanítványai kottás könyvét. A Stark fiúé fennmaradt és a soproni, sőt magyar zenetörténet egyik legbecsesebb emléke, jelenleg a Liszt Ferenc Múzeumban. De a fogadónak más zenetörténeti vonatkozása is akad. 1775-ben nagy egyházi ünnepség volt; Primes György városplébános aranymiséjét tartotta; erre bejöttek Kismartonból a hercegi zenészek, bizonytalán nem karnagyuk, Haydn József nélkül. A város a Fehér lóban vendégelte meg őket, került pedig a városnak a számadáskönyv szerint a lakoma 8 ft. 75 krajcárjába (Számadáskönyv 1775. június 12-ről).

Egyébként látogatott fogadó volt, de konyhájában nemcsak ételek főttek, 1774-ben a patikusok bepanaszolták a kocsmárosnét, hogy láz ellen való szert is árusít, miért is megbüntették 32 ft-ra (Judicaria. 1774–75. 49. lap).

1805-ben a mai Május 1. tér helyén tátongó árokban egy római sírládát találtak, a város meghirdette a pozsonyi német újságban és aztán dobszóval elárverezte. A hirdetmény szerint erős kőből volt a láda, így Stark Dániel kocsmáros nem annyira a régészet, mint ez a vonatkozás ejthette kísértésbe, 9 ft-ért megszerezte az emléket; valószínűleg itatóvályúnak használta fel (Tjk. 1313. sz. végzés). Pár évvel később 1808-ban a mulandóság szele megérintette az épületet, egy nagy tűz alkalmával leégett. Starkék majd két évszázados birtoklása is befejeződött 1843-ban. A későbbiek folyamán egy nagyobb eseményt jegyezhetünk fel róla: 1866-ban az osztrák-porosz háború idején lókorháznak használták fel.

Szerény fogadó maradt a Fehér ló az újabb időkben. Egyszer ugyan közel járt a felviruláshoz: udvarán termálvíz után kutattak, de eredménytelenül. Szó esett róla, hogy csákány alá kellene kerülnie, de ódonágában sem hatott rosszul. Volt egy kifelé domborodó ablaka, amilyenből már Bécs külvárosában is kevés akadt. Fára festett, naivul kedves cégére megállította a régi hangulatok keresőit; kovácscégér patkókkal is csüngött a homlokzaton, a szobákban stukkós mennyezet volt a 18. század második feléből, sőt valaha freskó sem hiányzott. Azonban a második világháború eldöntötte a kérdést: nagy károk támadtak az épületen, viszont a helyreállítás az apróbb érdekességek helyett igen értékes részekkel pótolta a veszteséget. Gótikus részek kerültek a homlokzaton felszínre, az udvaron pedig kibontották a loggiákat. Maga a fogadó is megszűnt a felszabadulás után. Képét lásd átépítés előtt és után SSz. 1955. 75. lap, 1960. 27. és 29. lap.

Arany szarvas. Amikor a város birtokába jut, mégpedig, mint írtuk, 1676-ban, Pásztory polgármester elcseréli az Arany angyal fogadó ellenében, Szarvas a neve. Az új birtokos jó reménység fejében Arany szarvasnak nevezi el. Nem sok aranyat szerzett a városnak. Mindjárt 1676-ban a hírhedt nagy tűz alkalmával elhamvadt. Majd felépülte után a nagy kuruc ostrom idején, 1705-ben [205](#)vált a lángok martalékává. Később is sokat panaszkodott a bérlő, hogy rossz az üzletmenet, nem tudja megadni a bért a városnak. Mars hadistennel volt összekötve a fogadó sorsa. Mária Terézia háborúi távol tartották Sopron legnagyobb borfogyasztóit, a sziléziai borkereskedőket, viszont a katonatisztek is elmaradtak (Tjk. 1756. 133. lap). A toborzások számára állandó helyiség kellett, a város elvette a bognárműhelyt 1755-ben, pedig akinek ideérkezéskor rossz állapotba került a kocsija, természetszerűleg ide tért be. A toborzóhelyiség viszont állandó kárt okozott; a nagy zenélés, éneklés, kurjongatás, tánc elzavarta a zajos helyről a vendégeket (Latin fogalmazások könyve. 1765. 151. lap). Többször szóba került, hogy a város adja el a haszontalan épületet, vagy használja fel másra. Egyéb szokatlan események is történtek: 1778-ban több

lopás esett. Végre rájöttek, hogy két züllött fiatalkorú a tettes. A Vörös ökörből rándultak át a udvarok felől, egyik 16 éves, maga is csak a keresztnévét ismerte, mint talált gyermek, társa pedig Nyitra megyei nemes ifjú, a gimnáziumból lépett ki, 21 éves, Török Gábor.⁵⁽⁶⁾

Lehet, hogy az emeleten rendesebb szobák voltak, de egy bűnpör nyomozási adataiból kiderül, hogy a vendégszobában este 10-kor már szalmán feküdtek a szerényebb igényű vendégek. A házi szolga megolvasta a pénzét és ugyanott szekrénybe zárta, maga nadrágban egy asztalon feküdt, ugyanúgy a pincér is. Volt valamelyes előkelősködés abban, hogy főpincér is dolgozott a vendéglőben, Oberkellnernek nevezi az írás, ő azonban külön aludt valami boros raktárban (Kellnerey. Prothocollum inquisitionum. 1779–80. 155. lap). Tehát nem volt valami nagy fogadó. 1807-ben a pozsonyi német újságban így írják le, amikor a város bérlőt keresett: a földszinten a vendégszoba, az emeleten hat szoba; két istállóban 150 ló számára van hely. Egy évre rá ismét betelt a fogadó sorsa: 1808-ban elhamvadt.

Valószínűleg akkor építették nagyobbra úgy, ahogy azután az egész század folyamán meg is maradt. Akkor ugyanis nemcsak két étterme volt, hanem a földszinten is öt egyéb szoba, sőt az utcára bolti helyiség. Az emeleten 11 vendégszoba, pince 25 hordóra, istálló 25 lóra. Az udvarra még két szoba. Már a 18. században ott volt a városi mázsáló, mellette szoba, konyha, kamara (Vasárnapi Újság, 1867. 11. lap). A boltot különböző cégek bérelték, volt benne 1837 körül egy lisztes bolt, amelyben finom osztrák lisztet (Kaisermehl) árultak, ide később mézárászék került, 1840-ben az is elköltözött. Az épületben postahivatal is volt, 1837-ben máshová került, és akkor egy rézöntő ajtót vágattott az utcára (Tjk. 1839. 3041, 1946, 538. sz. 1840. 4325. sz. és 1837. 4355. sz. végzések).

A soproni vendéglősök közül elsőnek az Arany szarvas Posch Károly nevű vendéglőse írt magyar étlapot 1873-ban (Sopron. 1873. IV. 19.).

Nem a fogadónak, hanem a vendéglőnek volt egy nagyhírű vendége: Strauss János, a keringőkirály. 1882-ben Sopronba jött nászútra. Rangrejtve élte mézesheteit, azonban egyszer mégis betévedtek vacsorázni az Arany szarvasba. Munczy Lajos, a híres cigányprímás felismerte és magyar népdalokból hirtelen átváltott a Kék Duna keringőre. A közönség megélt a világhírű zeneszerzőt, de attól fogva szerenád és üdvözlés egymást érte, így a fiatal nászpar elmenekült Sopronból.⁶⁽⁷⁾

Az Arany szarvas külső képéhez hozzátartozott a bérkocsi állomás. Már 1786-ban kérte a bérkocsis-céh, hogy a vendéglőben hirdető táblát tehessen ki, ²⁰⁶mit is a tanács megengedett, de a vidékre járó fuvarosok (Landkutscher, Land-kocsisok) berzenkedve fogadták és a példát követni akarták, a tanács számukra más vendéglőt jelölt ki (Tjk. 1786. 1219. és 1305. sz. végzés).

A bérkocsi-sor később is megmaradt, amikor 1893-ban lebontották a fogadót⁷⁽⁸⁾ és helyette ugyanannak a Hintraegernek, aki a városházát építette, tervezése szerint felépült a mai Pannónia. Külsejében 70 év alatt keveset változott, az első világháború előtt az épület elé teraszt vontak, amit legújabbán eltüntették. Ma a Pannónia a belváros egyetlen fogadója.

Zöld koszorú. Gamauf neves történetírónk († 1841) említ kéziratának XVIII. kötetében 1643-ból egy Zöld koszorú cégérű fogadót, de más említése eddig nem ismeretes.

***

Úgy látszik, a 18. század első, eléggé csendes felében a fogadók élete nem volt nagyon élénk. Járványos évek is voltak, utazók könnyen vihették a kórokozókat városról városra. Az 1713-as nagy pestis Sopront

sem kímélte, az első halott épp a Vörös ökör kocsmárosának veje volt, aki ugyan nem nála lakott. „Az Vörös Ökörnél csak elballagnak az emberek” – írja Széchenyi György vejének szeptember 20-án (Levelezése. I. 403. lap). A század első éveiben honosodott meg a kávéház Sopronban, persze nemcsak kávé mértek, hanem pálinkaféléket. Ez is versenyt jelentett a fogadóknak, így érthető, hogy a 18. század utolsó negyedéig fogadóink száma nem szaporodott, ha csak az alábbi csapszékot nem számítjuk.

Arany oroszlán. Majdnem úgy csempészte be magát a város életébe. Egykori helye a mai Sas téren, azaz a bécsi külvárosban volt. A mai teret a felette húzódó Fövényveremtől hatalmas földhányás választotta el, itt álltak a fazekaskemencék. Ezeket 1728-ban eltávolították és helyükbe épült a kis csapszék, egy szoba és pince. Egy ideig neve sem volt, csak új pinceként említik (In dem neuen Keller an der Sandgrube. Tjk. 1733. 224. lap). 1735-ben már Oroszlán néven, de a jegyzőkönyv írójának tolla megbicsaklott és Löffel Wirthshausot ír (313. lap), egyszerre csak Arany oroszlán néven kezd szerepelni, még hozzá a leghírhedtebb fogadója lett a városnak, amely persze hamarosan túladdott rajta, és így kevésbé állt felügyelete alatt.

Nem lehetetlen, hogy színészek is játszottak az Arany oroszlánban. Ugyanis a színház hőskorában a szegény vándorok ott is aludtak a világot jelentő deszkákon, hogy megtakarítsák a szállás költségét. Már most 1756-ban a Szt. Mihály templom anyakönyve szerint ott halt meg egy Erzsébet nevű színésznő, akinek a vezetékneve ismeretlen volt. Laza személyek gyülekezete látogatta ezt a fogadót, tánc is járta, ami miatt a városplébános erős tilalmat bocsátott ki, legalábbis vasárnap csak délután 5-től fogva volt nyitva, este 10-kor pedig be kellett zárni a helyiséget. Ezt a rendelkezést azonban – főleg Pingitzer Lőrinc kocsmáros – gyakran túllépte, hasztalan fenyegették 32 ft. büntetéssel. A tilalom után hamarosan éjjélkor is talált az őrőség nála egy polgárt; hasztalan hangoztatta, hogy polgár, kivették (Gerichts-Prothocoll. 1775. 227. lap). Az Arany oroszlán felé mindjobban hullámozott a megbotránkozás. Ráadásul 1774-ben a szép magyar nevű Hunyadi Károly altiszt szállott meg benne, és Pingitzer ellátta minden földi jóval, sőt szórakoztatásul nőismeretséget is szerzett 207-neki. A törökverő nevét viselő ifjú úgy belemerült a szerelembe, nem vette észre a mindennapos eset megismétlődését, hogy ti. távozáskor a hölgy minden pénzét magával vitte. A megcsúfolt gavallér lármát csapott a városházán, mire Pingitzert kötelezték a kár megfizetésére (Fogalmazások könyve. 1774. 140. lap).

Valóban szegényfoltja lett a városnak az Arany oroszlán. Nyilván Pingitzer is érezte, hogy baj lesz, így 1780-ban eladta a házat Hellbich Józsefnek, aki átépítette és a mai szép rokokóköntöst húzta rá, ezenkívül, hogy a fogadó rossz híre elmúljen, átkeresztelte Fekete sásra. Lényegében mindegy volt, hogy az állatok királyának, vagy a madarak királyának cégére alatt issza-e le magát a sárga földig a teremtés koronája. A Fekete sas pedig annyira becsült lett, hogy az előtte levő, addig névtelen terecskét is róla nevezték el Fekete sas térnek. Egyébként keveset hallani róla. 1828-ban itt és egy másik külvárosi vendéglőben tartották a szűcs, kalapos, lakatos és könyvkötő legények az összejöveteleiket és itt őrizték a ládájukat is. Innen vitette el a város, egyúttal a segédek esetleges lázongásának is ezzel kívántak véget vetni (Tjk. 1828. 377. sz. végzés). A könyvkötők még néhány évtizedig ott szállásolták el a vándorlegényeket.

A 19. század vége felé megszűnt a Fekete sas, a tér nevéből pedig kikopott a jelző, ma már csak Sas térnek hívják. A fogadó ma felújítva a 6-os számú ház.

***

A 18. század utolsó negyedében hirtelen megnő a fogadók száma. Még 1745-ben panaszkodnak a vendéglátók, hogy bár a várost a fenyegető porosz háború miatt előzőnlötték az osztrák menekültek, mégis

a magánházak fogadták be őket, vásárosokat p. o. tyukászokat sem látni a vendéglőkben, így a tanács eltiltotta a polgároknak, hogy szállást adjanak idegeneknek (Tjk. 1741. 294. lap 1745. 168. lap). De szükséges volt a szállóhelyek szaporítása, mert a vásárok nagymértékben felvirágoztak, főleg az állatkereskedelem. Megtört a varázs: már a belváros sem maradt ment vendéglőtől, bár annak csendjét féltékenyen őrizték. A jezsuiták rendjét Mária Terézia feloszlatta, itteni házaikat elárverezték, illetőleg a káptalan használatára engedték át.

Magyar korona. Az egykori Szent László kollégiumot Reisch Tóbiás vette meg és 1779-ben megnyitotta ott Magyar korona néven vendéglőjét, miről ma is még, a Szent György utca 3. szám kapualjában emléktábla beszél, melyet Sedlmayr András festő aranyozott meg a város költségén 34 ft. 40 x-ért (Városi számadáskönyv. 167. lap)⁸⁽⁹⁾. 1804 táján újjáépült a ház, ahogy a pozsonyi német újság hirdeti (Pressburger Zeitung. 1807. 568. lap). A Festetics grófi család vette meg 1787-ben és adja bérbe a fogadót. Nevezetes vendégei voltak 1813-ból Erdélyből: Wesselényi Miklós, a reformkor nagya, akkor még fiatal ifjú, nevelője Pataky Mózes, nagybátyja, Cserey Farkas és Döbrentei Gábor író, a MT Akadémia későbbi főtitkára (Csatkai: Idegenek a régi Sopronról. 1938. 23. lap). A vendéglőnek a munkásmozgalomban is nagy szerep jutott, egyes szakszervezetek székházaként. A két világháború közt a szociáldemokrata párthelyiség **208** is itt volt. A feltűnően nagy házat erősen megviselte a bombázás. Mikor a helyreállítás után ismét benépesült, a Fórum eszpresszót nyitották meg földszintjén, hogy kb. másfél évtizedes múltjára emlékeztessen valami; egyébként lakások vannak benne.

Fehér bárány. 1786/7 körül nyílt meg, sok huzavona után. Ekkoriban igen magas taksához kötötte a város a kocsmajogot. Nagy alkudozás előzte meg az ünnepi aktust, mielőtt ki lehetett tűzni a cégért. Somogyi Ferenc nevű nemes emberé volt az új vendéglő az Ikvahíd és Balfi utca sarkán Spiess tímár házában. De sok öröme nem volt benne, 1803-ban el is adta a jogot. Ugyanis a francia háborúk folyamán, 1799-ben oda szállásoltak be francia foglyokat 11 császári katonával. Ezek a vendégekkel összeszólalkoztak, nagy verekedés támadt, miközben a berendezést is összetörték, a vendégeket pedig elriasztották; a bérlő 11 ft. 52 x kártérítést kért és kapott a várostól (Tjk. 2087. sz. végzés). A kocsmáros megszerezte 1812-ben a postát, ebből a célból az utcáról lépcsőt is építtetett (Tjk. 1075). Érdekes, hogy a háztulajdonos a maga szakállára nem mérhetett bort, mert a jog nem a házé volt, hanem az ideköltöző vendéglőse. Magáról a fogadóról kevés hír van, később kijebb is költözött a bécsi országútra; ütött-kopott, csárdaszerű helyiség volt, talán még a két világháború közt is eltengődött.

Zöld fa. A disznókereskedelem abban a karéjban folyt, amely a Magyar és Balfi kapu közt a külső várfal mentén alakult ki. Érthető, hogy errefelé volt szükség elsősorban fogadóra, és így nem csoda, ha Pusch András megyei kirurgus – felesége révén birtokába jutva az Ötvös utca 9. számú háznak – abból vendéglőt kívánt alakítani. Részben, mert rövidlátó volt a város vezetősége, részben, mert nyerekedni akart, nagy árat kért a jogért. 1787-ben kérvényezte Pusch először (Tjk. 2460. sz. végzés), de nem kapott rá engedélyt, végre 1789-ben az asszony megkapta a jogot 900 ft-ért, ami hatalmas összeg volt. A vendéglőnek Zöld fa lett a neve, de hamarosan új gazdája akadt Hetz András személyében, aki csak úgy lehetett polgár, hogy apósa megvette neki a Zöld fát 1792-ben (Tjk. 1791. 963. sz. végzés). A bérlő igen mozgékony ember volt. 1794-ben a főépület mögött tánchelyiséget nyitott. Ebben az időben a táncmulatságok rendezése városi jog volt, ha pedig más akart rendezni bált, jócskán kellett engedélyért fizetnie. Az új helyiségben zene mellett szórakoztak a polgárok és iparosok, de belépti díj nincs és álarcos bál sem lesz (Tjk. 1794. 424. sz. végzés). Új vonzó erőnek hitte a Zöld fa vendéglőse, hogy billiárdot állít fel. Igen ám, de ezt nehezen engedték neki, mivel ehhez csak a kávéosoknak volt joga (Tjk. 1802. 2104. sz. végzés). 1803-ban Széchényi Ferenc vendéglőinek számát a Zöld fával is gyarapította. Idehozta a postát és ebből a célból lépcsőt is

építtetett a hivatalhoz. Valószínűleg ekkor kapta a fogadó az új nevét, a Szőlőt. 1809-ben a gróf egyik alkalmazottjának, Ertlnek adja el, a posta kivonul az ő házába, a város pedig lebontatja a lépcsőt. Ekkor sűrűn változnak a gazdák és közben a régi név is visszakerül a cégérre, így maradt a vendéglátóipar államosításáig (Tjk. 1803. 1023. 1331. sz. 1809. 2149. 2184. sz. végzések).

Fehér rózsa. A mai Lenin körút külső oldalán már számos fogadó állott, mikor Ritter János Gottlieb, mesterségére pincér, szemet vetett a belső oldalra, amely a várfal és árok mentén kezdett a 18. század utolsó negyedében benépesedni. Volt ott már egy átokverte ház, két gazdája ment egymás után tönkre és 1788-ban licitán Ritter vette meg; Fehér rózsa cégérrel fogadót létesített 209benne. Csakhogy a megnyitásba nemigen akart a tanács beleegyezni, féltette a városi Szarvas bevételeit. Még nem volt meg az engedély (pénzkérdés volt végső soron), Ritter már befogadta a péksegédeket szállásra és kiakasztotta ezek jelvényét. Ezt le is vétették vele. Ez november 10-én történt, 1789-ben már megnyílhatott a szálló; vele szemben Wischyné nevű nemes asszony is kívánt a házában vendéglőt nyitni, de éppen azzal utasították el, hogy közvetlenül előtte három új nyílt meg (Fehér bárány, Zöld fa, Fehér rózsa). (Tjk. 1788. 1975. sz. 2659. sz. 1789. 1412. és 1625. sz. végzés).

A Fehér rózsa híre messzire terjedt. Nem volt vendégekönyv ugyan, de fogadónk vendégeit az újságok tartották számon. Így olvashatjuk a pozsonyi német újságban, hogy 1797. augusztus 16-án I. Ferenc második neje, Mária Terézia szállt ott meg, másnap megérkezett maga a felséges úr is, azután együtt utaztak Szombathelyre és harmadnap visszatértek a Rózsába, hol megpihentek, majd ismét tovább utaztak Bécsbe. Ritter a nevezetes eseményt emléktáblával örökítette meg ezzel a latin szöveggel: FRANCISCUS ALTER ET THERESIA AUGUSTI REGNANTES DUM ITINERABANTUR FESSI SUB ROSA QUIEVERE. Magyarul: II. Ferenc (mint német császár második) és Terézia, felséges uralkodók, míg utaztak, fáradtan megpihentek a Rózsa alatt. Bármilyen hódolattal teljes szöveg volt, a tudós soproniak mosolyogtak rajta, mert ez a kitétel: sub rosa tulajdonképpen annyit jelent, hogy titokban. A köznép pedig azzal magyarázta a szöveget, hogy Mária Terézia lakott a szállóban. De jobb reklám volt a csinosan díszített emléktáblánál a pozsonyi újság leírása az eseményről, mely így dicsérte meg a szállót: „Jó és pontos kiszolgálás folytán általánosan kedvelt fogadó.” 1800-ban Ritter bővítette. Attól fogva vagy 30 évig, aki előkelő vendége volt a városnak, csak a Fehér rózsában szállt meg. Már 1801-ben Modena elűzött uralkodója, Habsburg ivadék, öt kocsi családtaggal érkezett meg, négy napig vendégeskedtek. 1809-ben Ritter eladta a szállót Schrem Jánosnak, de a Habsburg-vendégek nem maradtak ki. 1810-ben I. Ferenc soron levő felesége május 2-án szállt meg („höchst-ih^r Absteigsquartier bezogen”). Az Őrségbe utazott (Pressburger Zeitung. 1810. 409. lap). 1818-ban Ferenc császár negyedik feleségével utazott át Sopronon, a Rózsa udvarán 24 lányka köszöntötte őket virággal, zúgtak a harangok, az ágyúk durrogtak. 1822-ben a trónörökös, a későbbi V. Ferdinánd jelenik meg Sopronban, végiglátogatta a kaszárnyákat, de az ágyúk morajánál többre tartotta a konyhai mozsarak durrogását, ezért a Rózsában hatalmas ebédet evett végig. Hanem 1811-ben volt egy kellemetlen jelenet. József nádor kocsija tért be a Rózsa udvarára. Itt fogadta a különböző küldöttségeket, szóba ereszkedett Morenich polgármesterrel, akinek éles szavakkal vetette szeméire, hogy az új pénzügyi rendeleteken nem igazodott el. Gamauf történetíró, mint szemtanú keserű megjegyzéssel jegyezte fel.

A koronás vendégek közt ne feledkezzünk meg a szellemi koronás vendégről sem, ugyanis Berzsenyi élete alkonyán hosszabb időt töltött városunkban, sehová sem járt, csak a Fehér rózsa kávéházába (Váczy: Berzsenyi Dániel. 392. lap). Nevezetes íróvendég volt Saphir, a lovasberényi születésű félelmes szavú gúnyolódó tollforgató. 1841-ben az ő prologusával nyitották meg a színházat; a soproniak repesve várták lapját, a Humorist-et, kíváncsian, vajon mit ír a városról; hát elég fanyarul megemlíttette a Rózsát is, hogy

egy kis fehérités nem ártana neki; ami meg a kosztot illeti, egyik nap káposzta van hússal, másnap hús káposztával. De egy évvel később jobban érezte magát a Rózsában, írván, hogy ilyen rózsza csodaszámba megy a vendéglők nagy koszorújában.

2101843-ban Schrem Vrchovszky Ferdinándnak adta el a házat. Már régebben is voltak üzletek a földszinten, az új gazda fűszeres boltot nyitott és azt is Fehér rózsának nevezte el. Abban a bizonyos stafétafutásban a Magyar király ragadta most meg a pálmát, 1833 után az volt a legrangosabb fogadó. A Fehér rózsának állandó lakói lettek a vándorló fuvaros- és muzsikus-legények. Jelző tábláik ma a múzeumba kerültek. A Bach-korszakban valamelyik nagyobb helyiségben bálakat és kisebb hangversenyeket is tartottak.

Mind szerényebb szerepet töltött be a szálló, az 1930-as évek folyamán mint Fehér rózsza is elhervadt, tulajdonosáról Molnár szállónak nevezték. 1944-ben pedig a bomba szétverte; napokon át égett. Nem újult meg többet.

Víg paraszt. A Bécsi utcában a Szt. János templom mellett volt a jezsuiták első rendháza. Miután a belvárosba költöztek, majornak használták. A rend feloszlatása után először Amadé grófnak volt majorja, később, 1801-ben, Széchényi Ferenc ezzel fokozta vendéglő-foglalásait. 900 ft-ot fizetett a jogért (Tjk. 1606. sz. végzés). 1803-ban Víg paraszt néven szerepel a fogadó. Egyszerűbb egyemeletes épület volt. Nagyobb szerepre nemigen jutott. A 19. század vége felé ott is tartották lázongó üléseiket a szőlős kiscgazdák és kapások. Hamarosan utána átalakították nyomorék gyermekek otthonává; IV. Károly anyjáról Mária Jozefinumnak nevezték el. Ma is gyermekotthon.

Városi kaszinó. Nem volt benne ugyan szálló lehetőség, mégis a vendéglátó iparnak egyik fontos részlege lett az 1789-ben épített kaszinó. Eredetileg Pejachevich Károly gróf építette Ringer József soproni építész terve nyomán, szép későbarokk épület volt. A gróf aztán bérlőt keresett; ilyen hirdetés 1794-ben részletesen elmondja, hogy a földszinten volt a kávéház billiárdokkal, tágas táncterem (az alsóbbrendű nép számára, később átalakították billiárdteremmé), öt oldalszoba, két konyha. Az emeleten 15×6 öl táncterem, hét mellékszoba, két billiárdszoba és erkély. A kertben két fedett és egy nyitott tekepálya, hét mellékszoba. A várfal alá nyúlt egy konyha, három szoba és egy előtér. A legfontosabb a kizárólagos báltartási jog (Pressburger Zeitung. 1794. 172. lap). Ez annyit jelentett, hogy ha más helyen bált rendeztek, a kaszinó bérlőjének kártérítés járt. Ezt Pejachevichék alaposan betartották, így 1805-ben a Magyar korona 12 krajcáros, a Szőlő 6 krajcáros belépődíjas bált rendezett, a büntetés fejenként 32 ft. volt. 1812-ben a Fekete sasban volt bál, de kiderült, hogy belépti díj nélkül és a vendéglős huszárbajtársai tiszteletére rendezte; viszont a Rózsában a gazdag macedón disznókereskedők és üzletfelek ropták; 4 forintos papírpénz volt a belépődíj, Ritter alaposan ráfizetett a szokásos 32 ft. büntetéssel (Tjk. 1805. 58. sz. és 1812. 219. sz. végzés).

Pejachevich kaszinójában hangversenyeket is rendeztek.⁹⁽¹⁰⁾ 1834-ben azonban leégett az épület, és egy évvel később kevés változtatással újra építették, de ekkor már – 1814 óta – a város birtoka volt. Az új kaszinót fényesen rendezték be, a neves Geyling bécsi festő készítette a termék dekorációját, a parkettet is Bécsből hozták, a nagyteremben 24 fali gyertyatartó és egy nagy csillár (a bécsi Enderletől) ontotta a fényt és 12, szintén Bécsben szerzett tükör verte vissza. Ebben a teremben hangversenyezett Liszt 1840-ben és 1846-ban.

1853-ban az épületet kaszárnyának foglalták le, majd 1890-ben átépítették iskolának, külseje teljesen megváltozott, most csak egyemeletes.

***

211Míg a 18. század folyamán a városi tanács húzódozott a kocsmajog megadásától, rá kellett jönnie, hogy annak megadásában bátran állhat elő magas követelményekkel, másrészt nagy szükség is volt fogadókra. Az állatvásárok hetente és az országos vásárok igen sok idegent vonzottak, éppen ezért a Kurucdomb alján tartott marha- és disznóvásárok kedvéért jól jövedelmező vendéglők nyíltak a mindjobban kialakuló, „győri”-nek nevezett külvárosban. Arany negyednek hívták a régi soproniak ezt a környéket.

A hajdani Fekete sas fogadó 1966-ban. Adorján Attila felvétele

Arany kakas. Az Ötvös utca végén nyílt meg 1812-ben, eredetileg alighanem csak mint kifőző¹⁰⁽¹¹⁾, 1830-ban azonban már fogadó volt (Tjk. 1812. 420. sz. végzés, 1830. 509. sz. végzés). Az engedély 1000 ft-ba került. A Pfeifer családé volt a fogadó, a régebbi kifőző is tovább élt rokoni kézben, elég berzenkedésére a többi fogadósnak, akik nehezményezték, hogy a családnak így egyszerre két üzeme lett az eddigi egy helyett. A kifőzőnek fatáblára festett cégére volt, az arany kakas, a fogadónak aranyozott bádogból kivágott. Maga az épület 1800 körül kaphatta mai alakját; az államosítás idején megszűnt mint fogadó. Ma az Ötvös utca 19-es számú lakóház.

212*Esterházy herceg.* Ugyancsak a Pfeifer család létesítménye 1822-ben, a Magyar kapu közvetlen közelében (Tjk. 2057. sz. végzés). Ez olyan kedves lódtítás volt, hogy magasrangú emberről nevezték el a fogadót, azt a látszatot keltették, mintha a címzett törzsvendég lenne. A cégéren az akkori herceg mellképét

festették meg, koszorúba foglalva. Az emeleti erkélyre csinos rácsot szereltek a nyitás évszámával és egy későbbi tulajdonos, Braunsteiner Lőrinc kezdőbetűivel. Máig megvan, a vendéglő megszűnt, a cégér pedig a múzeumba került (Képét láthatni: SSz. 1939. 243. lap).

Az Arany nap fogadó 1966. Adorján Attila felvétele

Hattyú. A Magyar utca és Pócsi (akkor Kis) utca sarkán is hívogatta vendéglő a pihenni vágyó idegent. Alapításának idejét pontosan nem tudtuk megállapítani: 1828-ban már megvolt és az adásvételi szerződésekben szerepel. 1882-ben az Ödenburger Zeitungban eladásra kínálják az épületet. 1887-ben még üzemelt a fogadó. A Forster családé volt ekkoriban a ház, átépítették és fűszeresboltot nyitottak benne, a boltajtót két hatalmas gigászfigurával övezték, a homlokzat tornyára pedig egy bádoghattyút szereltek, a régi megszűnt fogadó emlékeképpen.

Palatinus. Nádor. Az állatvásár felé haladó fogadósor elérte tehát a külső városfalat. Ezen kívül mindjobban kezdett a Kurucdomb alján terjeszkedni az eredetileg Ferencvárosnak, de később Győrinek nevezett külső város. Érthető, hogy nemcsak elkelt erre a fogadó, de igen jó üzletnek is ígérkezett. 1837-ben a város a győri és kőszegi országút villájában árverezte a telkeket, így gondolt bizonyos Boór kocsmanyításra, amely ellen az eddigi 12 fogadós a leghevesebben tiltakozott. A tanács melléjük állt, levétette a Vendégfogadó és Gasthof [213](#)feliratokat, megtiltotta a bormérést és le is foglalt készletet. Sok

huzavona támadt, még Lajos főherceghez is ment küldöttség. A helytartótanács rosszalta a tanács eljárását, mire az beadta a derekát és hozzájárult, hogy Boór Lánchíd címmel megnyithassa a fogadóját, de Boór még az első évben Palatinusra változtatta a fogadó nevét (Tjk. 1842. 480. 2413. 3825. 3901. 3985. sz. végzés).

A 19. század vége felé a fejledező munkásmozgalom kulturális megmozdulásainak egyik színhelye volt a Palatinus, később azonban jelentősége elhalványult. A második világháború után meg is szűnt (Képe SSz. 1962. 212. lap).

Pócsi utca 2. A hajdani Hattyú fogadó

Magyar (Utolsó garas). Még 1848 előtt létesült a győri országút mellett és még az első világháború idején egyik utolsó lakóháza volt Sopronnak. 1884-ben Fürst Károly ügyvéd kért kocsmanyitási engedélyt; nagy küzdelmek árán kapta meg és Magyar néven megnyithatta (Tjk. 1844. 3290. 4283). Valószínűleg nevével is csalogatta a Rábaköz felől érkező utasokat; az Utolsó garas nevet a Bach-korszakban használták. Az első világháború idején ott tartották a katonai sorozásokat. 1920 táján a város megvette. Ma a Győri út 8/10. számú háza.

Himmlli. Végül az arany negyedek mintegy megkoronázta a Mennyhez (Himmel, népiesen Himmlli) címzett vendéglő. Ugyanis a Kurucdombon levő szélmalom nem bizonyult jó boltnak, a város megváltotta, kaszárnya lett belőle 1869-ben, ugyanakkor a szomjas katonáknak és környékelieknek öröme

megnyitották az említett vendéglőt.

Hanem az arany világnak befellegzett, amikor egy oktalan rendelkezés folytán 1881-ben megszüntek a nagy állatvásárok. Vendéglői elvesztették korábbi nagy forgalmukat.

***

2141800 körül a város többi részében is megnövekedett a fogadók száma: most már a város sem állt a fejlődés útjába; ugyanis háborús világ uralkodott; s francia háborúk idején kétszer, 1797-ben és 1800/1-ben idegyülekezett a felkelő nemesség, 1805/6-ban a főhadiszállás is itt volt, 1809-ben pedig hosszú hónapokon át francia megszállás. A polgárságnak a beszállásolás miatti kellemetlenségein mégis valamit enyhítettek a fogadók.

Arany koszorú. A kor egyik legélelmesebb embere, Predl Ádám jelentkezett 1802-ben kocsmajogért, a tanács a beszállásolások miatt szívesen fogadta tervét; először a Meskó házat vette meg Predl erre a célra a Fövényverem utcában, ma 19-es szám, de az utca lakói tiltakoztak. Így vett egy nagyobb házat ott a környéken, akkor is felzúdultak a Fövényverem utcaiak. Pláne Predl még zenét is tarthatott. El is nevezte a kocsmát Arany koszorúnak, de éppen az 1805-ös beszállásolások alaposan meg is terhelték; a következő évben lakóházzá alakította át a fogadót.

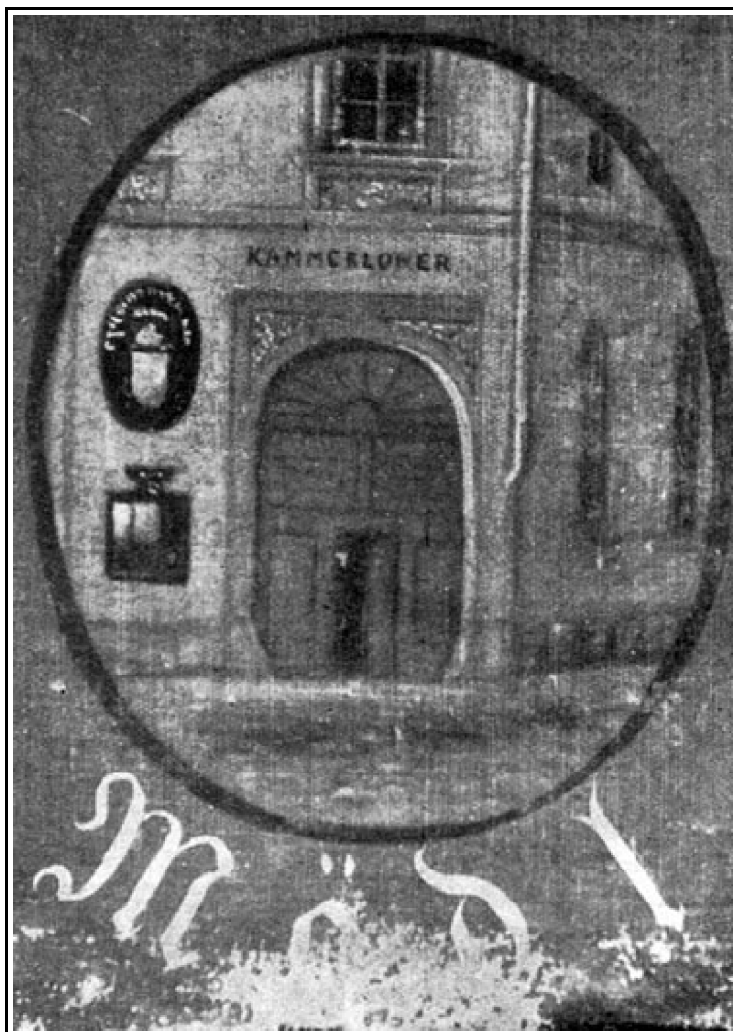
Arany nap. Predl a kezében levő engedélyt pedig 1807-ben átadta Herbst Jánosnak, ki a Rózsa utca hajlásában a Szélmalom utcára való átjárással megnyitotta az Arany nap fogadót szép loggiás, ma is meglévő udvarral. A vendéglőről egyébként kevés szó esik később, a század második felében megszünt, cégére a múzeumban van (Képét láthatjuk a SSz. 1939. 242. lap).

Arany réce. Érdekes, hogy a halpiac közelében jó darabon nem volt fogadó. Így jutott eszébe Töpler Tóbiásnak, hogy 1815-ben vendéglőt nyisson. Némi akadály volt, hogy a kiszemelt háznak társtulajdonosai voltak, udvara keskenynek látszott bejáró kocsik számára, de Töpler házrésze az utcára nézett, elég szobája volt az emeleten és az udvari részben. Így 900 ft. lefizetése után megvolt a jog (Tjk. 1815. 3860. sz. végzés). Töpler megadta a módját fogadójának, Arany réce lett a cégére, a homlokzatot kidíszítette kagylószerű faragásokkal, lépcsőházában szép vasajtót szerelt neve kezdőbetűivel és az 1815-ös számmal. Jól menő vendéglő volt, rákosi halászok törzhelye, az asztaluk felett egy fából faragott nagy hal függött. A szomszéd ház kaszárnya volt, onnan is sokan jártak át. Utoljára Jaegernek hívták a vendéglőst, híres konyhát tartott. Hanem lebontották a kaszárnyát, mégiscsak szüknek bizonyult később a vendéglő. A század vége felé megszünt. Az öreg Jaeger kisasszonyoknál lakott utoljára Gyóni Géza, ott nyomorgott legjobban. A házat közvetlenül a második világháború előtt lebontották, most az Ógabona tér 8-as sz. nagy épület áll a helyén. A cégér és a hal a múzeumban van (A cégér képe SSz. 1939. 243. lap, a házé SSz. 1960. 120. lap. 1961. 288. lap. 1963. 83. lap).

1848-cal megszünt a város sörmonopóliuma, egyszeriben számos söröző nyílt meg; a Bach-korszakban idekerült cseh és osztrák hivatalnokok nagyban fogyasztották. Megnőtt a vendéglők száma is, egyikük-másikuk hamar be is csukta az ajtaját. Elmúlóban volt az a szokás is, hogy a vendéglőnek cégére, neve legyen, kezdték a tulajdonos után elnevezni, de azért a régi elnevezések mellett még jócskán hallunk újjakról is.

Rókalyuk. 1823-ban mint kifőzöt alapították, ismeretlen időben lett vendéglő. Nevét onnan kapta, hogy a ház helyén állott várfal volt a búvóhelye egy rókának, amelyet a szomszédos házban (ma Caesar-ház) a Mártonyi gyerekek 215tartottak a 18. század végén. A vendéglőben Petőfi is megfordult, mikor 1841-ben

leszerelt Sopronban és Kapli Lajos barátja megvendégelte.¹¹⁽¹²⁾ Az államosításkor szűnt meg.

A Kammerloher vendéglő a Szent György utca 18. szám alatt. Egy céllövő-tábla részlete 1880 körül. Adorján Attila felvétele

Arany nyúl. 1843-ban a pozsonyi német újság hirdeti (650. lap), hogy bérbevehető vagy akár meg is vehető. 18 szobás, 50 lovas istálló. Egyébként ismeretlen, mert aligha lehet azonos a későbbi jelentéktelenebb Nyúl vendéglővel, amely a Szent Mihály temető alatt volt és 1874-ben Vadász néven kezdték emlegetni (Képét SSz. 1962. 210. lap).

A Déli vasúti vendéglő. Nyilván egyidős a vasúttal, tehát 1847-ben kezdte el működését. Mivel hajdanában távol volt a várostól, a Bach-korszakban itt tartották az erősen magyar érzésű lícisták évi diákbáljukat.

²¹⁶*Schiller-csarnok.* A Bach-korszakban kedvelt hely volt az Isepp vendéglő, a mai Storno műterem a Bécsi utcában. 1859-ben ott tartották Schiller költő százados ünnepélyét, ekkor nevezték el Schiller csarnoknak, Schillerhallenak a fogadót, de hamarosan már Szép kilátó néven nyitja meg egy új tulajdonos

(Ödenburger Lokalblatt. 1865. 1. sz. Képét SSz. 1859. 360. lap).

Sziget. Insel. A Bach-korszakban működött. A Paprét környékén volt (Ödenburger Intelligenz u. Anzeigeblatt. 1858. 48. szám).

Bécs városa. 1861-ben említi a fenti újság. A Színház utca 31. sz. ház volt.

Kuruc. 1877-ben említi a Malom (ma Lehár) utcában az Ödenburger Zeitung (3. szám). Azonos-e az utca végén levő Schönherr malommal, amelyben ez időtájt zenés mulatságokat rendeztek?

Szőlő. Az Ödenburger Zeitung 1877-ből említi (134. szám), a Torna utca és Várkerület sarkán volt. Pléhre festett cégére a múzeumban van. 1903-ban hirdeti magát az Arany szőlő vendéglő a Kossuth úton, 32. szám alatt.

Udvári kert (Hofgarten). 1877-ből említi az Ödenburger Zeitung (3. szám). A Várkerület 5. szám alatt volt, ma 6-os, a vendéglő megvan.

Városligeti vendéglő. A mai Fenyves szálló környékén volt, később vadászlak, a szintén Városligeti vendéglőnek nevezett épület (ma szanatórium) a századforduló körül épült.

Bűvös vadász. A romantikus opera nyomán elnevezett vendéglő a Paprét, közelében említi az Ödenburger Zeitung 1877-es évfolyamában (3. szám), még 1888-ban megvolt (U. o. X. 21-i szám).

Magyar hatos (Picula). A Kossuth-hívők törzshelye, Loksa Dánielé volt. A palackok és poharak aljába 1848-as krajcár és egy hatos volt forrasztva. 1881-ben itt ünnepelte meg 27 diák elsőnek a városban március 15-ét. A Balfi utca 14. számú házban volt a vendéglő. Kossuth születésnapját és névnapját itt ünnepelték meg. 1888-ban elhagyta Loksa, a volt honvéd ezt a helyiséget; új tulajdonosa Darázsfészeknek nevezte el (Sopron, 1888. 27. szám). Loksa új helyiséget nyitott az Ötvös u. 2. sz. alatt.

Új világ. 1878-ban említi az Ödenburger Zeitung. A mai Ifjúság tér közelében volt.

Az öreg városi sörház. A Balfi utca 7. szám alatt említi az Ödenburger Zeitung 1878-ban, valószínűleg tényleg a régi, 18. században is megvolt városi sörmérő helyén létesült. 1889-ben még megvolt (Ödenburger Zeitung 1889. 83. szám). A Halász utca felől is volt bejárója.

Deák Ferenc. 1891-ben nyílt meg az akkor épült házban a Deák tér és Erzsébet utca (Május 1 tér és Köztársaság utca) sarkán, az emeleten Deák szobrával. Századunkban a Lobi tánciskola, majd az Olasz kávéház volt a helyén, ma ismét vendéglő (Régi képe SSz. 1963. 299. lap).

Új városház. 1895-ben nyitották meg a városháza mögött (Soproni Hírlap. 1895. I. 27). A két világháború közt szűnt meg.

217 *Gattineau szálló.* Az első, egyúttal rosszul sikerült idegenforgalmi kísérlet. A mai Ady út elejére tervezte idegenek számára szállónak egy Gattineau nevű ember. 1898-ban készült el, hamarosan csődbe is ment, és egy sereg soproni vagyonos embert rántott magával. 90 000 ft. tehertétellel indult. A Lenk, Romwalter, Hanny, Zepko családokat érintette a csőd. 1906-ban a Jakobi testvérek szivarkapapírgyárat létesítettek benne (Soproni Napló. 1899. I. 31. Polgármesteri jelentés 1906-ról. 16. lap). A második világháborúban szomorú emlékezetre jutott a deportáltak egyik utolsó állomása folytán. A bombázások idején elpusztult.

Balaton. 1899-ben nyílt meg a Kossuth út 2. szám alatt. Nevezetessége volt, hogy magyaros heti étlapot tett közzé az újságban (Neue Zeitung 1899. II. 19).

Veterán. 1900-ban a Kossuth úton volt (A fenti újság 1900. IV. 19-es sz.).

Diem levéltáros soproni vezetője (Führer durch Ödenburg) 1886-ban 26 vendéglőt sorol már fel, elsőnek a Szt. György utca 18-at. Ez mint Kammerloher vendéglő volt nevezetes, 1900 körül kávéházzá alakult át. Az első világháború idején megszűnt, 1944-ben bomba pusztította el. A Várkerületen a vásáros nép igényeinek növekedésével a lacikonyhák helyett mind több kisvendéglő keletkezett, így a mai 46-os, a későbbi országos nevű Jaeger és a 69. számú házban az Yby vendéglő. De a vásár közelében, az Ötvös utcában volt négy új vendéglő, általában az állatvásárok közelében még reménykedtek az arany idő feltámadásában, több új fogadó próbálkozott megélni. A belsőbb részekben a mai napig megvan a Színházról elnevezett vendéglő, hajdan Rosenstingl (Színház u. 13) és a belvárosban a Gambrinus. Emeletén volt a szociáldemokrata pártnak egyik korai hajléka, továbbá ott alakult meg a Soproni Képzőművészeti Kör is 1896-ban. Diem könyvének idejében már voltak előkelő éttermek is, a Kaszinóé, 1873 óta, ez adott ki másodiknak magyar étlapot. És felsorol Diem már nyári vendéglőket is, így az uszodakertet, az Ó-uszoda már alapításakor rendelkezett italmérési joggal 1846-ban, a Csalánkertet is említi, ott már több mint félszázada körhintá is volt és tánc. Akkoriban még messzebb nem igen merészkedtek a soproniak.

A hajdani Arany kakas fogadó cégére

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fried István: A lakompaki csata

218 Fried István: A lakompaki csata

(Adatok Bethlen Gábor s a régi Sopron és megye kapcsolatához)

„Mi minden igyekezetünkkel, tehetségünkkel és fáradságunkkal (!) azon vagyunk és leszünk, miképpen kegyelmeteknek, hazánknak, édes nemzetünknek előbbi virágzó állapotja, szabadsága, békessége nemcsak helyre álltassék, hanem úgy meg is erősítsék, kiben prosperitása is kivánt állapottal csendesen megnyughassék” – írja Bethlen Gábor 1620. április 12-én Kassáról Sopronba¹⁽¹³⁾. Egy másik magánlevelében azt fejtegeti, hogy „az nemes Magyarország (kiért örömet halok) megbántatott sokképpen koronás királytól és az papi rendektől”²⁽¹⁴⁾. Evvel indokolja felkelését, harcát a Habsburg hatalom ellen.

Szüksége volt erre az igazolásra, hiszen ellenségei, a Habsburg királyok párthívei azt hirdették róla, hogy csupán a török uszításnak enged, s a sokat próbált hazát a töröknek akarja átjatszani. A protestáns énekszerzők azonban az elnyomott Religio szájába ilyen könyörgéseket adnak: „Bethlen Gábor, te hős, lovag, segítsd az elnyomottakat, mentsd meg az igaz hitet, ha Krisztus urunk tiszteledd”. Bethlen Gábornak pedig ily választ tulajdonítanak: „Hogy védjem szép hazám s hitem, kardot ezért fogott kezem!”³⁽¹⁵⁾

Nem csodálkozhatunk ezután, hogy Sopron⁴⁽¹⁶⁾ szívesen fogadja a „nagy fejedelmet”, lelkesen üdvözlük, mikor bevonul; a város nemsokára arra is gondolhat, hogy hűsége jutalmát kérje. A győri püspökséghez tartozó Rákos falut kérték Bethlentől. Bethlen István 1620. jan. 3-án közli ugyan, hogy a fejedelem elégedett a város magatartásával, de azt javasolja: kisebb falut kérjenek⁵⁽¹⁷⁾.

Pedig nem könnyű Sopron helyzete. Közel van Bécs, a császár. Még közelebb Esterházy Miklós⁶⁽¹⁸⁾, Bethlen s a magyar protestánsok kérelmelhetetlen, politikai ambíciójában rendkívül szívós és kitartó ellenfele. A város nagytekintélyű polgármestere, Lackner Kristóf mindkét féllel jó viszonyban van. Megjelenik a beszercebányai országgyűlésen, ahol a mérsékelt táborában találjuk, ugyanakkor Esterházy Miklóssal sem szakítja meg kapcsolatait, vele mértékletességi egyesületet akart alapítani.⁷⁽¹⁹⁾

Bethlen győzelmes felvidéki hadjárata során az 1619. esztendő végén érkezik Sopronba, ahol november 30-án ünnepélyesen fogadják. Előnyomulását Homonnai Lengyelország felőli betörése akasztja meg egy rövid időre, kénytelen visszavonulni, ám ahogy Esterházy dec. 5-i levele tudósít: „A polgárok kérelmére ezerkétszáz embert... Bucsí Benedekkel” Sopronban hagyott⁸⁽²⁰⁾. Esterházy azon igyekszik, hogy a várost visszaszerezze a Habsburgoknak, a császár az adót sürgeti, zsoldosvezére, a hírhedt Dampierre arról beszél: „Ezen hely **219**roppant fontosságú felséged szolgálatára nézve”⁹⁽²¹⁾. Mikor a Bethlen hátrahagyta őrség másutt van elfoglalva, a császár zsoldosa 1619. dec. 19-én éjjel megtámadja Sopront. A városi tanácsnak 2400 tallérjába kerül, hogy Dampierre föl ne gyújtsa a várost.¹⁰⁽²²⁾

Ám az 1620-as esztendő ismét Bethlen győzelmeinek sorát hozza. A fejedelem cseh szövetségeseivel együtt támadásba lendül, ősz elején Bécs ellen akar vonulni. Úgy gondolja, hogy a Dunántúlon hagyott s azóta toborzott seregével egyesülve Kismartonnál összpontosítja hadait s onnan támad.¹¹⁽²³⁾

Esterházy ebben az időben Lakompakon tartózkodik. Ferdinánd nem restell saját kezűleg levelet írni hívének, melyben figyelmezteti: a magyar „lázdók”, kik mindinkább növekedő számmal a Dunán átköltözködnek, ellene, Esterházy ellen is mindenfélét forralnak¹²⁽²⁴⁾. Esterházy Bethlen személyes ellenfele; míg ő a fejedelemben csak önző, egyéni céljait hajhászó vezért lát, addig a Bethlen-hívek előtt Esterházyról csúnya szóbeszéd járta: érdekházassággal szerezte vagyonát, a kiszemelt gazdag asszony első férjét segítette eltenni láb alól. Egy paszkvillusz dicséretére zengte némethez szító állhatatosságát, ez Bethlenek szemében bűnnek számított.¹³⁽²⁵⁾

Esterházy Lakompakról levelez Sopron városával. Szeptember 7-én arra inti a várost, hogy jól bánjanak elfogott párthívével, Cziráky Mózással;¹⁴⁽²⁶⁾ szept. 26-i¹⁵⁽²⁷⁾ levelében felszólítja őket: térjenek Ferdinánd hívei közé. E levele durva fenyegetést tartalmaz – ha nem bizonyosodik meg hűségük, majd Dampierre megtanítja őket. E kihívásszerű fenyegetés érleli meg a Bethlen-hívekben a gondolatot, saját várában kell a fő ellenséget elfogni: meg kell támadni Lakompakot. Az 1618-ban épült vár nem képviselt nagy erőt. Rados Jenő¹⁶⁽²⁸⁾ szerint az épületen a felsőolasz cinquecento hatása mutatkozik, ez azonban a helybeli viszonyokhoz idomult. A vár kettős rendeltetésű: védelmi jellege „a kifelé zárt, csak kis nyílásokkal áttört masszív négy saroktoronyos komor épülettömbökben, hatalmas rusztikus, lapos domborzatú kapukban érvényesült”. Egyébként szellős árkádsor övezte bájos, négyszögletű udvarok, a részletek kiképzésének

könnyedsége jellemzi a várat.¹⁷⁽²⁹⁾ Az építkezésnek ez az árkádos elemekkel való élénkítése később – a helyhez, körülményhez alkalmazva – soproni, győri lakóházakban is megfigyelhető.

Szeptember 27-én Huszár István vezetésével, Petneházy István hajdúival körülveszi Lakompakot.¹⁸⁽³⁰⁾ A francia követ tudósítása szerint az ostromlók 4000 lóval s 800 hajdúval rendelkeztek, Dampierre hatodfélezer emberről beszél majd okt. elsejéről keltezett levelében.

220A várban alig voltak, Esterházy nem gondolhatott ellenállásra, ezért nem éppen hadvezérre valló cselhez folyamodott. Azt üzente Huszár Istvánnak, hajlandó megadnia magát. Huszár a Hainburgot ostromló Bethlent értesíti, aki hisz Esterházynak, s látványos meghódolási jelenetre gondol. Eközben Esterházy egyik bizalmas emberét segélykérőül Dampierre-ért küldi. A császári hadvezér szept. 29-i levelében megígéri a segítséget, s míg Esterházy színlelt tárgyalásokkal az időt húzza, ő azt tervezi, hogy meglepetésszerűen üt rajta Bethlen vezéreinek hadain. (A színlelt tárgyalások cseléhez folyamodott az ostromlott Hainburg is.) Szept. 30-ára tervezte Dampierre támadását, ki a francia követ szerint 1000 lovassal s 400 muskétással készült a leszámolásra, ám saját följegyzésének talán inkább hitelt adhatunk: 700 lovasa, 400 kozákja, 300 muskétása s 40 kurta löfegyvere volt.

A meglepetésszerű támadás terve kudarcot vallott, mert Huszár István megtudta a csalfaságot, hadirendbe állította seregét. Dampierre előnyösebb helyzetből támad, ám így is szabályszerű ütközet fejlődik. A Tarródy Mátyás vezérelte szárny meg is kergeti a kozákokat, de Dampierre szintén zsoldos alvezére, Aldobrandino lendületes lovasrohama döntést hoz, győzelmet erőszakol ki. Bethlennek kb. 800 katonája marad a csatamezőn, köztük a vitéz alvezér, Tarródy.¹⁹⁽³¹⁾

A névtelenek, a közkatonák közös sírba kerültek, ám a lakompaki vár felé vezető út egyik dombján emlék emelkedett, melyen a következő versike ékeskedik

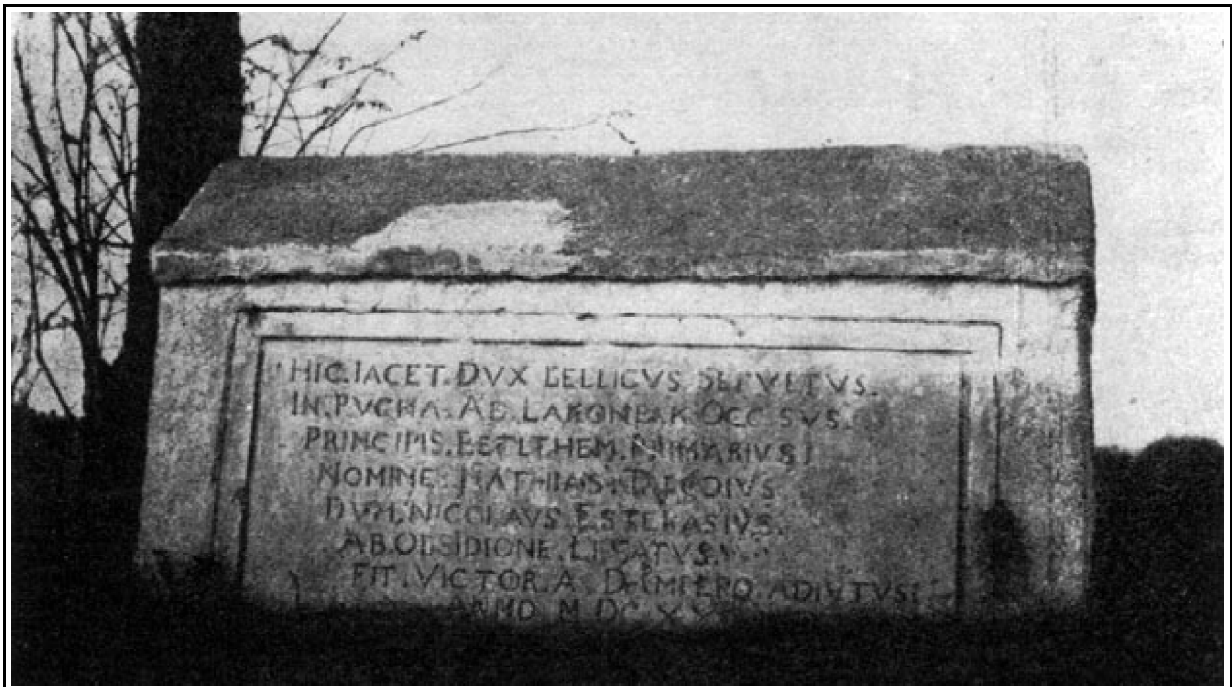
*HIC. JACET. DUX. BELLICUS. SEPULTUS.
IN. PUGNA. AD. LAKOMPAK. OCCISUS.
PRINCIPIS. BETHLEHEM. PRIMARIUS.
NOMINE. MATHIAS. TARODIUS.
DUM. NICOLAUS. ESTERASIUS.
AB. OBSIDIONE. LIBERATUS.
FIT. VICTOR. A. DAMPERO. ADIUTUS.
ANNO. MDCXX...*

(A ponttal jelzett helyről lekopott a későbbi források szerint ott található római szám: III. A versike röviden magyarul: E helyt nyugszik a lakompaki csatában elesett Tarródy Mátyás, Bethlen vezére, Esterházy Miklós Dampierre-től megsegítve megszabadult az ostromtól, s győzelmet aratott.)

1620-ban, a kiadás helyének megjelölése nélkül jelent meg az első híradás a lakompaki csatáról: *Wahrhaftige Relation der fürtrefflichen Victori, so Conte de Dampier in Ungern d 30. Sept. 1620. bey Lackenpach wider die Rebellische Ungern erhalten...* Mint a címből is kitudjuk: Bethlen hadait rebellis magyaroknak nevezi. A művecske szerzőjét tehát Esterházy vagy még inkább Dampierre táborában kell keresnünk, az ő véleményüket tolmácsolja a névtelenségbe burkolózó szerző. Dampierre seregét „a mi népünk”-nek (unsern Volk) nevezi, míg a támadó magyarokat rebelliseknek, *Gábor népének* (gaberische Volk). Talán nem tévedünk, ha deákos műveltségű német katonára gyanakodunk, ő írhatta e kis iratot.

A mű elején Esterházy Miklós állhatatosságát dicséri, királyhűségét magasztalja, hiába környékezik őt Bethlen hívei dukátokkal, aranyakkal. Bethlen Ausztriára támad, de – s ezt mondja el a könyvecske következő része – útközben Esterházyt, fő ellenfelét akarja vagy jobb belátásra bírni, vagy erőszakkal meghódoltatni. Esterházy azonban nem hajlandó Bethlen hívétül szegődni, inkább kicsiny csapatával várába vonul vissza, melyhez szeptember 22-én érnek Bethlen hadai. A megbízottak nem járnak sikerrel, Esterházy nem hódol meg. Mikor az ostrom ismeretessé válik, s Dampierre 400 kozákkal, 340 testőrrel (Muscatier) s 700 német lovassal a vár fölmentésére s az ellenség megsemmisítésére indul.

A továbbiakban a már vázolt csatát eleveníti meg a szerző. A meglepetésszerű támadás csak részben sikerül, hiszen a Bethlen híveiből álló sereg csatarendben várja az ellenséget. A győzelmet a kozákok lovasrohama erőszakolja ki, s a csata első részének diadala menti föl tulajdonképpen a várat az ostromtól. Ekkor találkozik Esterházy fölmentőjével, s míg ők a várban a sikernek örülnek, addig zajlik le a csata másik része, mely Dampierre zsoldoseregének teljes győzelmével zárul. A csatatéren marad többek között a magyar gyalogság valamennyi főembere (Hauptleut) s MATHIAS DOROTHY ezredes (Obrist)... Taródy Mátyás neve torzulhatott Dorothy-vá a valószínűleg német anyanyelvű szerző tollán.¹⁹⁽³²⁾

Lakompak. A Taródy-sírláda 1920 körül

A Taródy-mondából ennyit említ a szemtanú, s hogy Taródy a lakompaki síkon halt hősi halált, ez történelmi tény.

A síremléket a XIX. századi utókor többször fedezte fel. Elsőnek Bachich János Kristóf, Sopron megye esküdtje ad róla hírt 1822-ben a Tudományos Gyűjtemény hasábjain:²⁰⁽³³⁾

„Tarródy Mátyás temető helyén... Sopron Vármegyében a Lakembachi Várnak által ellenébe közel a Lackenbachi uthoz egy majd Egy öles magasságu más fél szélességü oszlopon, melly a Földes Uraság Nagy Méltóságü Esterházy Hetzység költségén időről időre meg ujittatik, a következő felírást lehet

olvasni...”

Ezután a síremlékről s ütközetről keletkezett mondát teszi közzé Alois Friedrich Pauer.²¹⁽³⁴⁾ Róla csupán annyit tudunk, hogy 1830-ban Muzsajon, Sopron megyében lakott, s e cikket megírta. Így szól: Magyarország történetének ²²²viharos éveiben, mikor Bethlen hadai dúlták a dunántúli vidékeket, Esterházyt is körülzárták lakompaki kastélyában. Esterházy csekély számú híveivel hősiessen és sokáig védte várát, melyet naponta rohamoztak Huszár s Tarródy katonái. Fordult az évszak, eljött a tél, Tarródy parancsot adott ki: miután rohammal bevesszük a várat, aki élve kezünk közé kerül, élve temetjük el. Esterházy így válaszolt: hasonlóképpen cselekszik ő is, ha valamelyik kirohanásánál Tarródyt foglyul ejtené. Közben egyik emberét Dampierre-ért küldte. A hadvezér nem késlekedett, megjelent a hívó szóra, s a két tűz közé került Tarródy csapata megsemmisült. Tarródy fogolyként került Esterházy elé, aki rövid szóváltás után fegyvereivel, lovával az előre elkészített sírboltba falaztatta. A síremléket 1823-ban restaurálták – írja Pauer –, a feltárás tanúbizonyságot tehetne a monda igazsága mellett. Pauer leírja az emlék helyét is: a lakompaki várba vezető úton található, egy pázsittal benőtt dombon. A talapzat téglából s nyerskőből épült, elől kissé ferdén a kőből való lap kb. 4 láb magasan s 3 láb szélesen befalazva. Leírja a feliratot, s az emlék építését 1623-ra teszi. A cikkíró megemlíti, hogy az emlék mögötti rétet a nép Tarródy-rétnek nevezi. Hozzáteszi, hogy a csatáról szép festmény található az Esterházy-kastélyban (a mai Fertődön), az egyik folyosón. Az olajfestményen Lakompak látszik. A gyalogság a várhídon épp megkezdte kirohanását, az egyik, már nem létező toronyból piros zászlót lengetnek. E torony az északi traktus második kapuja fölött emelkedett.²²⁽³⁵⁾ Hátraljól látható a német nehézlovasság, mely Dampierre vezetésével a domb fölött fölmentést hoz. A jelenet fölírata aranybetűs.

E rövid kivonatban is érezhető a cikkíró pártállása. Ám a monda – Pauer akarata ellenére – a nép Tarródy iránt érzett rokonszenvét is tükrözi. Egyrészt avval, hogy megőrizte nevét s becsülte vad hősiességét, másrészt avval, hogy rétet nevezett el róla.

1835-ben apró hír bizonyítja, hogy az eddigi közleményeket elfeledték. Új adatot azonban nem hoz.²³⁽³⁶⁾ Alig telik el három esztendő, s a pozsonyi Pannónia c. német nyelvű lapban ismét olvashatunk Tarródy halálának, temetésének szomorú históriájáról.²⁴⁽³⁷⁾ A monda földolgozójának nevét ezúttal sem ismerjük. A történet annyit változik, hogy a csata évszáma is 1623-ra módosul. Ám a mondát követő rövid kommentár azt állítja – Pauer adatairól mit sem tudva –: 1828-ig nem ismerték e sírhalom titkát. Ekkor az odaváló ispán (Verwalter), Eckhard Frigyes föltárta, s egy teljes fogsorú koponyán, valamint egy pár láb- s karcsonton kívül mit sem talált.

A monda harmadik földolgozása 1910-ből való s magyar nyelvű.²⁵⁽³⁸⁾ Lakompak határain – regéli – terülnek el a Kuruc-dombok. A kuruc-labanc világban játszódik a történet, s az ostrom itt is sokáig tart. A vár erős, ám Tarródy elzárhatja a vizet adó patakot, s így éhínség s szomjúság gyötri a védőket. Tarródynak az a szándéka, hogy Esterházyt élve temesse el. Ám Esterházy – segítségével érkezvén – a szerencsésebb, ő ítéli e kegyetlen halálra ellenségét. 1623-at említ a cikkíró, ám a szarkofágot a XIX. század közepén egy hálás magyar emeltette.

A monda történeti botlásai ellenére is érdekes, jobban eltalálja a hetyke, vakmerő-kegyetlen, néphez közel álló hős alakját. Mindent egybevetve főntartással kell fogadnunk e monda eredetiségét. A korabeli levelekben, emlékiratokban, ²²³majd a későbbi feldolgozásokban – a XIX. századig sehol sincs nyoma az élve eltemetésnek, tehát annak történelmi hitele kétes. A harmincéves háború zűrzavarában talán előfordulhatott ilyen eset, a nép képzelete pedig könnyen vegyíthette a hiteles események közé a feltételezettet. De a „feldolgozó” pártos elfogultsága annyira átszötte a mondát, hogy annak még népi

eredetét is fenntartással kell fogadnunk.

A Taródy síremlék. 1966-os felvétel

A történet egy feldolgozása, valószínűleg örökre elveszett. Élt ugyanis Kassán a sűrűn megjelent közlemények idején egy Klestinszky László nevű műkedvelő író és színész, aki drámát faragott a történetből és a Honművész folyóiratban meg is hirdette, hogy más műveivel együtt kiadja gróf Eszterházy Miklós vagy Lackenbach ostroma címmel. Azonban előfizetők híján nem került nyomásra a mű. Sajnáljuk? Aligha. A Honművészen az 1837-es évfolyam hasábjain értesülünk róla, hogy az író már 48 színdarabot eszkabált össze (4. lap), hogy vele vesződni valóban idővesztés lenne, (8. lap) és végül: „Munkái homlokukon hordják a bélyeget, melly mutatja, hogy kritikára nem méltók.”

A lakompaki Hauptschule krónikája is megemlékezik Tarródy Mátyásról.²⁶⁽³⁹⁾ A krónika szerzője szerint „mit allen Ehren”, minden tisztelettel (hőshöz, vezérhez méltóan, talán katonai pompával temették el Bethlen „primáriusát”. 1623-ra teszi a síremlék fölállítást, s 1826-ra kibontását (!). Ott egy lovasalak csontvázára, kengyelre s patkóra bukkantak. A mondát tagadó s igazoló adatban képzelet s valóság egyesül. Eszerint a mondának adjunk igazat? Tarródy fekszik a sírban lovával?

A szarkofág azonban tény. Payr Sándor cáfolja²⁷⁽⁴⁰⁾, hogy 1623-ban keletkezett. ²²⁴Az évszám valóban csak M DC XX-t mutat. Utaltunk a III-as elmosódottságára, egyébként valamennyi XIX. századi forrásunk 1623-at jelöl meg aláírt évszámmal. Ennek ellenére nem mondhatjuk teljes bizonyossággal, hogy 1623-ban

állították volna oda a szarkofágot, melynek méretei (225 cm hosszú, 90 cm magas, 95 cm széles), alakja római eredetre utalnak. Mócsy András véleménye szerint a szarkofág valószínűleg sima, dísztelen volt, s a feliratot úgy vésték rá. A szarkofágot azonban eredeti helyéről elvitték néhány évvel ezelőtt, s az egészet cement- vagy malterköpenybe burkolták. Ma a domb lábánál áll, az út szélén.²⁸⁽⁴¹⁾

Ezeknek az adatoknak birtokában föltételezhetjük, hogy a környéken talált, római eredetű szarkofágot sietve – 3 évvel a csata után? – állították Tarródy sírhalmára vagy arra a helyre, ahol Tarródy elesett. Gyorsan fölvésették az ügyetlen versikét, mely Esterházy dicsőségét van hivatva zengeni.

Viszont az is elképzelhető, hogy – ha nem is a XIX. szd. közepén – később, jóval az események lezajlása után ünnepelték e síremléssel s a verssel Esterházyt. 1620-ban nem volt idő a síremlék fölállítására.

Összefoglalva: leginkább az 1623-as évszámot fogadhatjuk el a síremlék fölállításának dátumaként.

Tarródy halálát Thurzó Imre naplója siratja, a váratlan lakompaki vereség Bethlent is bántotta, Sopron városát is nyugtalanította. Bethlen abbahagyta Hainburg ostromát, okt. 2-án a soproniak megnyugtatóására a városban temetett, s teljes erejével ravasz ellenfelének üldözésére tökéltte el magát. Okt. 7-én elfoglalta Lakompakot, de ekkorra Esterházy távol járt. Bethlen innen a császárhű Kőszegre tart, melynek makacs kapitányát a vár elfoglalása után Sopronba küldte fogolyként.

Bethlen dunántúli terveit a szövetséges cseh hadak 1621-es fehérhegyi veresége keresztezi. Miután egyedül marad, kénytelen visszavonulni, feladni dunántúli hódításait – s a nikolsburgi béke biztosítékaira Magyarország Habsburg-részének szabadságát. Ekkor kerül vissza a császár birtokába a Dunántúl, ekkor foglalják vissza Lamokpakot, melyet a buzgó Esterházy nemsokára (1629-re) rekatolizál.

Ferdinánd nem feledkezett meg hívéről, Esterházy Miklósról, 1626-ban Fraknó örökös grófjává tette. Érdemei felsorolása között találjuk a lakompaki hősiességet. Emígy hirdeti az oklevél: „Nemcsak azért, mert férfiasan szembeszálltál az „ő” (ti. Bethlen) ellenséges támadásával, mikor ezeröttszáz főnyi lovasság kapitánya voltál, és Lakompak várában 1620. szeptemberében Bethlen erdélyi fejedelem hadseregének kemény ostromát is kiálltad, minthogy segédcsapatainkat elküldtük néked, hadseregünk tábornokának, Henry du Vall, Dampierre grófjának segítségével az ellenségre súlyos csapást mérve, őket az ostromtól eltávolítva és futásba hajszolva felszabadultál.”²⁹⁽⁴²⁾

Mi már tudjuk, mi volt e hősiesség. Esterházynek egész a nádorságig ívelő fényes karrierjét lakompaki szerencséje indította el. Bethlen terveit pedig hátráltatta a lakompaki, szerencsétlenül végződött csata.

Sopronnak s környékének szabad vallásgyakorlatát, a Habsburg-Magyarország állami létét azonban éppen Bethlen hadjáratai, békéi biztosították a XVII. század első néhány évtizedében, s hadseregének emlékét őrzi a lakompaki szarkofág ügyetlen latin verse is.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Házi Jenő: A legrégebb soproni felekezeti anyakönyvek statisztikai táblázatai

Házi Jenő: A legrégebb soproni felekezeti anyakönyvek statisztikai táblázatai

A gazdag városi levéltár és múzeum emlékein kívül a soproni felekezeti anyakönyvek adatai elsősorban családtörténeti szempontból felbecsülhetetlen kincset jelentenek, melyek értékelésével nem kis csodálkozásomra még senki sem foglalkozott.

A jelen tanulmánynak nem lehet az a célja, hogy kimerítse a felekezeti anyakönyvekben több évszázad óta szorgalmasan bejegyzett születési, házassági és halálozási adatokat, mert ahhoz egy egész könyvet kellene megírni, hanem csupán fel kívánja hívni a helytörténetírók figyelmét arra a körülményre, hogy kutatásaik folyamán, amikor egyes személyekkel vagy családokkal foglalkoznak, az anyakönyvek feljegyzéseit annál kevésbé mellőzzék, mivel mind a kat., mind az ev. anyakönyvekhez elég pontos névmutatók állnak rendelkezésre, melyek a tájékozódást igen megkönnyítik.

Az ev. anyakönyvek vezetése régebb keletű és nemcsak az írásuk olvashatóbb, hanem a tartalmuk is bővebb, mint a kat. anyakönyveké.

Előljáróban nem árt tudnunk, hogy az

ev. születési anyakönyvek 1624. április 7-től kezdve, az

ev. házassági anyakönyvek 1645. január 3-tól kezdve és végül az

ev. halotti anyakönyvek 1676. január 2-től kezdve állnak napjainkig rendelkezésünkre, ha tehát földi életünk e három fő állomását tekintjük, a XVII. században a születés volt a legfontosabb esemény, amelyet követett a házasságkötés, míg a halálozás feljegyzésére utoljára került sor, más szóval az elhalálozást, mint az élet befejezését aránylag későn érdemesítették megörökítésre.

1760-ig bezárólag ezeknek az anyakönyveknek statisztikai számait az alábbi táblázatban foglaltam össze. Megjegyezni kívánom, hogy az anyakönyvek sorszámozása sok helyen téves. Mi azokat kijavítottuk és a közölt táblázat ezeket a kijavított számokat tartalmazza.

Ev. népességi adatok az anyakönyvek alapján

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikershülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány	1
1624 ⁽⁴³⁾	111	51	60	–	–	–	1	–	1	–	
1625	193	95	98	2	–	2	2	1	1	–	

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány
1626	185	104	81	4	2	2	4	2	2	–
2261627	238	117	121	–	–	–	2	–	1	1
1628	236	112	124	2	–	2	1	–	–	1
1629	218	112	106	2	2	–	3	1	1	1
1630	222	117	105	1	1	–	4	2	1	1
1631	240	119	121	1	–	1	4	1	1	2
1632	201	108	93	–	–	–	7	4	1	2
1633	236	131	105	1	1	–	3	2	–	1
1624–1633	2080	1066	1014	13	6	7	31	13	9	9
1634	244	137	107	–	–	–	4	2	–	2
1635	229	108	121	3	2	1	4	–	–	4
1636	275	128	147	1	–	1	3	–	3	–
1637	249	125	124	4	–	4	1	1	–	–
1638	224	115	109	1	1	–	2	–	–	2
1639	233	109	124	2	1	1	2	1	–	1
1640	237	132	105	1	–	1	2	–	1	1
1641	249	146	103	1	–	1	5	–	1	4
1642	247	112	135	2	1	1	5	–	3	2
1643	298	152	146	3	3	–	5	2	2	1
1634–1643	2485	1264	1221	18	8	10	33	6	10	17
1644	251	134	117	1	1	–	5	1	3	1
1645	237	124	113	1	1	–	1	1	–	–
1646	267	125	142	7	4	3	8	3	4	1
1647	241	116	125	–	–	–	3	1	2	–
1648	191	98	93	3	2	1	5	1	2	2
1649	229	108	121	1	1	–	2	1	1	–
1650	222	118	104	1	–	1	2	–	–	2
1651	209	110	99	4	1	3	3	1	–	2
1652	202	93	109	4	1	3	2	–	1	1
1653	189	85	104	2	–	2	2	–	–	2
1644–1653	2238	1111	1127	24	11	13	33	9	13	1
1654	201	97	104	2	–	2	4	1	2	1
1655	199	90	109	6	3	3	5	2	–	3
1656	209	102	107	3	2	1	5	2	–	3
1657	188	100	88	4	3	1	3	1	–	2
1658	226	121	105	3	3	–	2	–	–	2
1659	233	113	120	6	3	3	4	3	1	–
1660	210	115	95	2	2	–	2	–	1	1
1661	239	117	122	4	2	2	4	–	2	2

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány
1662	195	99	96	2	1	1	4	3	–	1
1663	210	107	103	–	–	–	2	–	1	1
1654–1663	2110	1061	1049	32	19	13	35	12	7	16
1664	206	100	106	3	2	1	2	1	–	1
1665	154	86	68	–	–	–	1	–	1	–
1666	208	105	103	3	2	1	4	1	1	2
1667	146	74	72	3	2	1	4	1	2	1
227 1668	219	105	114	3	1	2	3	–	–	3
1669	215	110	105	2	2	–	5	2	2	1
1670	209	110	99	9	7	2	2	1	1	–
1671	226	120	106	7	4	3	5	2	1	1
1672	181	102	79	5	5	–	3	2	–	1
1673	214	98	116	3	1	2	3	1	–	2
1664–1673	1978	1010	968	38	26	12	32	12	8	12
1674	184	97	87	3	1	2	4	3	–	1
1675	192	97	95	4	2	2	6	2	2	2
1676	183	91	92	1	–	1	1	–	–	1
1677	183	98	85	2	–	2	3	–	1	2
1678	194	89	105	4	3	1	2	–	–	2
1679	146	70	76	2	1	1	3	–	1	2
1680	123	54	69	1	1	–	1	1	–	–
1681	184	99	85	5	2	3	2	–	1	1
1682	180	87	93	6	3	3	3	2	–	1
1683	250	124	126	7	3	4	3	–	3	–
1674–1683	1819	906	913	35	16	19	28	8	8	12
1684	152	74	78	1	1	–	3	–	–	3
1685	142	74	68	2	–	2	1	1	–	–
1686	147	73	74	7	6	1	3	1	–	2
1687	142	75	67	–	–	–	2	–	–	2
1688	158	85	73	9	6	3	3	1	–	2
1689	155	77	78	7	2	5	6	1	3	2
1690	180	86	94	5	4	1	4	2	1	1
1691	157	82	75	4	1	3	2	–	2	–
1692	176	98	78	5	5	–	4	1	1	2
1693	163	72	91	5	3	2	3	–	1	2
1684–1693	1572	796	776	45	28	17	31	7	8	16
1694	145	66	79	3	2	1	4	–	2	2
1695	181	96	85	5	3	2	1	–	1	–
1696	162	78	84	5	1	4	4	3	1	–

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány
1697	178	102	76	8	5	3	6	2	1	3
1698	172	71	101	3	2	1	–	–	–	–
1699	166	77	89	9	4	5	1	–	1	1
1700	198	98	100	4	2	2	6	1	2	3
1701	178	90	88	5	2	3	–	–	–	–
1702	171	88	83	5	3	2	5	–	3	2
1703	181	84	97	5	2	3	4	–	3	1
1694–1703	1732	850	882	52	26	26	31	6	13	12
1704	199	95	104	5	1	4	2	–	–	2
1705	157	86	71	3	2	1	4	1	1	2
1706	166	87	79	6	4	2	5	–	3	2
1707	150	75	75	3	–	3	2	1	1	–
2281708	156	69	87	6	2	4	1	1	–	–
1709	132	69	63	5	4	1	1	–	1	–
1710	139	74	65	1	1	–	4	1	1	2
1711	139	74	65	3	1	2	1	–	–	1
1712	169	88	81	1	–	1	2	1	1	–
1713	130	57	73	1	–	1	1	–	–	1
1704–1713	1537	774	763	34	15	19	23	5	8	10
1714	150	73	77	3	2	1	–	–	–	–
1715	124	58	66	2	1	1	–	–	–	–
1716	164	81	83	3	2	1	4	1	2	1
1717	151	83	68	8	6	2	6	1	–	5
1718	160	81	79	1	1	–	–	–	–	–
1719	144	72	72	2	2	–	2	–	1	1
1720	170	91	79	6	3	3	3	1	1	1
1721	168	79	89	1	–	1	1	–	1	–
1722	188	95	93	3	1	2	4	1	2	1
1723	196	92	104	8	4	4	3	1	1	1
1714–1723	1615	805	810	37	22	15	23	5	8	10
1724	182	103	79	3	1	2	3	3	–	–
1725	188	98	90	1	1	–	1	–	–	1
1726	189	110	79	3	2	1	3	2	–	1
1727	166	77	89	1	–	1	2	1	1	–
1728	178	94	84	3	3	–	5	1	2	2
1729	188	103	85	8	5	3	4	–	1	3
1730	150	71	79	5	4	1	3	1	2	–
1731	175	84	91	5	3	2	3	1	–	2
1732	188	99	89	7	4	3	3	–	1	2

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány
1733	180	95	85	4	2	2	3	1	1	1
1724–1733	1784	934	850	40	25	15	30	10	8	12
1734	167	85	82	8	1	7	2	–	1	1
1735	156	64	92	2	2	–	1	–	1	–
1736	166	86	80	7	3	4	3	–	1	2
1737	159	76	83	4	2	2	3	2	–	1
1738	160	73	87	5	2	3	3	2	–	1
1739	165	90	75	4	2	2	–	–	–	–
1740	148	67	81	2	–	2	1	–	1	–
1741	144	82	62	7	2	5	2	–	1	1
1742	135	69	66	3	–	3	1	–	–	1
1743	142	76	66	6	1	5	1	1	–	–
1734–1743	1542	768	774	48	15	33	17	5	5	7
1744	163	75	88	7	3	4	–	–	–	–
1745	176	100	76	6	4	2	6	3	1	2
1746	161	80	81	4	2	2	–	–	–	–
1747	166	85	81	7	4	3	1	–	–	1
1748	169	83	86	5	1	4	1	–	–	1
1749	150	81	69	3	–	3	2	–	–	2
229 1750	172	77	95	4	3	1	4	1	1	2
1751	180	99	81	5	2	3	3	1	1	1
1752	168	76	92	3	1	2	5	–	3	2
1753	197	83	114	7	3	4	7	2	2	3
1744–1753	1702	839	863	51	23	28	29	7	8	14
1754	187	96	91	2	1	1	3	2	1	–
1755	190	92	98	5	2	3	4	–	–	3
1756	173	90	83	2	1	1	3	1	1	1
1757	186	86	100	6	3	3	3	1	–	2
1758	169	65	104	4	1	3	1	1	–	–
1759	173	86	87	3	1	2	–	–	–	–
1760	185	104	81	4	2	2	6	4	2	–

Ezek után fordítsuk most figyelmünket a kat. anyakönyvekre! Vajon ezen a téren mi a helyzet?

Azt, hogy a katolikusok Sopronban mikor kezdtek el anyakönyvi feljegyzéseket írni, pontosan megmondani nem tudjuk. Amikor *1652. február 17-én* Kalechiák Péter városkaplán a mostani anyakönyv I. kötetében az első feljegyzést megteszi, a bevezetőben¹⁽⁴⁴⁾ elmondja, hogy a Szent Lélek templom sekrestyéjében talált néhány cédulát teleírva anyakönyvi adatokkal, de mert azok időrendi sorrendjét megállapítani nem tudta, ezért azok lemásolását mellőzte. Ilyenformán a kat. anyakönyv vezetése 1652-vel kezdődik, mely év

csonka, az 1653. évi feljegyzésekből egy lap hiányzik – a febr. 17. – máj. 25. közötti részek! – tehát ez az év is hiányos, ezért csupán az 1654. évtől kezdve teljes. Vonatkozik ez a megállapításom a születésekre és a házasságokra. Csupán az 1666. évnél találunk két halotti bejegyzést, egyébként az 1663. évtől kezdve vezetik a halálozások feljegyzését, de közben-közben bizony itt nagy hiányokat észlelhetünk.

A kat. anyakönyvi bejegyzések statisztikai táblázata az elmondottak alapján az 1652–1756 közti időből a következő:

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikershülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány	h
1652 ¹⁽⁴⁵⁾	41	24	17	–	–	–	1	–	–	1	
1653 ¹⁽⁴⁶⁾	62	33	29	–	–	–	–	–	–	–	
1652–1653	103	57	46	–	–	1	–	–	–	1	
1654	98	59	39	–	–	–	1	1	–	–	
1655	100	57	43	1	–	1	3	1	1	1	
1656	99	47	52	–	–	–	2	–	1	1	
1657	86	46	40	–	–	–	–	–	–	–	
1658	121	63	58	1	1	–	2	1	–	1	
1659	132	64	68	1	1	–	2	–	1	1	
1660	121	63	58	–	–	–	3	1	1	1	
1661	111	58	53	–	–	–	1	–	–	1	
1662	92	42	50	2	2	–	–	–	–	–	
1663	114	60	54	–	–	–	1	–	1	–	
1654–1663	1074	559	515	5	4	1	15	4	5	6	
²³⁰ 1664	115	67	48	–	–	–	2	–	–	2	
1665	60	25	35	–	–	–	2	1	1	–	
1666	111	52	59	–	–	–	1	–	–	1	
1667	85	45	40	2	2	–	4	–	–	4	
1668	111	55	56	3	1	2	3	2	–	1	
1669	133	69	64	4	2	2	1	–	–	1	
1670	116	53	63	3	2	1	3	–	2	1	
1671	126	57	69	2	1	1	4	2	1	1	
1672	112	52	60	1	1	–	1	–	–	1	
1673	108	53	55	1	–	1	3	–	2	1	
1664–1673	1077	528	549	16	9	7	24	5	6	13	
1674	106	55	51	4	2	2	–	–	–	–	
1675	125	69	56	2	1	1	–	–	–	–	
1676	103	50	53	2	1	1	2	–	–	2	
1677	86	44	42	–	–	–	3	–	2	1	
1678	128	60	68	3	2	1	5	2	1	2	
1679	82	43	39	1	1	–	1	1	–	–	
1680	76	45	31	5	2	3	1	–	–	1	

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány	h
1681	143	70	73	9	2	7	3	1	2	–	
1682	91	41	50	7	3	4	1	–	1	–	
1683	207	108	99	5	3	2	2	1	–	1	
1674–1683	1147	585	562	38	17	21	18	5	6	7	
1684	98	47	51	3	1	2	3	–	1	2	
1685	90	39	51	4	2	2	2	1	1	–	
1686	72	35	37	2	2	–	–	–	–	–	
1687	87	48	39	3	2	1	1	–	1	–	
1688	88	45	43	4	2	2	–	–	–	–	
1689	92	45	47	6	3	3	2	1	–	1	
1690	111	73	38	5	5	–	1	–	–	1	
1691	117	59	58	4	2	2	1	–	–	1	
1692	129	63	66	7	6	1	2	1	1	–	
1693	109	59	50	5	2	3	2	1	–	1	
1684–1693	993	513	480	43	27	16	14	4	4	6	
1694	93	46	47	8	4	4	4	3	1	–	
1695	102	51	51	6	3	3	1	–	–	1	
1696	117	61	56	5	2	3	4	2	–	2	
1697	109	47	62	4	2	2	–	–	–	–	
1698	121	62	59	3	3	–	1	–	–	1	
1699	117	58	59	5	3	2	1	–	–	1	
1700	141	78	63	11	7	4	1	1	–	–	
1701	130	74	56	15	8	7	3	–	–	3	
1702	126	64	62	4	2	2	3	–	–	3	
1703	138	67	71	1	1	–	1	–	1	–	
1694–1703	1194	608	586	62	35	27	19	6	2	11	
2311704	123	64	59	–	–	–	–	–	–	–	
1705	119	75	44	4	1	3	1	–	–	1	
1706	142	73	69	4	2	2	2	1	–	1	
1707	134	69	65	7	4	3	1	–	–	1	
1708	182	107	75	4	2	2	3	3	–	–	
1709	90	47	43	2	2	–	–	–	–	–	
1710	93	55	38	–	–	–	–	–	–	–	
1711	102	54	48	2	2	–	–	–	–	–	
1702	137	81	56	1	1	–	4	1	1	2	
1713	115	50	65	2	–	2	–	–	–	–	
1704–1713	1237	675	562	26	14	12	11	5	1	5	
1714	131	69	62	3	3	–	4	3	–	1	
1715	115	62	53	4	2	2	5	2	2	1	

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány	h
1716	139	63	76	4	3	1	4	1	1	2	
1717	113	54	59	2	1	1	1	–	1	–	
1718	125	58	67	3	2	1	1	1	–	–	
1719	125	72	53	1	1	–	3	–	2	1	
1720	119	70	49	1	1	–	1	1	–	–	
1721	117	54	63	2	–	2	1	–	–	1	
1722	134	67	67	1	1	–	–	–	–	–	
1723	140	79	61	3	2	1	5	2	–	3	
1714–1723	1258	648	610	24	16	8	25	10	6	9	
1724	139	65	74	6	3	3	4	1	1	2	
1725	176	77	99	8	3	5	6	2	3	1	
1726	162	84	78	6	3	3	2	1	1	–	
1727	155	87	68	3	1	2	7	5	2	–	
1728	125	60	65	3	1	2	2	–	–	2	
1729	151	73	78	3	2	1	4	3	1	–	
1730	153	73	80	2	–	2	5	–	2	3	
1731	167	84	83	3	1	2	3	1	1	1	
1732	169	81	88	5	4	1	5	2	3	–	
1733	185	96	89	4	2	2	2	–	–	2	
1724–1733	1582	780	802	43	20	23	40	15	14	11	
1734	182	89	93	6	2	4	2	1	–	1	
1735	162	84	78	5	3	2	3	1	–	2	
1736	151	81	70	3	2	1	2	–	2	–	
1737	163	78	85	3	2	1	5	1	1	3	
1738	186	105	81	1	–	1	3	3	–	–	
1739	168	90	78	5	1	4	2	1	1	–	
1740	147	70	77	4	1	3	3	2	–	1	
1741	169	82	87	2	1	1	2	–	1	1	
1742	149	72	77	3	1	2	2	1	1	–	
1743	164	82	82	1	1	–	1	1	–	–	
1734–1743	1641	833	808	33	14	19	25	11	6	8	
2321744	179	97	82	5	2	3	2	–	–	2	
1745	181	92	89	4	3	1	–	–	–	–	
1746	174	90	84	3	3	–	3	1	1	1	
1747	186	93	93	7	4	3	1	–	1	–	
1748	168	83	85	6	3	3	2	–	–	2	
1749	162	93	69	5	1	4	1	–	–	1	
1750	179	89	90	4	2	2	3	1	1	1	
1751	203	104	99	5	2	3	8	2	–	6	

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány	h
1752	167	77	90	5	3	2	2	1	1	–	
1753	215	126	89	5	3	2	3	2	–	1	
1744–1753	1814	944	870	49	26	23	25	7	4	14	
1754	196	92	104	3	1	2	4	1	2	1	
1755	186	79	107	1	–	1	2	1	1	–	
1756	212	123	89	5	3	2	3	1	1	1	

Az 1654–1753. évek között eltelt száz esztendő alatt a kat. és az ev. születések, házasságok és halálozások egyesített táblázata tehát így alakul:

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány	h
1654	299	156	143	2	–	2	5	2	2	1	
1655	299	147	152	7	3	4	8	3	1	4	
1656	308	149	159	3	2	1	7	2	1	4	
1657	274	146	128	4	3	1	3	1	–	2	
1658	347	184	163	4	–	4	4	1	–	3	
1659	365	177	188	7	4	3	6	3	2	1	
1660	331	178	153	2	2	–	5	1	2	2	
1661	350	175	175	4	2	2	5	–	2	3	
1662	287	141	146	4	3	1	4	3	–	1	
1663	324	167	157	–	–	–	3	–	2	1	
1654–1663	3184	1620	1564	37	23	14	50	16	12	22	
1664	321	167	154	3	2	1	4	1	–	3	
1665	214	111	103	–	–	–	3	1	2	–	
1666	319	157	162	3	2	1	5	1	1	3	
1667	231	119	112	5	4	1	8	1	2	5	
1668	330	160	170	6	2	4	6	2	–	4	
1669	348	179	169	6	4	2	6	2	2	2	
1670	325	163	162	12	9	3	5	1	3	1	
1671	352	177	175	9	5	4	9	5	2	2	
1672	293	154	139	6	6	–	4	2	–	2	
1673	322	151	171	4	1	3	6	1	2	3	
1664–1673	3055	1538	1517	54	35	19	56	17	14	25	
1674	290	152	138	7	3	4	4	3	–	1	
1675	317	166	151	6	3	3	6	2	2	2	
1676	286	141	145	3	1	2	3	–	–	3	
1677	269	142	127	2	–	2	6	–	3	3	
1678	322	149	173	7	5	2	7	2	1	4	

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány	h
1679	228	113	115	3	2	1	4	1	1	2	
2331680	199	99	100	6	3	3	2	1	–	1	
1681	327	169	158	14	4	10	5	1	3	1	
1682	271	128	143	13	6	7	4	2	1	1	
1683	457	232	225	12	6	6	5	1	3	1	
1674–1683	2966	1491	1475	73	33	40	46	13	14	19	
1684	250	121	129	4	2	2	6	–	1	5	
1685	232	113	119	6	2	4	3	2	1	–	
1686	219	108	111	9	8	1	3	1	–	2	
1687	229	123	106	3	2	1	3	–	2	1	
1688	246	130	116	13	8	5	3	1	–	2	
1689	247	122	125	13	5	8	8	2	3	3	
1690	291	159	132	10	9	1	5	2	1	2	
1691	274	141	133	8	3	5	3	–	2	1	
1692	305	161	144	12	11	1	6	2	2	2	
1693	272	131	141	10	5	5	5	1	1	3	
1684–1693	2665	1309	1256	88	55	33	45	11	12	22	
1694	238	112	126	11	6	5	8	3	3	2	
1695	283	147	136	11	6	5	2	–	1	1	
1696	279	139	140	10	3	7	8	5	1	2	
1697	287	149	138	12	7	5	6	2	1	3	
1698	293	133	160	6	5	1	1	–	–	1	
1699	283	135	148	14	7	7	2	–	–	2	
1700	339	176	163	15	9	6	7	2	2	3	
1701	308	164	144	20	10	10	3	–	–	3	
1702	297	152	145	9	5	4	8	–	3	5	
1703	319	151	168	6	3	3	5	–	4	1	
1694–1703	2926	1458	1468	114	61	53	50	12	15	23	
1704	322	159	163	5	1	4	2	–	–	2	
1705	276	161	115	7	3	4	5	1	1	3	
1706	308	160	148	10	6	4	7	1	3	3	
1707	284	144	140	10	4	6	3	1	1	1	
1708	338	176	162	10	4	6	4	4	–	–	
1709	222	116	106	7	6	1	1	–	1	–	
1710	232	129	103	1	1	–	4	1	1	2	
1711	241	128	113	5	3	2	1	–	–	1	
1712	306	169	137	2	1	1	6	2	2	2	
1713	245	107	138	3	–	3	1	–	–	1	
1704–1713	2774	1449	1325	60	29	31	34	10	9	15	

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány	h
1714	281	142	139	6	5	1	4	3	–	1	
1715	239	120	119	6	3	3	5	2	2	1	
1716	303	144	159	7	5	2	8	2	3	3	
1717	264	137	127	10	7	3	7	1	1	5	
1718	285	139	146	4	3	1	1	1	–	–	
1719	269	144	125	3	3	–	5	–	3	2	
1720	289	161	128	7	4	3	4	2	1	1	
2341721	285	133	152	3	–	3	2	–	1	1	
1722	322	162	160	4	2	2	4	1	2	1	
1723	336	171	165	11	6	5	8	3	1	4	
1714–1723	2873	1453	1420	61	38	23	48	15	14	19	
1724	321	168	153	9	4	5	7	4	1	2	
1725	364	175	189	9	4	5	7	2	3	2	
1726	351	194	157	9	5	4	5	3	1	1	
1727	321	164	157	4	1	3	9	6	3	–	
1728	303	154	149	6	4	2	7	1	2	4	
1729	339	176	163	11	7	4	8	3	2	3	
1730	303	144	159	7	4	3	8	1	4	3	
1731	342	168	174	8	4	4	6	2	1	3	
1732	357	180	177	12	8	4	8	2	4	2	
1733	365	191	174	8	4	4	5	1	1	3	
1724–1733	3366	1714	1652	83	45	38	70	25	22	23	
1734	349	174	175	14	3	11	4	1	1	2	
1735	318	148	170	7	5	2	4	1	1	2	
1736	317	167	150	10	5	5	5	–	3	2	
1737	322	154	168	7	4	3	8	3	1	4	
1738	346	178	168	6	2	4	6	5	–	1	
1739	333	180	153	9	3	6	2	1	1	–	
1740	295	137	158	6	1	5	4	2	1	1	
1741	313	164	149	9	3	6	4	–	2	2	
1742	284	141	143	6	1	5	3	1	1	1	
1743	306	158	148	7	2	5	2	2	–	–	
1734–1743	3183	1601	1582	81	29	52	42	16	11	15	
1744	342	172	170	12	5	7	2	–	–	2	
1745	357	192	165	10	7	3	6	3	1	2	
1746	335	170	165	7	5	2	3	1	1	1	
1747	352	178	174	14	8	6	2	–	1	1	
1748	337	166	171	11	4	7	3	–	–	3	
1749	312	174	138	8	1	7	3	–	–	3	

év	születés	fiú	lány	törvénytelen	fiú	lány	ikerszülés	csak fiú	csak lány	fiú és lány	h
1750	351	166	185	8	5	3	7	2	2	3	
1751	383	203	180	10	4	6	11	3	1	7	
1752	335	153	182	8	4	4	7	1	4	2	
1753	412	209	203	12	6	6	10	4	2	4	
1744–1753	3516	1783	1733	100	49	51	54	14	12	28	
Összesítés											
1654–1753	30408	15416	14992	751	397	354	495	149	135	211	

Ez a közölt 1–3. táblázat a legfontosabb Sopron városában az említett években születtek (helyesebben kereszteltek), házasságot kötöttek és elhalálozások szempontjából.

235 Mivel Sopron városában a közölt időben a katolikusokon és evangélikusokon kívül más vallású lakos nem élt, ennél fogva a születések és a házasságkötések száma az *egész* lakosságra vonatkozik és ezek teljesek, míg ugyanezt nem mondhatjuk el a halálozásokról, mert azok anyakönyvi bejegyzései az 1729. év előtti időből vagy hiányoznak vagy nem teljesek.

Talán egy későbbi tanulmányomban foglalkozni fogok e táblázatok értékelésével és egyéb kiegészítő táblázatok közlésével, de úgy gondolom, hogy az eddig elmondottak, illetve táblázatba foglaltak Sopron város népességének természetes szaporodására, alakulására stb. szilárd alapot nyújtanak, amelyek birtokában a mostani modern statisztika követelményeinek szem előtt tartásával olyan sokoldalú megállapításokhoz juthatunk el, amilyeneket az ország többi városánál csak a II. József császár által országosan elrendelt és végrehajtott első népszámlálás tesz lehetővé.

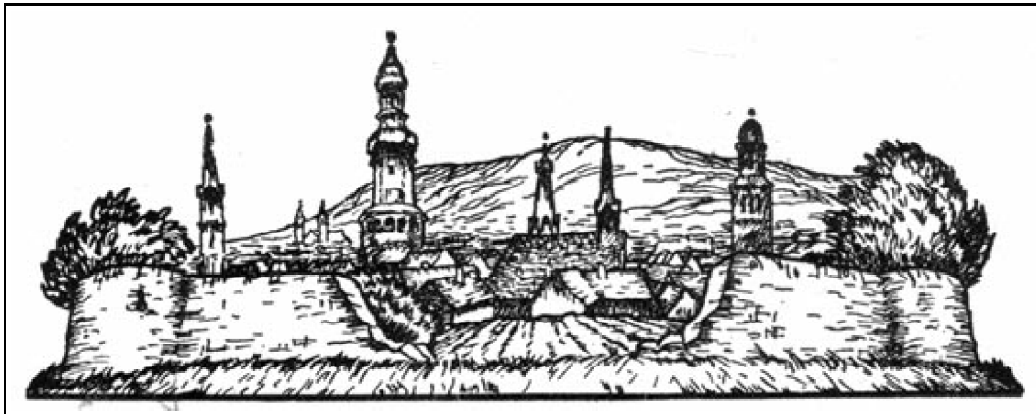
A Bécsi utcai ún. régi vámház restaurálás előtt

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

---

236 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Garai Lenke: Garbai Sándor soproni szereplése

Garai Lenke: Garbai Sándor soproni szereplése

A soproni szociáldemokrata pártszervezet mindig eleven kapcsolatban állott a környező nagyvárosok (Bécs, Pozsony, Győr) pártszervezeteivel és a budapesti központtal. A jó viszonyt becsületesen igyekeztek a város és a megye baloldali elemeinek nevelésére, világnézetének alakítására gyümölcsöztetni. Érzékenyen hatott rájuk minden országos esemény, ilyenekre gondos szervezkedéssel feleltek, lelkiismeretesen csatlakoztak a különféle célú munkabeszüntetésekhez, tüntetésekhez, ezeket a városban is kiváltani igyekeztek, őrizték és ápolták az országos mozgalom egységét, a központi határozatoknak érvényt szereztek¹⁽⁴⁷⁾. Dicséretesen gazdag – a század elején vagyunk – szervezeti és közéleti tevékenységet fejtenek ki. Jelentős közvélemény-formáló erejük volt, álláspontjuk számított a burzsoázia előtt is, a polgárság sok esetben alkalmazkodni kényszerült politikájukhoz.

A szociáldemokrata párt a Tanácsköztársaság idejéig az egyetlen legális munkáspárt volt, egyedül végezte a kor formálását tettekkel. Felvilágosított, agitált és harcolt a jövőért olyan programmal, aminek lényege a monopolkapitalizmus objektív tendenciáival főbb vonalakban egybeesett. Sajnos, a szívós munkával kiverekedett helyet a megye és a város társadalmi életében a pártszervezet mindezek ellenére sem volt képes minden oldalúan kihasználni.

A városi vezetőségnek a mozgalom jövőjéhez illő mély, tudományos rangú forradalmi politikai műveltsége kevés; marxista felkészültségük hiányos, torz elemeket tartalmaz. A munkásosztály világtörténelmi szerepéről átfogó képük nincs, a forradalom szerepét a történelemben, különösen az imperializmus korában elmosódva látják, inkább csak érzik, de tudatosan fel nem ismerik. Ebből következik, hogy stratégiájuk fogyatékos, a hatalomátvétel taktikai lépéseit összekeverik a proletariátus történelmi végcéljával. Hibáik végzetes következményűek, akarva-nem akarva a szociáldemokráciát a demagógia felé tolják. Mindez csökkenti igazuk objektívitasát, súlyát, a tisztázatlan ideológia öncélúvá sekélyesíti politikai küzdelmüket.

A városi bizottság agitációs tevékenységének egyik alapvető módszere volt, hogy nagyobb mozgalmi esemény alkalmából, ²³⁷a munka színvonalának emelése érdekében külső előadót, fővárosi vezérszónokot, vezető politikust hívtak meg²⁽⁴⁸⁾.

Hasonlóképpen jártak el az 1909 novemberében kirobbant brennbergi munkássztrájk idején. A bányászok a magas munkaidő és az alacsony bér miatt beszüntették a munkát, az igazgatóság követelésüknek nem tett eleget, sőt megtorlásul bányászokat bocsátott el és lakoltatott ki. A sztrájk 9 hétig tartott, miközben a csendőrség és a rendőrség megszállva tartotta a bányavidéket.

A városi pártszervezet a munkabeszüntetés támogatására, a város vezetőinek befolyásolására november 15-én tömeggyűlést rendezett a Papréten, a tornacsarnokban. „...Délután 3 órakor nagy tömeg, férfiak és asszonyok, gyermekek, sőt a burzsoáziából is egy úgynevezett *részvétet gyakorló darab* vonult fel, és megtöltötte a csarnokot zsúfolásig.³⁽⁴⁹⁾” Maár József megnyitó szavai után Baron Ede, a magyarországi német szociáldemokraták titkára, újságíró, korábban a Volksstimme szerkesztője német nyelven világította meg a sztrájk történetét, a munkabeszüntetés eredményeit, a bányagazgatóság könyörtelen magatartását. Vádolta a város vezetőit, hogy semmit sem tett a munkásokért, és közönyével hagyta, hogy a „helyzet ennyire megromoljon.”

A gyűlés központi szónoka – Bokányi Dezső helyett – Garbai Sándor volt. Garbai (1879–1947) kőművesmunkás, közel két évtizedig szociáldemokrata vezető, a század végén a Budapesti Kőműves

Szakegylet vezetőségi tagjából lett az Építőmunkások Országos Szövetségének elnöke, majd az MSZDP vezetőségi tagja 1901-ben. 1907-től a Munkás Betegsegélyező Pénztár elnöke, a Tanácsköztársaság kikiáltása után a Forradalmi Kormányzótanács elnökévé választják. Elnöke volt még az Országos Lakásépítési Bizottságnak is. 1919. augusztus 1-e után a Peidl-kormány közoktatásügyi minisztereként tevékenykedett, később az ellenforradalmi terror elől Franciaországba emigrált.

Garbai beszédében „azt a jogviszonyt magyarázta, mely a munkásnép és a törvényhatósági bizottság között fennáll, és amely szerint a munkásság a maga filléreivel éppúgy adózója a városnak és közvetve éppúgy beleszólhat a közigazgatásba, mint ahogy éppen a munkásnép filléreivel szerzett vagyonnal bírók ezt a jogot már gyakorolják. A munkásság tehát ha a szavazásból ki van zárva, követelheti, hogy akik az ő nevében szavaznak, az ő érdekeit védelmezzék.”⁴⁽⁵⁰⁾

Garbai minden társadalmi ellentmondás kútforrásává a törvényhatósági bizottság összetételét és munkáját teszi.

„Meg kellett volna tenni ennek a testületnek minden tehetőt, hogy a munkások élhessenek, hogy legyen lakásuk, hogy ne kelljen az erdőben bujdokolniuk télvíz idején, hogy a gondnak, a nyomornak és a kétségbeesésnek ne legyen békéje és örültje...”

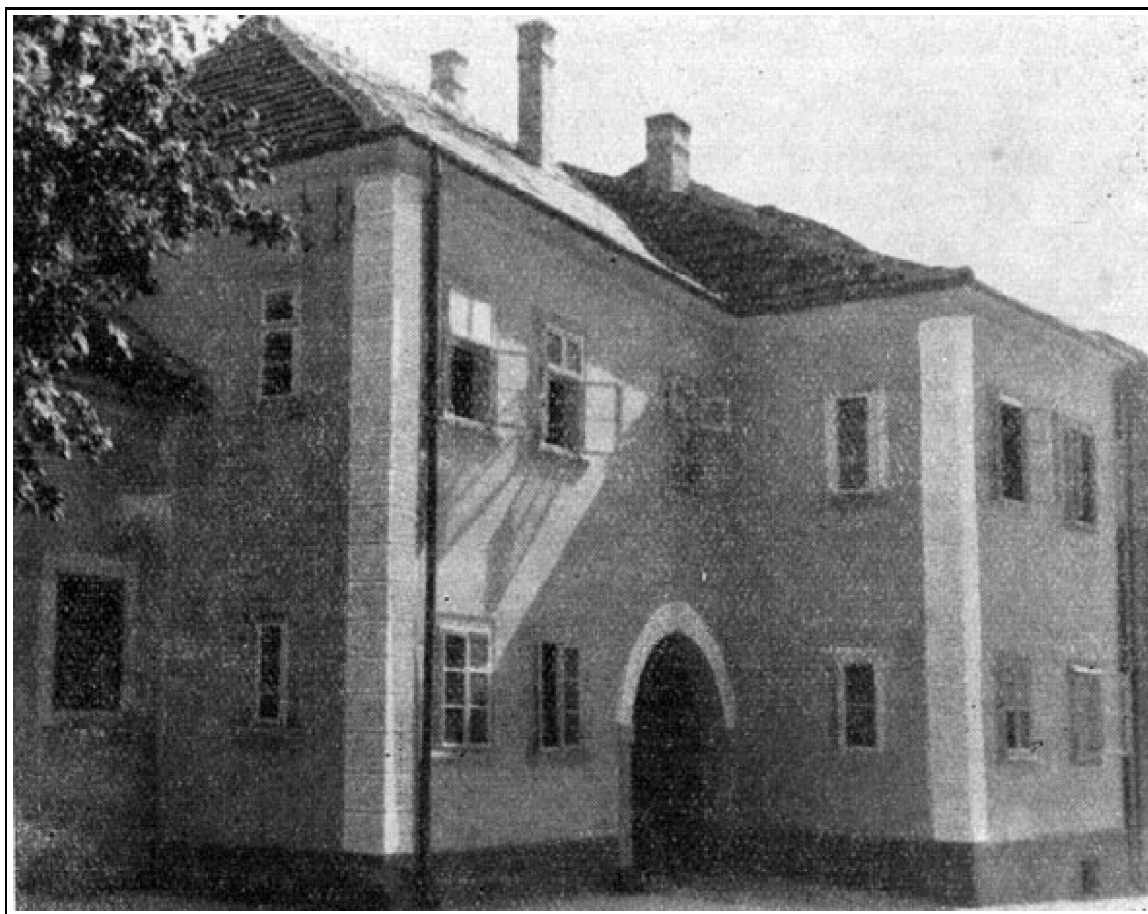
A Törvényhatósági Bizottságnak gondoskodnia kellett volna arról, hogy a munkások engesztelhetetlen ellensége távozzon el a helyéről (az igazgató) vagy ha erre a társaságot szorítani nem lehet: provokált volna szerződésbontást.” A beszéd után összegezésül határozati javaslatokat fogadott el a népgyűlés: „...az egybegyűlt munkások és polgárok megvetéssel gondolnak azon törvénnyel, liberalizmussal és emberiességgel össze nem egyeztethető hatósági eljárásra, amelyben a brennbergi bányászok részesültek. Tekintettel azon körülményre, hogy a bánya Sopron város tulajdonát képezi, és egy bányatársaság bérletében veszélyeztetve van, követeli a népgyűlés a bérlet azonnali felbontását, és szakértőkkel a bánya állapotának felülvizsgálását.”⁵⁽⁵¹⁾

Garbai a legtevékenyebb és legsokoldalúbb szociáldemokrata vezetők közé tartozott, később ő töltötte be a Tanácsköztársaság legnagyobb közjogi méltóságát, de gondolkodásmódja és viselkedése a századeleji szociáldemokrácia minden jellemző hibáját magán viselte. A munkásmozgalom vezérkarának centralista és egyre jobboldalibb szárnyához tartozott.⁶⁽⁵²⁾ ²³⁸Beszéde jellemző magatartására: középpontjában a választójog kibővítésének célkitűzése áll. A társadalmi bajok okát a parlament összetételében, a törvényhozás jogrendjének antidemokratizmusában látja, holott ez csak felépítmény, az alap a termelés kapitalista rendje.

Ügyes szónok, hatásosan sorakoztatja fel érveit, felhasználja az érzelmek alakulásának tetteket kiváltó erejét, de a tennivalók kijelölésében félreérthető és határozatlan. Hiányzik gondolataiból a következetességből táplálkozó erély, a forradalmi ideológia lángolása. Konceptiójának szintézise nem marxista, inkább kispolgári, ettől a magatartástól élete végéig sem szabadul, a bolsevik politika nemességéig felemelkedni soha nem tud.⁷⁽⁵³⁾ Esmefuttatásának summázható radikalizmusa ennyi: *szerződésbontást kell provokálni*. Leegyszerűsíti, vulgarizálja a tőke és a munka ellentétét, számára ez nem történelmi lényeg, csupán egy előfordult nézeteltérés, szűk felfogásbeli különbség, szubjektív tényezők meg nem felelése egymásnak.

A gyűlés és a városi szociáldemokraták nem is változtattak gyűlésükkel a munkások nehézségein, harcukat alig befolyásolták pozitív irányban. A szociáldemokrata vezetők hibáira, mulasztásaira, a jobboldali vezetők árulására a történelem már kimondta az ítéletet és bizonyított, ez azonban nem csökkenti azok

érdemeit, akik elsőnek, úttörőként fenntartották, erősítették az első proletárpártot, munkájuk, áldozatvállalásuk elengedhetetlenül szükséges volt ahhoz, hogy megerősödjön a proletáröntudat, az önkritika szelleme, és terjedjen a marxizmus-leninizmus eszméje egészen a teljes győzelemig.

A Bécsi utcai ún. régi vámház helyreállítva

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Az első soproni felsőbb leányiskola a XIX. században

239 Kelényi Ferenc: Az első soproni felsőbb leányiskola a XIX. században

Sopron legnagyobb terének, a *Május 1. térnek* (volt *Deák tér*) közepén frissen megújított köntösében, reprezentatív méltósággal emelkedik ki a gesztenyefák sűrűjéből a mai *József Attila Gimnázium*, a volt *Állami Felsőbb Leányiskola* épülete. Ma már városunkban is csak kevesen tudják, hogy a *leánynevelés* vonalán ennek az intézménynek a létrejötté vetekszik az évszázadokkal korábban létesült soproni fiú-iskoláknak: az ősi ev. líceumnak és a bencés gimnáziumnak a jelentőségével.

Hazánkban ugyanis a „*nőnevelés*” kérdése – jóval később a kapitalizálódott államokénál – csak a XIX.

század második felében került előtérbe. Ez szinte természetes következménye volt Magyarország feudális gazdasági-társadalmi rendjének és monarchikus kiszolgáltatottságának.

A jómódú polgárság ugyan Sopronban is már évtizedekkel korábban megtalálta a módját, hogy leánygyermekait kiváló *házi nevelők* alkalmazásával, ill. *magánintézetekben*¹⁽⁵⁴⁾ magasabb színvonalú oktatásban részesítse, de még e vagyonos osztály leányainak is csak elenyésző százaléka vett részt az ún. *normális iskolák*énál magasabb szintű képzésben. „A tovább képzés áldásában így csak a legvagyonosabb szülők leányai részesülhettek; a többség abból ki volt zárva” – állapítja meg majdnem 80 évvel ezelőtt a *Soproni Állami Felsőbb Leányiskola* értesítője.²⁽⁵⁵⁾

Népoktatási alaptörvényünk, az 1868: XXXVIII. tc. – mely *Eötvösnek* az adott gazdasági-társadalmi viszonyok közt egyedül lehetséges közoktatási koncepcióját juttatta kifejezésre – iskolarendszerünk egészének átalakulására vonatkozóan sem maradt hatástalan. A hamarosan országos méretekben kibontakozó kezdeményezések közül soproni viszonylatban kiemelkedik *Flandorffer Ignác* és 14 társának 1868 nyarán tett közgyűlési javaslata „a főreáltanoda ügyének elintézése és az időközben életbeléptendő harmadik alreálosztály iránt”, amellyel tulajdonképpen elindítói lettek a felsőbb leányiskola életre hívásának.

Az 1868. augusztus 5-i városi közgyűlés a „tanügyi bizottmány”-t kérte fel, hogy tegyen sürgősen javaslatot: miképpen lehetne az akkori 2–2 osztályos evangélikus és katolikus alreáliskolából egy közös „hitfelekezeti különbség nélküli” 3 osztályos *reáltanodát* létesíteni.³⁽⁵⁶⁾

A tanodai bizottmány gyors munkája eredményeként az egy héttel később tartott közgyűlés már határozatot hozott, „hogy a város 1868 október 1-sejével egy új, 3 osztályos alreáliskolát állít s az általa eddig katolikus jelleggel fenntartott 2 osztályú alreáliskolát megszünteti. Együttal felszólítás intéztetett a soproni evangélikus conventhez, hogy saját 2 osztályú alreáliskoláját szintén szüntesse meg s mutassa ki, mennyire rugtak ennek eddigi fentartási költségei, hogy azokat az ev. oktatási célokra 1861-ben megszavazott községi átalányból az új reáliskola költségeinek fedezésére levonni lehessen.”⁴⁽⁵⁷⁾

A terv azonban egyelőre megbukott az ev. gyülekezet presbitériumának negatív állásfoglalása miatt⁵⁽⁵⁸⁾. Az 1868. december 30-i közgyűlés a kérdés megoldása céljából bizottságot küldött ki⁶⁽⁵⁹⁾, melynek terjedelmes javaslata csak 1869. szeptember 1-én került érdemleges tárgyalásra.⁷⁽⁶⁰⁾

Jellemző, hogy a népoktatási alaptörvénynek a soproni tanítótság körében mutatkozó hatása eredményeként a *Soproni Tanító Egyesület* beadvánnyal fordult a városi tanácshoz a „*vallásfelekezet nélküli községi népiskolák életbeléptetése iránt.*” Az 1869. szeptember 1-i tanácsülés a tanítótság indítványa mellett foglalt állást. Elhatározta, hogy „*az eddig katolikus elemi főtanoda helyett vallásfelekezeti jelleg nélküli iskolát*” állít, s egyidejűleg beszünteti a felekezeti iskolák ²⁴⁰segélyezését. Majd nyilatkozattételre hívta fel a két hitfelekezet konventjét: mi az állásfoglalásuk a felállítandó új iskolával kapcsolatban, s a jövőben szándékuk van-e felekezeti iskolákat fenntartani, ill. újakat állítani.⁸⁽⁶¹⁾

A katolikus konvent mereven az új iskola felállítása ellen, ill. a kérdés elhalasztása mellett foglalt állást; az evangélikusok beletörődéssel párosuló ellenzésüket azzal a javaslattal toldták meg: ha már a város elhatározta felekezet nélküli iskola szervezését, akkor inkább *leányiskolát* létesítsen, „*a melynek szüksége Sopronban úgy is legjobban érezhető.*”

Kevesen gondolták, hogy éppen ez a kompromisszumos javaslat lesz a *soproni felsőbb leányiskola* szervezésének elindítója. A két konvent állásfoglalása nyomán ugyanis az 1870. szeptember 21-i közgyűlés elhatározta, hogy „a hitfelekezeti jelleg nélküli községi (elemi) iskola felállítása kedvezőbb időre halasztatik”, és „már a jövő (1811) évben egy felsőbb leányiskola leszen felállítandó.”⁹⁽⁶²⁾

A „tanoda bizottmány” kapott megbízást a leányiskola szervezésére irányuló tervezet kidolgozására. Az alapos előkészítő munka után benyújtott tervezetet az 1871. március 27-i közgyűlés némi módosítással elfogadta.¹⁰⁽⁶³⁾

Az *alapító levélnek* számító tervezet négy fejezetre tagolódik. Az *első rész* kimondja, hogy csak olyan tanulók vehetők fel a felsőbb leányiskolába, „*akik vagy valamely népiskolát jó sikerrel bevégeztek, vagy magukat vizsgálatnak alávetve a kellő képzettséget és érettséget bebizonyították.*” Közli a két osztályra tagoló iskola *óratervét*, mely szerint az I. osztályban a „következő tárgyak adatnak elő:

német nyelvészet hetenként	4 órában
magyar nyelvészet hetenként	3 órában

számтан hetenként	3 órában
földrajz hetenként	2 órában
241 történelem hetenként	2 órában
természetrajz hetenként	2 órában
rajz hetenként	2 órában
ének hetenként	1 órában
szépirászat hetenként	1 órában

A második osztályban szinte ezen tantárgyak, kivéve a természetrajzot, mely helyett hetenként 2 órában természettan és vegytan fog előadatni.”

Fakultatív tantárgyként mindkét osztályban heti 3 órában mód nyílt a *francia nyelv* tanulására is.

Érdekes, hogy a *tanítás nyelve* – nyilvánvalóan Sopron sajátos földrajzi helyzete és nyelvterületi jellege miatt – *magyar és német*.

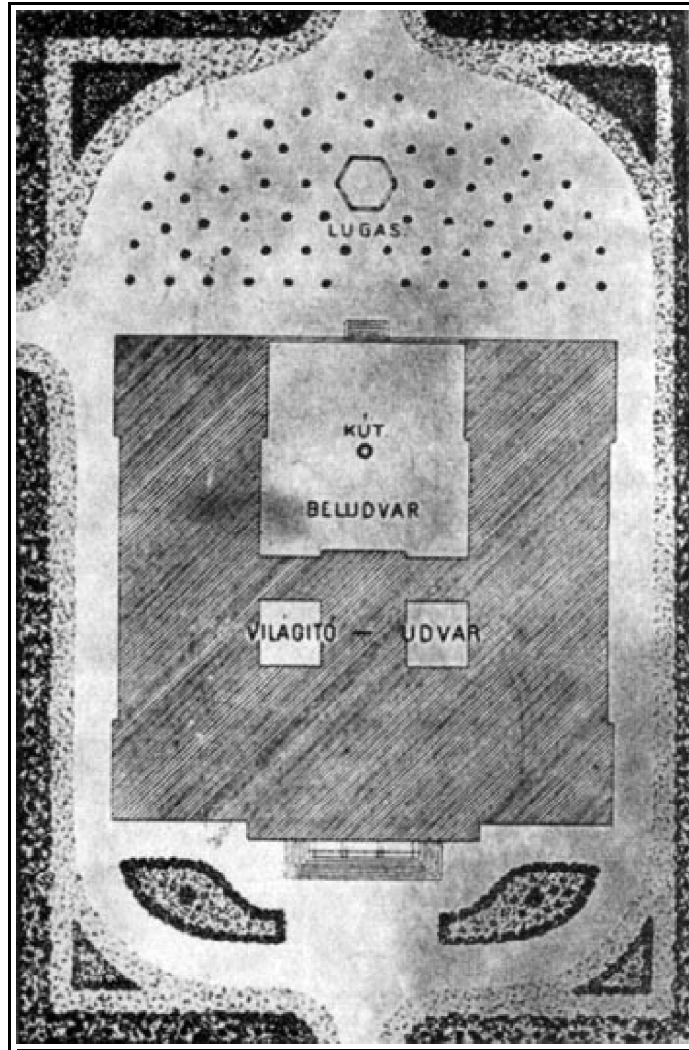
A tervezet *második része* az iskola tanári testületének kialakításáról intézkedik. A „vezénylő tanár”, tehát az iskola igazgatója természetbeni lakást kap az intézetben, fizetése pedig azonos a helybeli reáliskolai tanárokéval. Takarékosági megfontolások alapján a tanács – az igazgató kötelezően előírt heti 16 óráján felüli tanórák ellátására – kizárólag *óraadókat* alkalmaz a helyi tanintézetekből, természetesen külön díjazással.

A *harmadik rész* a leányiskola elhelyezésének kérdését tárgyalja. A közgyűlési határozat kimondja: mivel a város jelenleg nem rendelkezik erre a célra alkalmas önálló épülettel, „a szükséges két tanszoba, mindegyik 40 leányra számítva, bérbeveendő; és minthogy a szükséges felügyelet tekintetéből kívánatos és célszerű, hogy a vezénylő tanárnak lakása közvetlenül a tanszobák mellett legyen, a helyiségek bérbevételénél erre különös figyelem fordítandó.”

A *negyedik rész* a tandíjról intézkedik. Összegét évi 20 forintban állapították meg, azzal a megjegyzéssel, hogy a teljesen vagyontalanok teljes, a kevésbé tehetősek részleges tandíjelengedésben részesülhetnek.

Még 1871 nyarán sikerült kibérelnie a városi tanácsnak a *Hátsókapu 2. sz.* Ihász-féle ház I. emeletét, ahol a két tantermen és a szertáron kívül az igazgatói lakás is helyett kapott. Pályázathirdetés útján 1871. augusztus 30-án *Riesz Józsefet*, a nagyszombati polgári iskola és tanítóképző tanárát választották meg *igazgatónak*.

95 évvel ezelőtt, 1871. október 3-án került sor az iskola megnyitására.

Az intézet telkének és épületének alaprajza

Szerény kivitelű, 14 lapos füzetecske az iskola első nyomtatott *értesítője*,¹¹⁽⁶⁴⁾ melyet Riesz igazgató „A felsőbb leánytanodának feladata kapcsolatban a nő hivatásával” című rövid értekezése vezet be. A felsőbb leányiskola célját a növendékek „általános kiképzése” mellett elsősorban abban látja, hogy „önállóan, további tanulmányok vagy szakiskolák által a nőfeladatának (!) bármely körében magukat könnyen feltalálhassák.” A nők, a leendő családanyák szellemi színvonalának általános emelését célzó igényen túl már a „dolgozó nők” iskolai előkészítésének fontosságát is hangsúlyozza, midőn megállapítja: „A nő, magára hagyatva, képes legyen a szükségest megkeresni, vagy haszonnal kezelni a szerzett vagyont, ha közvetlenül nem ²⁴²keres: ezáltal fogja mások munkáját megbecsülni és a munkást sem tekinti majd gépnek.”¹²⁽⁶⁵⁾

Ez az értesítő tartalmazza az iskola óratervét és tantervét is, melyet Riesz igazgató dolgozott ki, a főntebb hivatkozott „tanodai bizottmány” tervezete alapján. Részletes ismertetésére – cikkünk terjedelmének kötöttsége miatt – nincsen módunk, csupán röviden utalunk rá: e tanterv majdnem szóról szóra megegyezik

a *felső népiskolák* számára az 1868: XXXVIII. tc.-ben rögzített hivatalos tantervvvel.¹³⁽⁶⁶⁾

Az iskola legelső növendékei közül 23 leány végezte az I. osztályt, 7 pedig a másodikat; életkoruk szerint 12–14 évesek voltak.

A tiztagú tantestületből *Riesz* igazgató magyar és német nyelvet, földrajzot és történelmet, *Altdörfer Károly*^{*(67)}, a neves karigazgató éneket, *Bach Nándor* és *Stuppacher Lajos* reáliskolai tanár számtant, *Fehér Samu* líceumi tanár magyar nyelvet, *Fuchs Pál* és *Dr. Wallner Ignác* reáliskolai tanár természetrajzot és vegytant, *Polster Samu* tanító szépírást, *Hauser Lajos*^{***(68)} reáliskolai tanár rajzot és *Leupin János* nyelvmester francia nyelvet tanított.

Az évkönyv kimutatásai szerint rendkívül szegényes volt ekkor még az iskola felszerelése, szertári ellátottsága, s a könyvtár is mindössze 30 kötet könyvvvel rendelkezett.

A „Zárszó”-ban az igazgató a jövő évi felvételek rendjéről ad tájékoztatást, s közli, hogy a szülők kívánságára bevezetésre kerül az iskolában a kézimunka oktatása is. Szokatlan formában zárja le *Riesz József* az értesítőt: „Jegyzet” címmel és aláírással közli, hogy „októbertől fogva *bennlakó növendékeket teljes ellátásra a legjutányosabb feltételek mellett befogadni kész.*”¹⁴⁽⁶⁹⁾

A következő tanévben lényegesen emelkedett a növendékek létszáma: az I. osztályban 33, a másodikban 23 – köztük 11 tizenöt éves és 6 tizenhat éves – leány tanult. *Riesz* igazgató javaslatára már ekkor közgyűlési határozat született a *III. osztály* felállítására, azonban „e szép határozat a városi polgárokat mélyen sújtott pénzválság miatt egyelőre csak terv maradt,”¹⁵⁽⁷⁰⁾ megnyitására csak az 1874/75. tanév elején került sor.

Az *önálló tantestület* kialakítására irányuló törekvés már az iskola működésének harmadik évében jelentkezett: „Minthogy a szaktanárok ideiglenes alkalmaztatása évről-évre mindig nagyobb nehézséget okozott, és mindenki azon meggyőződésre jutott, hogy rendes tanintézetre nézve, melyben a tanterv egyszer alapot nyert, misem lehet előnyösebb, mintha gyakorlott tanerők, számos éven át, hiven egymás mellett közösen működnek: a városi közönség már a tavali évben azt határozta, miszerint a 2. osztályu felső leánytanodához az igazgató mellé még egy rendes tanár választassék, és csak a rajz, ének és francia nyelv oktatása történjék bejáró szaktanárok által.”¹⁶⁽⁷¹⁾

Pályázathirdetés útján 1874. július 15-i hatállyal egyszerre nem is egy, hanem két törzstaggal egészült ki a tanári testület: *Szöke Endre* és *Páthy Károly* „nyelv- és történeti”, ill. „természettudományi és mennyiségtani” szakos főgimnáziumi tanárral. A tanári fluktuáció iskolapéldájaként azonban alig másfél-, ill. kéthónapos ittműködés után mindketten távoztak az iskolából.

1874 nyarán *Riesz József* igazgató – 500 forintos államsegéllyel – *Svájcban* és *Németországban* tanulmányozta a leánynevelő intézeteket. Tapasztalatairól „Schweic és Németország tanügye” c. tanulmányában, az 1874/75. évi iskolai értesítőben számolt be.¹⁷⁽⁷²⁾

1875 nyarán változás következett be az iskola igazgatásában. *Riesz József* hivataláról önként lemondott, de beosztott ²⁴³tanárként továbbra is az intézetben maradt. *Jausz Györgyöt*, a felsőlövői tanítóképző kitűnő tanárát választották meg utódául, akinek a nevéhez fűződik a soproni felsőbb leányiskola felvirágoztatása, hírnevének megalapozása. Az iskolai rendtartási szabályzat kidolgozásán kívül reá várt az intézet 1881-ben bekövetkezett *államosításának* előkészítése, az iskolának *négy-* (1881/82.), majd *ötosztályossá* fejlesztése s az *új iskolaépület* tervezésének pedagógiai szempontú irányítása.

Igazgatói működésének idején *Trefort Ágoston* kultuszminiszter több ízben meglátogatja az intézetet, s az ő

kedvező személyes tapasztalatainak eredményeként született az a miniszteri leirat, amely az iskola államosításának folyamatát elindította. Ennek, az intézet fejlődését évtizedekre biztosító leiratnak a szövegét az alábbiakban szó szerint közlöm:

A felsőbb leányiskola 1890 körül. Középen a vámházikó. Rupprecht felvétele

„Az ország némely városaiban eddig felállított felsőbb leányiskolák által elért kitünő eredmény arról győzött meg, hogy az ily nemű iskolákra különösen nagyobb városainkban, hol a jómódu, miveltebb családok nagyobb számmal vannak, valódi szükség van. Ez a tapasztalat indított arra, hogy a jövő 1881/2. tanév elején, tehát még ez év őszén, két-egész három (!) újabb állami felsőbb leányiskola felállítását elhatározzam. Ezen új iskolák egyikét Sopron sz. kir. város kebelében kívánván felállítani, alapos tájékozás szerzése végett jónak láttam előzetesen Buzogány Áron titkáromat, mint e tárgyban szakembert, Sopronba küldeni a végett, hogy az idevonatkozó ottani viszonyokat részletesen megismervén s intenciómról a helyszínén többeket felvilágosítván, azokról nekem jelentést tegyen. Miután kiküldött biztosom körülményes (!) jelentéséből még inkább meggyőződtem, hogy Sopron sz. kir. városában egy állami felsőbb leányiskolára valóban szükség van s az biztos virágzásra számíthat: egy ilyen iskolának Sopronban való felállítását elhatároztam. Mely elhatározásomat (Sopron) sz. kir. város közönségének midőn ezennel tudomására kívánom hozni, egyszersmind a következőket tartom szükségesnek kijelenteni:

1-ször. A szóban levő felsőbb leányiskola f. évi szeptember hó elején nyitatták meg. 2-ször. A sz. kir. város közönsége [244](#)köteles lenne ezen iskola helyiségéről a maga költségén gondoskodni, sőt kívánám,

hogy a helyiség fenntartását és fűtési költségeit is magára vállalja; továbbá szívesen venném, ha a tanári testület fizetéseire kivántató évi 5 és 6000 frtnyi kiadáshoz azon összeggel járulna hozzá, melyet jelenleg is ezen iskola fenntartására fordít. 3-szor. Ha a mostan fenálló községi felső leányiskola az állami felsőbb leányiskola felállításával megszűnnék: ez esetben annak felszerelése taneszközei az állami felsőbb leányiskolának átadassanak, melyeknek pótlásáról, illetőleg kiegészítéséről azután magam gondoskodnám. Továbbá 4-szer. A mostani községi felsőbb leányiskola megszüntével az annál alkalmazott rendes tanerőkről való további gondoskodást, illetőleg azoknak újabb alkalmazását magamra vállalnám. A lennebbieknek közlése után felhívom a Czimet, hogy a város közművelődési ügyének őszintén óhajtott előmozdítása céljából tett fennebbi elhatározásomat s az azzal kapcsolatosan kijelentett feltételeket vegye tanácskozás alá s úgy általában a kérdéses felsőbb leányiskola felállítására, mint az előbb közölt pontokra nézve hozandó határozatait velem minél előbb közölni szíveskedjék. Megjegyzem végül, hogy a felállítani tervezett állami felsőbb leányiskola céljára és szervezésére netalán kívánandó részletes felvilágosításokkal a sopronmegyei kir. tanfelügyelő szolgálnd.

Budapest, 1881. évi április hó 23-án.

Trefort s. k.”[18\(73\)](#)

A városi tanács – figyelembe véve az államosítás nyújtotta perspektívákat – már az 1881. július 13-i közgyűlésen elfogadta az iskola állami kezelésbe adását kimondó szerződés-tervezetet, amelyet aztán egyrésztől *Trefort Ágoston* kultuszminiszter, másrésztől *Drucker József* polgármester és *Ihász Rezső* városi főjegyző írt alá.

Nyolcvanöt évvel ezelőtt, 1881. szeptember 5-én négy osztályossá fejlesztett *állami* leányiskolaként nyitotta meg kapuit az intézet, 75 tanulóval. Fennállásának 10 éve alatt majdnem háromszorosára emelkedett a tanulólétszám, ami szemléletesen mutatja az iskola életképességét, népszerűségét. Az államosítással egyidejűleg az állami tanterv lépett itt is életbe, s ez az oktatás színvonalának emelkedését eredményezte. Kötelező tantárgyként szerepelt most már – a németen kívül – a francia nyelv, és fakultatív tárgyként bevezették az angol nyelv oktatását is.

A tanulók zöme természetesen helybeli volt, évről évre szaporodott azonban a vidékiek száma, különösen az *internátus*nak az 1887/88. tanév elején történt megnyitása után.

1884 őszén az iskola 5, majd 1888-ban 6 osztályossá bővült. Fennállásának 20. évében, 1891-ben a tanulólétszám 156 fő volt, közülük 110 helybeli, 46 pedig vidéki.

Az államosított leányiskola már az 1881/82. tanév kezdetével átköltözött a Hátsókapu 2-ből a Városház téri *Storno-féle ház* I. emeletére. Csakhamar kiderült azonban, hogy új otthonában is hiányoznak a továbbfejlesztés lehetőségei. A város jónevű tanfelügyelőjének, *Szabó Károlynak* az érdeme az új iskola felépítésének szorgalmazása. 1884. február 23-án kelt felterjesztésére még a tavasz folyamán megtörtént az akkori Deák tér és Erzsébet utca sarkán lévő telek megvásárlása, s a két ízben is megújított tervpályázat nyomán 1885. július 15-én kezdtek meg az építkezést, s nyolcvan esztendővel ezelőtt, 1886. szeptember 15-én már a mai impozáns, szép új épületben nyitották meg a tanévet.

1887-ben ünnepelték *Jausz György* igazgató tanári munkásságának *25 éves jubileumát*, a következő évben, 1888. február 5-én azonban fiatalon, 46 éves korában meghalt. Utódául *Marusák Pált*, a helybeli ev. líceum tanárát nevezte ki igazgatóvá a kultuszminiszter. Irányításával tovább öregbedett az iskola jóhíre, jóllehet nem kis konkurrenciát jelentettek számára a helybeli két apácarend több iskolatípust egyesítő

tanintézetei.

***

Ma *József Attila* nevét viseli az egykori soproni felsőbb leányiskola. Az 1965/66. tanévben 13 osztályában 418 növendék 245 (köztük 7 *fiú*) tanult. Tanárai és diákjai egyaránt híven őrzik a nagymúltú intézet tradícióit. Iskolai rendezvényeik városszerte eseményszámba mennek.

Az első soproni felsőbb leányiskola alapításának 95., állami kezelésbe vételének 85. és jelenlegi otthona megnyitásának 80. évfordulóján hálás kegyelettel emlékezünk városunknak azokra a polgáraitra, akik – megértve az idők szavát – a leánynevelés vonalán is lépést tartottak a kor követelményeivel, s elindították az intézetet évszázados kulturális missziójának útján.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Huszár Lajos: Soproni iskolai jutalomérem 1654-ből

Huszár Lajos: Soproni iskolai jutalomérem 1654-ből

Az emlékérmek tárgya az előállítás célját és rendeltetését illetőleg igen széles skálát árul el. Ezen a széles skálán önálló csoportot jelentenek azok az emlékérmek, melyeknek a célja az elismerés és a jutalom ilyen formán való kifejezése. Az ilyen és hasonló célokat szolgáló érmek az éremtani irodalomban jutalomérem összefoglaló néven ismeretesek, noha e fogalom alá igen sokféle tárgyú és technikai előállítású éremfaj zsúfolódik össze.

Ezeknek a jutalomérmeknek egészen különleges csoportját jelentik azok az érmek, melyeknek az a rendeltetése, hogy az iskolai tanulmányaikban kiváló eredményt elért tanulókat jutalmazzák, és így az ifjúságot általában a jó tanulásra serkentsék. Magyarországon a XVII. század óta ismeretesek ilyen iskolai jutalomérmek, melyeknek a divatja nyilvánvalóan Németországból került át hozzánk, ahol már korábban is kedvelt gyakorlat volt az iskolai jutalomérmek osztogatása. Voltaképpen a XVI. században Svájcban indult el ezeknek a használata és tudomásunk szerint Baselben készültek először ilyen érmek. Innen terjedtek el Németországba, valamint Ausztriába és a mi szerény emlékanyagunk általában a német éremanyaggal mutat szorosabb stílári kapcsolatot. Megállapítható az is, hogy elsősorban a protestáns iskolák használtak ilyen jutalomérmeket.

Ezeknek a jutalomérmeknek az előállítási technikája nem egységes. Természetesen a legtöbb vert példány, különösen az ismertebb pénzverő műhelyek környékéről, de ismeretesek öntött érmek is, sőt gyakran előfordulnak olyan példányok, melyeken a lesimított fémlapra vésik a feliratot, végül szerepelnek utánzatok, vagyis egy-egy elterjedtebb éremtípus helyi utánzatai a megfelelő – többnyire vésett – felirattal ellátva. Magyarországi vonatkozásban a XVII. század folyamán körmöcbányai és Selmechányai eredetű iskolai jutalomérmek ismeretesek, melyeknek természetes előállító helye volt a körmöcbányai pénzverde. Ugyanakkor a pozsonyi evangélikus iskola öntött érmeiket használt erre a célra, míg a soproni evangélikus iskola érmei közismert forgalomban lévő emlékérmek utánzatai.

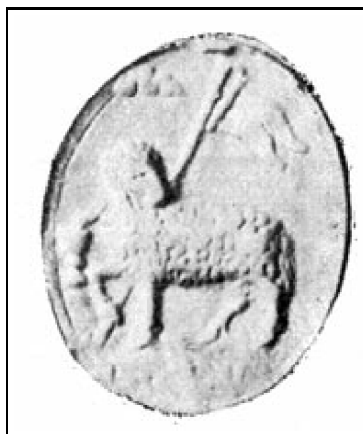
Sopronban a XVII. század közepén ezeknek az érmeknek nagy divatja volt, amit a fentmaradt példányok viszonylag jelentős száma igazol. Mintegy két évtizeddel ezelőtt a Numizmatikai Közöny XXXIV–XXXV. (1935–1936) évfolyamában közöltük az általunk ismert soproni eredetű iskolai érmeiket és az alkalommal

nyolc típust ismertettünk beható részletességgel.¹⁽⁷⁴⁾ Ez látszólag nem nagy szám, de figyelembe véve, hogy ezek az öntvények csak annyi példányban készültek, ahány példányban kiosztásra kerültek, ez a szám mégis tekintélyesnek tekinthető, figyelembe véve az elmúlt hosszú időt. Az ilyen érmek sorsa ugyanis rendszerint az elkallódás, és általában ritkaság számba megy egy-egy példány fennmaradása. Az említett Közönyben ismertetett nyolc típushoz ezúttal egy kilencedik új változatot tudunk csatolni, mely a bécsi Kunsthistorisches Museum éremtára gyűjteményéből került elő és ennek az új példánynak a közlése szolgált alkalmat arra, hogy röviden felelevenítsük a soproni iskolai érmekre vonatkozó ismereteket.

²⁴⁶Ezek a soproni jutalomérmek a fennmaradt éremanyag, valamint az írott források ismerete alapján 1641–1657 közötti időben voltak használatban (természetesen használhattak már ilyet valamivel előbb, vagy valamivel később is), és mind azonos különleges technikai eljárással készültek. Ugyanis mindenik példány egyik oldala valamilyen közismert, és a maga idejében közkézen forgott emlékérem (de távolról sem feltétlenül iskolai jutalomérem) egyik oldalának a leöntése és a hátlapon a lesimított mező bevésztet felirat elhelyezésére szolgál, ami egyben az érem célját is jelzi.

Az iskola történetéből a szóban forgó időszakra vonatkozó adatok alapján kiderül, hogy noha az ev. gimnázium működése 1557 óta követhető, mégis az iskola voltaképpen a XVI. század végén bekövetkezett nehéz helyzet után az 1606-i bécsi békét követő időben indult új fejlődésnek. Ettől kezdve előbb Christoph Hausmaner, majd a hamburgi Jakob Lagus és a koburgi Christian Seelmann voltak az iskola rektorai az 1606–1661 közötti években.

A város nagy gondot fordított a gimnázium működésére és a mi szempontunkból a legérdekesebb az a Müllner által közölt adat, hogy „egy-egy jóakarók bőkezűsége folytán érmeket (Denkmünzen) s egyéb jutalmakat osztottak ki a szorgalmasabb tanulók között”.²⁽⁷⁵⁾ Müllnernek eredeti forrásokon alapuló közléseit jelentős mértékben erősítik Csatai Endre kutatásai.³⁽⁷⁶⁾ Ezek alapján ugyanis kiderül, hogy egykorú feljegyzések szerint több soproni ötvösmester foglalkozott annak idején iskolai jutalomérmek készítésével. Így a városi számadási könyvek bejegyzései szerint Joachim Weiss 1641-ben 36 db jutalomérem készítéséért kapott tiszteletdíjat, majd Martin Monstern ötvösről deríti ki, ugyancsak a számadáskönyvek feljegyzései nyomán, hogy ő meg az 1643., 1644. és 1651. években készített bizonyosan jutalomérmeket. Az eddig ismert nyolc érem közül éppen ezen adatok alapján tekintettük az 1642-i példányt Joachim Weiss művének, a többit pedig Martin Monstern készítményének.

Kiderül tehát, hiteles adatok alapján, hogy a soproni ev. gimnázium XVII. századi jutalomérmei mind helyi készítmények, soproni ötvösmesterek műhelyeiből. Természetesen ezek az ötvösök, nem lévén egyben éremművészek is, érthető, hogy közismert éremképeket használtak fel a jutalomérmekhez és ezek éremképeit leöntve, a feliratok vésését már maguk is könnyen el tudták végezni.

Az eddig ismert nyolc éremhez csatlakozik a már említett következő 9. példány:

E) Húsvéti bárány a zászlóval balra.

H) Vésve: *praem/pro/Juven*

Gymn/Sopron/1.6.54.

Ezüst 28–34 mm.

Ez az érem is 1654-ben készült, és így minden valószínűség szerint ugyanazon Martin Monstern ötvös műve lehet, akitől a többi 1654-i érmet is származtatjuk, illetve akiről 1651-ből biztosan tudjuk, hogy hasonló érmekeket készített.

247 Ennek az új éremnek a technikai előállítása ugyanaz, mint a többié, a feliratnak a jellege szintén azonos, sőt a betűformák különösen egyeznek egy 1657-ben készült hasonló érem vésett felirataival. A szöveg és a betűk karaktere teljesen azonos, csak az évszám eltérő. Tehát a közös műhelyből származás egészen valószínű.

Míg a többi éremnél több-kevesebb bizonyossággal ki lehetett mutatni a mintául szolgáló éremképeket, addig jelen esetben a mintaképül szolgáló eredeti érem megtalálása nem sikerült. Pedig a húsvéti bárány gyakori ábrázolás érmeken, különösen a vallásos tárgyú ún. kegyérmeken. Bizonyos, hogy valamilyen német eredetű vallásos érem lehetett a mintakép, csak még nem járt sikerrel a leöntésre szolgáló közvetlen modell felkutatása.

A gimnázium rektorainak, valamint a készítő ötvösöknek németországi eredete eléggé megmagyarázza, hogy miért szolgáltak elsősorban német eredetű érmek mintaképül ezeknek az előállításához, és a korábbi analógiák alapján is nagy valószínűséggel tételezhető fel, hogy az új érem mintaképe szintén német eredetű példány, amit különben megerősít stílárviszonyokban a leöntött éremkép is.

Az ismertetett érem új változattal gyarapítja a soproni ev. gimnázium XVII. századi jutalomérmeinek eddig ismert sorozatát és mindenképpen becses emléke az egykorú soproni iskolai életnek.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Krammer Jenő: Ferdinand Raimund Sopronban

Krammer Jenő: Ferdinand Raimund Sopronban

(Halálának 130. évfordulója alkalmából)

Az osztrák drámairodalom és színjátszó művészet halhatatlanjai közé számít Ferdinand Raimund, aki első színpadi sikereit Sopronban érte el. 1836. szeptember 5-én halt meg irtóztató kínok között, miután néhány nappal előbb gyilkos golyót röpített szájába, mert attól félt, hogy kutyájának harapása veszettséget okoz. Egészen fiatal korában egy magyarországi cigánylány azt jóslta neki, hogy veszett kutya marása lesz a végzete, így aztán egész életében babonásan félt a kutyaharapástól.

Sopron fontos szerepet töltött be e nagy, szinte klasszikus számba menő osztrák költő és színész életében. Az indítás szerepét. Mint színész itt törte át a mindennaposság, az átlagosság határvonalát, itt talált magára művészi alakító ereje, s itt győzte meg a színiigazgatót, színésztársait és persze a közönséget arról, hogy vele Thália igazi felkentje lépett a világot jelentő deszkára.

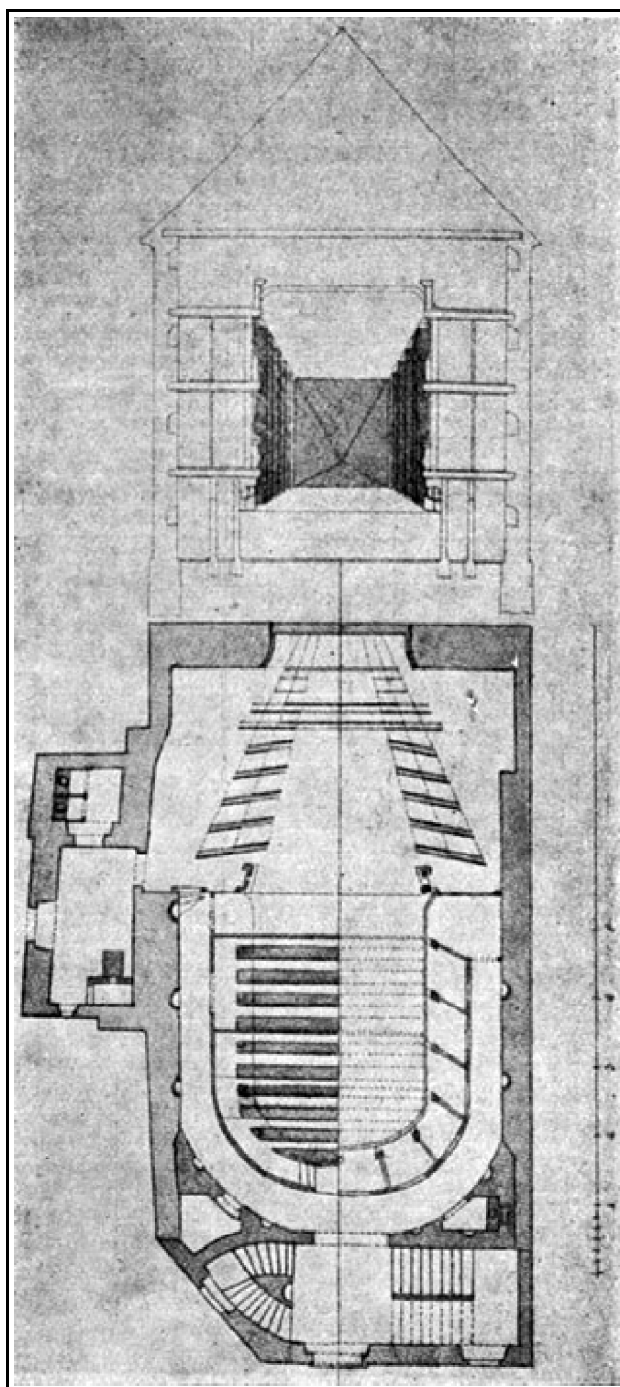
Az indulás, a kezdet természetesen nem bővelkedhetett még mutatós eredményekben, tarka sikerekben. Csak azt bizonyította be Raimund Kunz Kristóf társulatában a soproni négy év alatt (1810–1814), hogy mindenre használható, kitűnő színész, akire bármilyen szerepet osztanak is ki, derekasan helytáll. Sőt még írói tehetségéről is Sopronban tett tanúbizonyságot. Erre vall az a búcsúbeszéd, amelyet a második soproni színiévad végén (1810–11) intézett a közönséghez. Ezt Vatter (Vértes) Ilona egész terjedelmében közli A soproni színészet története 1841-ig című munkájában.¹⁽⁷⁷⁾ Hálás elismerése hangzik ki ebből Sopron város színészetet támogató közönsége iránt: „Zum zweitenmal hat uns das Schicksal nun in diese Stadt geführt und jedesmal trat uns ein guter Geist entgegen, freundlich nahmen Sie uns auf und winkten Schutz uns zu; gesichert waren wir in Ihrer Mitte, gesichert wie im stürmenfreien Port.”²⁽⁷⁸⁾

Kunz társulata felváltva játszott Sopronban, Győrött, előzőleg Szombathelyen is, így még négy év alatt sem hosszú összegében az az idő, amelyet Raimund valóban Sopronban töltött. Túlságosan sokat nem is tudunk soproni időszakáról, hiszen kezdő színészlőről ritkán szól [248a](#) krónika. Amit tudunk, Csatkai Endre kutató munkájának köszönhetjük.³⁽⁷⁹⁾ Hozzá fordult tanácsért Vatter Ilona is, amikor a soproni színészet történetének megírásába fogott és Nagy Sándor, aki 1921/22-ben *Raimund és a magyarországi színészet* címmel dolgozott ki doktori értekezést. Ez, sajnos, kéziratban maradt, s valószínűleg elveszett, 1945 előtt minden Raimundról megjelent írás, dolgozat azonban még sokat merít belőle.

Vatter Ilona említett munkájában külön fejezetet szentel Raimund soproni éveinek.⁴⁽⁸⁰⁾ Megemlíti a két színlapot is, amelyet a városi levéltár és a múzeum őriz, s amelyen a szereplők között Ferdinand Raimund neve olvasható. Az egyik, 1810. március 5-én kelt tanúsága szerint Raimund ekkor Huber és Müller „Der eiserne Mann oder die Druidenhöhle im Wienerwalde” zenés meseoperájában Hämmerling Schlossmeister szerepében lépett fel. A másik szereplésről az 1814. január 31-ére kiadott színlap tudósít: „Das alte Weib im Schneeberge” című meseoperában Raimund mint Kasperl mulattatta a soproni közönséget.⁵⁽⁸¹⁾

Csakhamar ezután már Bécsbe ment Raimund, s ott színészi pályája tündöklően felfelé ívelt, sőt 1823-tól mint színpadi író is babért babérra halmoz. Nagy sikert ért darabjait kisebb-nagyobb késéssel Sopronban is bemutatják. (Der Barometermacher auf der Zauberinsel, 1823, soproni bemutató 1825. január 1-én; Der Bauer als Millionär, 1826, Sopronban: 1829. II. 17-én; Der Alpenkönig und der Menschenfeind, 1828, Sopronban 1833. X. 14.; Die gefesselte Phantasie, 1828, Sopronban 1832. X. 15.) Két nagyszerű darabját már csak az író halála után mutatják be Sopronban, az 1824-ben írt Der Diamant des Geisterkönigs címűt 1840. január 8-án, az 1834-ben írt Der Verschwender-t 1839. XI. 14-én.⁶⁽⁸²⁾ Vatter Ilona meg is jegyzi: „Darabjai röviddel a bécsi bemutató után Pesten is színre kerülnek s ebben részben megelőzik Sopront, mely a későbbi időkben a vidéki színpadok nivójára süllyed s nem tud lépést tartani a fővárosi színészettel. De a Bécsből közvetlenül kiinduló hatásnak soha sem tudott ellenállni.”⁷⁽⁸³⁾

Csatkai Endre színháztörténeti munkájában⁸⁽⁸⁴⁾ 1841 után is figyelemmel kíséri Ferdinand Raimund darabjainak színre kerülését a soproni színpadon, mégpedig mind a német, mind a magyar társulatok előadásában. Érthetően főleg a leghíresebb művek kerülnek ismételtelen színre. 1841-ben ősszel nyílt meg a korábban szinte fővárosi berendezésű új színház. Sajátos, hogy első évadjában, mely átnyúlt 1842 húsvétjáig, Raimund még nem jutott szóhoz, jöllehet az új, kitűnő felszerelés lehetővé tette volna a sok gépezettel járó mesejátékok előadását. De kész a magyarázat, a színigazgató a rendkívüli tavaszi évadra tartogatta őket, hiszen májusban a soproniak már inkább a kinyíló természet színjátékában szoktak gyönyörködni és kerültk a színházat. 1842-ben 20 előadásból álló tavaszi évaddal próbálkoztak a színészek, ebből négy Raimundtól való: Der Barometermacher, Das Maedchen aus der Feenwelt, Der Alpenkönig és a Verschwender. 1846/47-ben a Verschwender és az Alpenkönig, 1847 őszén a Das Maedchen aus der Feenwelt, majd még 1848 tavaszán a Der Verschwender került színre, sőt a napi politikával is összekapcsolódik 1849-ben Raimund: december 23-án a Haynau-alap javára előadatja a magyarbarát igazgató a Maedchen von der Feenwelt c. darabját, de nem tagadja meg magát, mert kiíratta a színlapra, hogy a jövedelem a sebesült honvédeknek is illeti. 1849/50-ben a Verschwender annyira frissen hat, hogy ritka esetként kétszer is előadják. A Bach-korszakból a Verschwender mellett csupán két Raimund-darabot hoztak színre, csak 1866/67-ben nyúlt utánuk a megszorult társulat, mert a königraetzi veszteség csata után kolera és egyéb bajok érték a várost, Raimund 4 darabbal állította helyre a színészek sorsát. 1867-től ²⁴⁹fogva erősen megritkult a Raimund-darabok előadása. 1878-ban az igazgató azzal hirdeti a Der Verschwendert, hogy jubileumi díszelőadás, századszor kerül színre Sopronban. Ez nemcsak túlzás persze, hanem eléggé ügyetlen üzleti fogás is. Attól fogva azután németül nemigen játszották Raimund darabjait.

Az 1847-ben lebontott színház (a mai Széchenyi gimnázium telkén. Alaprajz és a színpad keresztmetszete. SÁL).

Mint színésznek emlékezete elég soká élnken élt Sopronban Raimundnak. 1832-ben jelent meg Ludwigh kőszegi nemes ifjúnak magyarországi útleírása ezzel a címmel Reise in Ungarn im Jahre 1831-ben, a soproni színházról szólva – tehát még Raimund életében – ezt írja: „A helybeli színház már sok híres színészt [250](#)nevelt, mint aminő Raimund és mások.”⁹⁽⁸⁵⁾ Tán ezzel az élénk emlékezéssel magyarázható az

is, hogy az 1858-ban bemutatott Ferdinánd Raimund című életrajzi színdarab (szerzője Elmar kedvelt színpadi író) első évben négyszer került színre, még vagy 10 évig nem került le a színpadról.¹⁰⁽⁸⁶⁾

Raimund a magyar nyelvű színészet történetében is helyet kapott. Vidéken sokat adták a Havasi rémkirály (Der Alpenkönig) és a Tékozló (Der Verschwender) c. darabjait. Az utóbbinak a Nemzeti Színházban 1838 folyamán volt a bemutatója, Megyerivel és Laborfalvy Rózával a főszerepekben. Fordítója Jakab István volt;¹¹⁽⁸⁷⁾ 1887-ben a Népszínház, 1888-ban az Operaház is műsorára tűzte. Sopronban 1886. december 6-án szólalt meg a Tékozló első ízben magyarul¹²⁽⁸⁸⁾ és utoljára 1905. április 8-án, mikor is Nyáray Antal később nagynevű fővárosi színész jutalomjátékául választotta.

Raimund soproni éveinek emlékezete lassan elhomályosodott, és inkább csak kutatóinak tudatában erősödött. Pedig írói műve időtállóan bizonyult, darabjai elkerültek oda, ahová írójuk mindig vágyódott, a bécsi Burgtheaterbe, s ott még ma is sokszor és nagy hatással adják. Az irodalomtudomány számtalan részletmunkában foglalkozik műveinek értékelésével, leveleit kiadják; Bécsben külön tudományos társaság alakult emlékének ébren tartására (Raimundgesellschaft) és teszi közzé a Raimund-kutatás újabb adatait. Gaadenben Raimund-múzeumot rendeztek be, az időnként megjelenő Raimund-Almanach állandóan gyarapítja tudásunkat. A kutató- és gyűjtőmunka nagy érdeklődéssel fordul Sopron felé is, figyelve, nem akadnak-e ottani kutatók újabb nyomokra Raimund pályakezdetét illetően.

1936-ban, Raimund halálának 100. évfordulójakor a budapesti és bécsi rádió csereadásban emlékezett meg a nagy íróról: a budapesti rádió Raimund Tékozlóját sugározta Lányi Viktor fordításában, Bécs pedig Vörösmarty Csongor és Tündéjét,¹³⁽⁸⁹⁾ amelynek fordítója, Mohácsi Jenő számos szállal fűződött Sopronhoz. 1945 óta a budapesti rádió újból sugározta a Tékozlót.

A 130. évfordulón illő, hogy Sopron ismét emlékezzék a falai közt színészi hivatásának tudatára ébredő Raimundra.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Jenei Ferenc: Wittnyédy István ismeretlen levelei II. rész

Jenei Ferenc: Wittnyédy István ismeretlen levelei II. rész

Az 1667. szeptember 5-én kelt levél már a Wesselényi összeesküvés eseményeire utal. A levél, amely az eperjesi törvényszék elé viendő ügyekről szól, egy külön lapra írt, augusztus 28-án kelt külön üzenetet is tartalmaz.

„Nekem specialis emberem iüt Barkóczy Laszlotul, megh bolondult, penzt igen igen ker. Chaktorniara ualo indulasom előtt, iten örömost latnam Nagysagodat, remenlemis megh lehet, ho Szombathelyre ala iöhet Nagysagod, ha penigh ala nem iöhetne Nagysagod, kerem alazatossan Nagyságodat, az mit szabad tudny, az Becsi dolgokban arrul tudosicson, mivel az mely dolgot az Pater mondat Nagyságodnak két ember felül, az egyikről az emberek nyilván beszélnek, panaszolkodik levelében, tudhassam az postat valami bizoniossal bocsatanom, magam emberitül küldöm vala örömost ezen leveletem.”¹⁴⁽⁹⁰⁾

A következő levelét szeptemberben írta, a napot a levélből kivágták. Csáktornyan járt. Nem szívesen, valószínűleg a Zrínyi család peres ügyeiben. Zrínyi ²⁵¹Miklós özvegye, Löbl Mária grófnő nem volt jóban

sógorával és sógornőjével. „En az estve érkezém hazamhoz, arrul az átkozott, morgo embertelen és io uersegh ellen ualo Chaktorniai commissiorul, valoban, nagy alkolmatossagommal ezek ennye ideigh való kesesem, de patientia (türelem) megh érdemlette, annak csak koporsóban feküüő arnieka is, az kit en elteben szerettem, holta utanis szeretem maradékiban.” Zrínyi hűséges embere e szavakkal még holtában sem tagadja meg urát. Van e levélnek még egy mondata, amely figyelmet érdemel. „Tobbet fogok mondany, azonban, hogy szerelmes Katiczaiával io egesseghben lassam Nagyságodat.” – Katicza, akit talán e levél említ először írásban, Petrőczy Kata Szidónia, régi irodalmunk egyik első költőnője.¹⁵⁽⁹¹⁾

Ismét Zrínyi Péterrel foglalkozik az 1667. október 14-én írott levél. „En octoberben nagy Aprilist iorok, bufo megh változtata aianlot io akarattiat és így re infecta (dolguk végezetlen) terenk vissza.” Ez Gremonville, az udvar megbízottjával való, október végén történt második találkozás előtt történt. Bufo – amint az összeesküvők Zrínyi Pétert titkosan nevezték – nem tudjuk, mire tett ajánlatot, bizonyos azonban, hogy a sokféle terv egyikét – amely az összeesküvőket foglalkoztatta – változtatta meg.”¹⁶⁽⁹²⁾

Wittnyédy nemcsak a magyar politikai láthatárt kísérte figyelemmel, érdeklődése kiterjedt az egész európaira is. Külföldi híreket ír Petrőczynek és a következtetése: „En így látom az egész kereszténysegh oly confusioban (zavarodottságban) vagyon, minyaian egy nagy veszedelemre intendálnak (törekszenek) az mint a Calendarissok is mind csak olyat irnak mindjaian.” A Felvidékre készül, karácsonykor Petrőczynél lesz.

A következő levél azonban váratlan fordulattal meglepő tényekkel ismertet meg. Sopronban, 1667. november 5-én kelt ez a levele, amely Wittnyédyról elgondolkozásra késztet. Zichy István kamarai elnöknek írta, annak egy korábbi levelével kapcsolatban, amiben valamiféle vád lehetett, mentegeti magát:

„Vettem az Nagyságod Beczbül 3 praesentis (e hó 3-án) irt igen confidens (bizalmas) levelet, megh szolgalom abbely Nagyságod sinceritását (őszinteségét), hogy penigh az nem igaz, hidgye el Nagyságod, az Istennel bizonietom massal nem. s azon emberseges embereckel, kik velem voltanak, senkit Saaros Varmegyey fő embereknel, es Kassarui az Varos Notariussa Armpruster Mihaly, es az Szepesy harminczados Schislacher Urammal az Terminusra Gönczigh menuen, nem lattam Közülök, es ha valaki ennel különbet tud valosagot mondani nyuzassatokh megh.”¹⁷⁽⁹³⁾ A levélnek ez a része Wittnyédynek egy eddig ismeretlen felvidéki útjáról ír, abban az időben, mikor Zrínyi Péter a felvidéki evangélikus rendeket igyekezett ügyüknek megnyerni. Peuler és Hörk azt mondják, hogy Zrínyi a Felvidéken megelőzte Wittnyédyt. E levél szerint a december közepén indult Zrínyi előtt, már novembert megelőzően járt Wittnyédy Sárosban, Kassán. Erről tudhatott Zichy, ezért mentegette magát Wittnyédy.

És ezután jön levelének egy olyan részlete, ami Wittnyédy szerepét a Wesselényi-mozgalmakban erősen kétértelművé teszi: „Vayha ty nekem hinnétek, tudnek en nektekis szolgálni. Sokszor engem sokan szokkal szollottak, de semmit bizonyítani nem tudtak; ime most küldök ugyan azon dologban egy csomo levelet, posta mester Uramnak szabadságot adtam föl nissa, ha gyanakszik, Istenert kerem Nagyságodat nezze megh őket, es lassa, ha csak praetextus (ürügy) uolt az után. Beczben az szüret alatt fel sem mehetek, mert sok penzem ben aal, de az utan, örömel el megyek, es megh merem artatlansagom mutatnom.”¹⁷⁽⁹⁴⁾

E levél tartalmát magyarázzák és Wittnyédy szerepét kétségtelenné teszik a következő levelei. 1667. november 10-én ismét Zichynek ír. „Ugy vagyon azt irtam, szüret utan megyek Beczben, de ha csak lehetséges leszen, anti cipalom, (előbbre veszem), mert vetkem nem rettent. Bizony Uram en, ha lelketem ky fuinamis, nem csinálhatnak hitelt, mert Papista nem vagyok, ha hisznek es paranczolnak, megh lattiak tudok szolgálni; Posenban nem mehetek, mert most ²⁵²az csak egy darab, lovaim az szüretben

foglalatosak, penzen az szüret miat. nem talalnek, ha talalnek is nem fogadnek, mert az Udvary baratságh mellett senky sok költségeinek megh tereteseről sem gondoskodik.”¹⁸⁽⁹⁵⁾

„A felvidékre Zrínyi csak december derekán indult, mert Wittnyédy sem indult előbb, sőt habozott „bodulási állapotban nem tudván menjen, mint Nádasdy csufolodva megjegyzi.” – írja a kor történetírója.¹⁹⁽⁹⁶⁾ De ennek a „bodulási állapotnak” oka volt. Ugy látszik, nem volt tisztában azzal, hogy Zrínyi útjával kapcsolatban hogyan kell viselkednie: „en maganossan operallyake, vagy együtt ő Nagyságával, ha mind ketten különösen fogunk operallny, talan artunk egyikünk másiknak, en mindazon által ugy gondolom, akar mint végezhetnék el, akar en ő Nagyságával, akar hogy eő Felsegenek es az közönseges ionak, ha kivanja assistentiamat (segítségemet), tudvan a dolgot, nem denegalhatom (tagadhatom meg), levén nekem az Zrinyi házhoz kötelességem, noha ő hozza nem sok, azért így kinozza Asszonyomat, Kérem alazatosan Nagyságodat, írja megh mit kellessek cselekednem. Posenban szent Thamas napian Szamasa Praefectus Urammal találhatom az Nagyságod parancsolattyat. Esztergomi Ersek Uram ugyhallom nyltan bezelly el nöm megyek az feöl földre, megh őket nem artana megh inteny valakivel, effele dologhnak hagygon beket, mert ha meg kel lenny, en nem sokat feniegetödöm, de ha valahany szaz forintom megh baniais, el feleltetem vele az feniegetödest.”²⁰⁽⁹⁷⁾

Wittnyédy ezt a levelet Rottal János titkos tanácsoshoz írta, akit ez időben az udvar az erdélyi ügyek kivizsgálásával bízott meg. Vele Wittnyédy már korábban, hasonlóan bizalmas ügyekben összeköttetésben volt. „Már 1662-ben ő is igyekezett vala Wittnyédy által megkeríteni Nádasdy leveleit II. Rákóczi Györgyhöz, hogy azokból ellene fegyvert kovácsolhasson.”²¹⁽⁹⁸⁾ Most újra találkoztak. Ez esetben Zrínyi Péter ellen szövi cselszövényét Zichy és Rottal irányításával. És ezidőtől Wittnyédy kettős szerepét szemmel kísérhetjük. A következő levelét útban Petróczyhez, Pozsonyban, december 23-án írja. Kéri Mednyánszky Jónás, az összeesküvők egyik főemberének megjelenését is, mivel „igen derekas és szükséges beszédim vadnak, en penigh szokasom szerint nem leshetem, kérem igen iöiön hozzank.”²²⁽⁹⁹⁾

Felvidéki útján voltaképpen Zrínyi Pétert kíséri, annak útjáról küld jelentéseket. Már 1668. január 18-án küldötte jelentését Eperjesről, „Ide 7 praentis (e hó 7-én) érkezvén mingyárt irtam io akaroinnak, tudakoztam Baan Uram ő Nagysága hol létérül, mondották Muranban uolt, onnand Szendrőben mentes az utan Patakra, az hol lehet volt valamelyekel való gyülekezety, melyrül egy io akarom az többy közül, mit ir ime Nagyságodnak pariat küldöm, melybül megh érti Nagyságod, a ő Nagysága operatioianak (működésének) kezdetit, ugy látom engem sem nem adhibealnak az operatiohoz (nem vonják munkálkodásunkba) se tudomra sem adják, lehesen a gloriosa uictoria (dicsőséges győzelem, siker) magoke. Az tizen három varmegyének 28 praentis (e hó 28-án) leuen gyűlése, az hol Miskoczinak legatiojarul (követ járásáról) kell relatiot (jelentést tenni), az hol Ersek is Judex curiae (Országbíró) Uramnak ő Nagyságoknak leveleitis producallyak (felmutatják) elolvastatnak es ot fogh examinaltatny az dologh, perplexus (kétséges) vagyok oda mennieke, mert hogy Baan Uram titkolvan cselekedetit, ha nem succedal (sikerül) ne causallion (okozzon) engemet. Holnap Kassara megyek, ott fogok Pater Rector Urammal szollanom, elek az ő Kegyelme io teczesevel is. e helyből jöüő io akarom, az ott valo dolgokrul mit irt sine in paribus (változtatás nélkül) küldöm Nagyságodnak. En io lelecker irom, ezen a földön minden dolgokat csendessegben latok, nem tudom mely gonosz lelek hirdethet külömbet!” – Az erdélyi híreket tartalmazó levél ma már hiányzik a levél mellől.

²⁵³És levelében mellékeli lessenyei Nagy Ferenc nádori ítélő mester, Wesselényiné Széchy Mária mindenható bizalmasának és jószághormányzójának levelét másolatban:

„akaram Kegyelmednek tudtára adnom. Eő Nagysága ezen az földön lakos feles becsületes fő rendekkel

szemben volt vala, s – Bocskay Vram eő Nagyságais betegen be vontatvan magát Patakra eő Nagysága kedvejert, szembelőn. Kit egész nap fáradánk, disponalhattunk (rendelkezhettünk) vala ad amicabilem (barátságban) Méltóságos Pataki hazat voltis remensegünk, gyümölcstelen nem leszen Ban Uram eő Nagysaga szives fáradása.”²³⁽¹⁰⁰⁾ Bocskay István zempléni főispán volt a keleti protestáns rendek legtekintélyesebb képviselője. Zrínyi Péter tárgyalása vele nem sok eredményt hozott.

Három nap múlva, 1668. január 21-én ismét ír Zichy Istvánnak, közli a szerzett újabb híreket: „Ugy erttetem Pater Kys Uramat küldöttő be az Meltosagos Feiedelem Aszony Patakra, mint Plenipotentiariusat (teljhatalmú megbízottját), es az, az mint io remensegh alat vala az compositio (tervezet), az Aszony, semmin nem akarvan menny, eppen el bontotta. Azonban Baan Uram ő Nagysága Operatioia my vala, ez inelusaban (mellékletben) le vagyon [írva].....mint meghivtam az inclusabulis kiteczik, az 13 Varmegyeben Uyhelben leszen consultatioia (megbeszélése), nem adhibealvan (vivén) engem maga melle Baan Uram ő Nagysága, tartozasom szerint, en is ala megyek nalam levő leveleimel, kinek praesentalom (átnyújtom) őket, és azt cselekezem valamy hatalmamban vagyon, de nem sok iot imaginalok (képzlek) magamnak, megh latom mit vihetek vegben, hidgye Nagysagod semmit, az entartozasomban el nem mulatok.”²⁴⁽¹⁰¹⁾ Levelének utóiratában a következő elgondolkoztató mondatot olvashatjuk: „Lattiae Nagysagod, megh Baan Uram szemeliben is talaltak fogyatkozast az miat, nem uolt eő Fölsegetől commissioia, (megbízata) en hat mit igeriek magamnak, Nagysagod kenyen által lathatia.” Úgy tetszik Wittnyédyt valaminő „vétke” miatt Zichy és Róttál kezükben tarhatták. Erre utal a Bán, Zrínyi Péterre való utalás, hogy az ő személyében is találtak fogyatkozást. Hogy minő leveleket kellett volna kézbesítenie, nem tudjuk. Valószínű a fő békétleneket valamiféle nyugalomra intő levelek lehettek.

(Folytatjuk)

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mikó Sándor: A lozsi parasztság a XVIII. században

Mikó Sándor: A lozsi parasztság a XVIII. században

A feudális korszak hosszú évszázadai alatt, amikor a társadalom sokrétű életének minden súlya közvetlenül vagy közvetve a legelnyomottabb osztály, a parasztság vállára nehezedett, a terhek között a földesúri kizsákmányolás jelentette a legkínosabbat, a legnehezebben elviselhető. A föld a nemesé, a jobbágy termése és munkája felett a földesúr rendelkezik, s így az uralkodó osztály Magyarországon is, mint Európa többi államában, kialakítja a maga „örök” és „természetes” jogait a parasztság által létrehozott javak elsajátítására. A társadalmi fejlődés nyomán kibontakozó jog a nemes és a jobbágy viszonyában nem ismer kétséget: nyílt kegyetlenséggel rendeli alá a szolgaságra kényszerített jobbágyot urai önkényének, kizsákmányolásának.

A parasztsággal folytatott szakadatlan osztályharcban az elnyomók legélesebb fegyvere a köznemesség számára a vármegyei jogszolgáltatás apparátusa, a földesurak részére pedig az úriszék volt. A jobbágy-földesúri viszony kifejlődésével együtt jár a földesúr ítélkezési joga is. Hazánkban már a XIII. században megállapítható ennek a földesúri jognak az az érvényesülése. Ettől kezdve az úriszék intézménye több mint félezer éven át, végigkíséri a magyar parasztság sanyarú sorsát, viharos történetét.

²⁵⁴A hallgatásra és munkára kényszerített parasztság nehezen viselte az igát, néha kitört, fellázadt ura

ellen helyzetének megjavítása érdekében. Minderről a fennmaradt úriszéki periratok tanúskodnak. Ezekből világosan kitűnik, hogy az ilyen irányú elégedetlenkedés, mozgolódás országos jelenség volt. A Varga Endre szerkesztésében megjelent „Úriszék, XVI–XVII. századi perszövegek” Sopron megyei eseményekről is tesznek említést. A lozsi úriszék ma is meglévő XVII. századi protokollumai „az uradalom népességének olyan öntudatos és szervezett ellenállásáról tanúskodnak, aminő – legalább ismert jegyzőkönyvekben – egyetlen más nagybirtok jobbágyságánál nem tapasztalható.” A perek több mint háromnegyed részében vádolja a földesúr „alattvalóit” engedetlenséggel, makacssággal, ellene irányuló sorozatos tanácskozások szervezésével, tudatos pártütéssel és lázadással, étele megmérgezésével stb. Nemcsak robot megtagadásával és a szolgáltatások elhanyagolásával gyengítik a jobbágyok az uraság gazdaságát, hanem egységes fellépéssel nyíltan szembe kerülnek a földesúri hatalommal, s küzdelmük eredményeként helyzetük bizonyos javulását vívják ki. A lozsi polgárok kikényszerítik az uraktól, hogy kétoldali szerződésben rögzítsék a két fél jogait és kötelességeit. A nádorhoz fordulnak segítségért, és az ő védnöksége alatt választott bírák közbejöttével kötik meg az egyezséget. Természetes a földesúr később is többször megismétli támadásait a mezőváros lakossága ellen, a polgárok azonban újra és újra ellentámadásba mennek át, ismét a nádor segítségét kérik, s egy percre sem torpannak meg küzdelmükben.¹⁽¹⁰²⁾

A XVII. század végén és a XVIII. század elején a földesúri terhek növekedése mellett a császári zsoldosok ellátása is a parasztság vállára nehezedett. Ezért külön adót vetettek ki rájuk, és ha ezt nem tudta a jobbágy befizetni, akkor a zsoldosokkal hajtatták be rajta, ami leírhatatlan embertelenséggel történt. Nagy teher volt még a beszállásolás is az állandó „háboru idő miatt”, ahogy a lozsi parasztok 1706. évi panaszukban (S.Á.L. Acta Urbaria) maguk is írják, mert a parasztnak kellett ellátni ősztől-tavaszig a házába betelepített zsoldosokat.

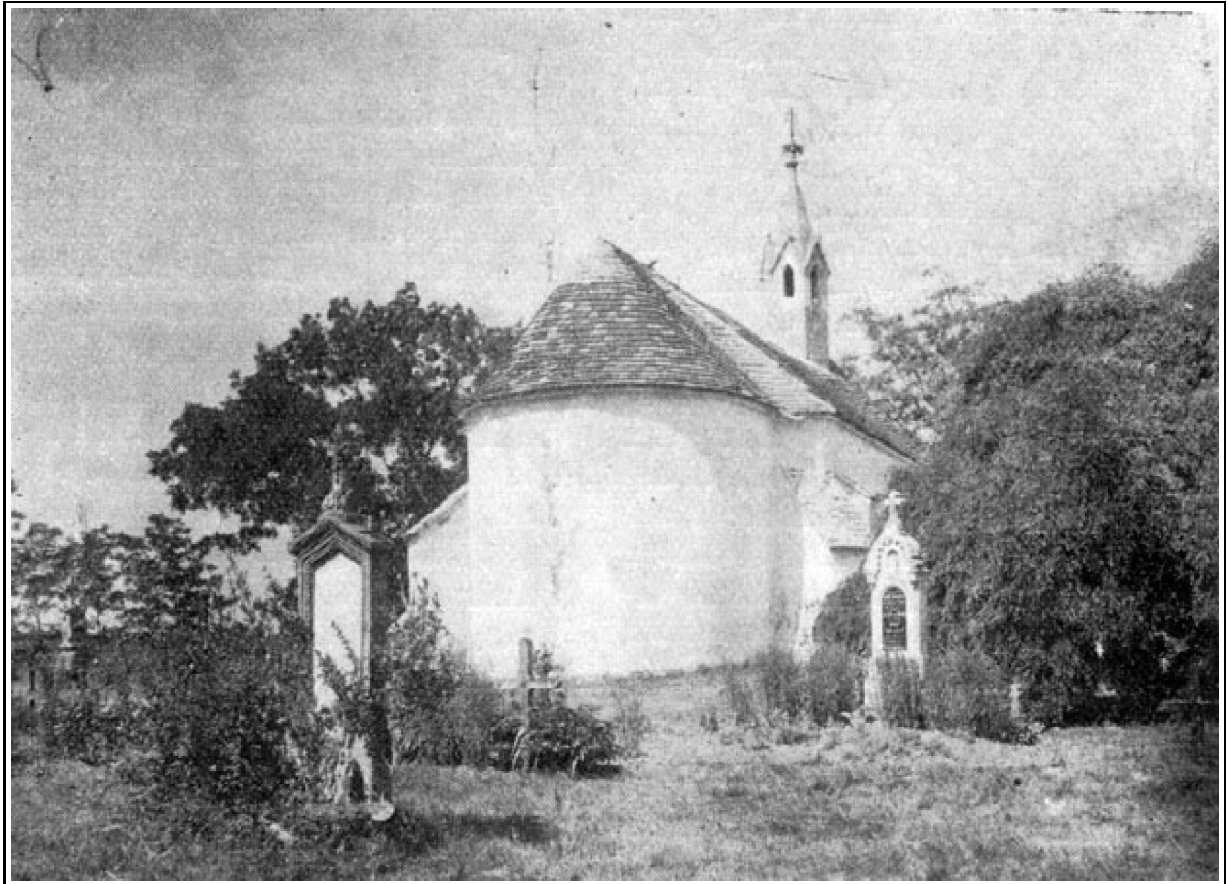
Kegyetlen nyomorúság okozója volt az 1703-tól 1711-ig tartó kuruc háború is. Kuruc-labanc csapatok fölváltva járták az országot. Ahol megjelentek, ott versenyezve raboltak, erőszakoskodtak és nem egyszer halálra is kínoztak az embereket. A férfiak többsége a Nagyerdő mélységében keresett menedéket, védelmet.²⁽¹⁰³⁾ Rákóczi Ferenc kurucai a vezér szigorú parancsára hazai földön ugyan nem égettek, de a sarcot ők sem engedtek el, s ahol az előljárók, gazdatisztek nem mentettek elő, ott nem kegyelmeztek a helységnek. A labancok – jobbára német és rác zsoldosok – még kíméletlenebbek, kegyetlenebbek voltak, mert a magyar földet ellenséges területnek tekintették. 1707-ben Kövesden dúlnak, pusztítanak,³⁽¹⁰⁴⁾ 1709-ben pedig Heister német generáns vezetése alatt intéznek ismét támadást a Sopron környéki falvak ellen, s főleg a röjtöki, lozsi és ebergőczyi lakosok között követnek el borzalmas brutalitásokat. Házaikat felgyújtják és elégetik, jobbágyaikat pedig elrabolják vagy megölik.⁴⁽¹⁰⁵⁾

A kurucok és a labancok jóformán még le sem tették a fegyvert, máris újabb ellenség kopogtatott a magyar portákon, amely éles kaszájával hatalmas rendet vágott a nép soraiban. Ez az ellenség a fekete halál, a pestis volt, a 255 régi idők háborúinak rendszeres kísérője. E szörnyű betegség már 1710 nyarán kezdte szedni áldozatait Sopron megye északi részének falvaiban, ezért július 25-én Ausztria felé a határt lezárták.⁵⁽¹⁰⁶⁾ 1711-ben már Lozson is megjelent a hivatlan vendég. A halottak számáról nincs pontos adatunk, mert a halotti anyakönyvi bejegyzések csak 1722-től kezdődnek. Az öregek elbeszélése szerint több ház egészen kihalt, s ezek ablakait, ajtóit egy ideig tüskével rakták be, hogy oda senki be ne mehessen. A betegség elmúlása után a mezőváros lakossága hálából szobrot állíttatott a falu végére, amely még ma is áll. Ezt pestis-szobornak hívják, amely Krisztus kízószereit, jól tagolt pillérfőn pedig a Madonnát ábrázolja, előtte szent Rozália fekvő alakja.

E csapások és a többrétű kizsákmányolás következtében a parasztok egy része elszökött, az otthonmaradottak pedig – pusztá életüket biztosítandó – a major gazdálkodásba addig be nem vont

területeket igyekeztek művelés alá fogni: mocsarakat csapoltak, erdőket irtottak, s felszántották a legelők egy részét. Így keletkeztek az ún. irtásföldek. Az 1717. évi Conscriptio kimutatása szerint Lozson húszan hagyták el házukat, birtokukat, az irtásföldek területe pedig 384 1/4 kishold volt. A talaj közepesen termő, gyakoriak a „vízáradások”, és ilyenkor a szántóföldek egy része, továbbá az Ikva-menti rétek víz alatt állnak. A határt kétnyomásos rendszer szerint művelik, s csak a felét vetik be évente. Szőlőjük van. Boruk silány, ezért csak olcsón tudják eladni (1 dinár).[6\(107\)](#)

Nagylozs. A Szent László kápolna. Csatkai E. felvétele 1935-ben

Ennyi baj és megpróbáltatás után a lozsiak már annyira elfásultak, hogy ellentétben a múlt századi magatartásukkal, engedtek a földesurak elleni merev ellenállásból. Az irtás-eredetű földek beállítása ugyan valamit segített szociális helyzetükön, de a földesúr, Viczay Jób részéről a zsarolás, a kizsákmányolás továbbra is folytatódott. Helyzetüket súlyosbították még az urasági tisztartók ravaszságai és a különböző természeti csapások. A parasztok most már nem [256](#)nyílt ellenállással fenyegetőztek, hanem „alázatos” kéréssel, könyörgéssel járultak az úriszék elé engedményekért, meghallgatásért uruk részéről. Nagyjából ezt a képet tárják elénk a Viczay család XVIII. századból származó úriszéki iratai.

A XVIII. században is országos jelenség volt, hogy a földesurak jobbágyaikat túlméretezett szolgáltatásokra kötelezték, törvényesen biztosított jogaikat pedig egyre nyirbálták. A panaszok, siránkozások mind nagyobb méreteket öltöttek és eljutottak a királyné, Mária Terézia fülébe is. A Sopron megyei falvak közül a kiscigánfaiak, horpácsiak, lövőiek és a hidegségiek emeltek kifogást a királynénál

gróf Széchenyi Antal túlságosan nagy követelményei miatt.⁷⁽¹⁰⁸⁾ Ekkor az uralkodó elrendelte, hogy hivatalos ellenőrzéssel új urbáriumok készüljenek, amelyekben újból rögzítsék a földesurak és jobbágyok jogait, köteleseit. Lozson az új szerződés Viczay Jóbna (szül. báró Ebergényi Eszter) és a mezőváros vezetői között 1767. május 12-én jött létre. Ez a szerződés kilenc pontban parafálja a két fél megegyezését. A jobbágy erejének és munkájának kizsákmányolását a 6. pont tartalmazza, amely a robotszolglátásokról szól. Ennek értelmében az „egész helyes jobbágy” minden héten egy napot, parragszántáshoz összefogva négy marhával, egyébként két marhával végzi a munkát, vagy pedig két napot gyalog szolgál le. A „félhelyes” marhával félnapot, gyalog pedig egy napot dolgozik. A zsellérek Szt. Iván napjától Szt. Mihály napig két napot, utána pedig egy napot kötelesek hetenként szolglálni. Azonkívül Szt. István napig az „egész helyes” mindennapi, a „félhelyes” minden héten három napi gyalog munkát tartozik „véghezvinni” és az uraságnak minden gabonáját behordani.⁸⁽¹⁰⁹⁾

Az urbarium hangsúlyozza, hogy a jobbágy az irtásföldekkel a becsérték erejéig rendelkezhetik, gyermekei örökölhetik, eladhatók és robotmentesek. Ennek tudatában a lozsi parasztok, akik már ekkor is szorgalmasak, munkaszeretők voltak, a hasznosítatlan határrészek felé nyújtják kezüket, és lassan-lassan bekapcsolják azokat a szántógazdálkodásba. A század második felében az irtás-eredetű föld területe már 700 kishold volt Lozson.⁹⁽¹¹⁰⁾ A kétoldali szerződés megkötése után a kissé megnyugodott lakosokat újabb katasztrófa rendítette meg. 1769-ben a mezőváros fele lángok martaléka lett, az elpusztult családi fészkek és gazdasági épületek helyreállításához az uraság adott támogatást kölcsön formájában. „Azon kívül, hogy el ighvén Loosnak felye, fölépítését M. Groffné asszonyom Eö Ngsa méltóztatott nékiek kölcsön adni in Capitali Hétszáz forintokat, hogy mégh is mind az M. Urasagot mind magok dolgait véghez vihessék”.¹⁰⁽¹¹¹⁾

1751-ben birkanyírás után szünni nem akaró esőzések tették tönkre a parasztok munkájának eredményét.¹¹⁽¹¹²⁾ A század 70-es éveiben pedig a nyári nagy szárazságot kemény tél követte. Erről tanúskodik Molnár János „esdeklő” levele, amelyben a földesúrtól fizetési kötelezettsége alól való részbeni felmentését kéri. „...De mivel mint az elmúlt nyárnak nagyobb részén a nagy és hosszas szárazságok miatt, mint pedig ez mastani hideg télnek keménységére nézve ugy annyira megcsökkent és kissebbült ezen Malomnak jövedelme...” A levél 1777-ből datálódik.¹²⁽¹¹³⁾

A kedvezőtlen időjárás viszonyok következtében a szőlőhegyekben (*alsó-felhegy* és *sódor*) a rossz és hitvány termés miatt csökkentették a szőlőterületeket, gabona- és takarmányféléket termesztettek helyette. A terület után járó fizetési kötelezettség maradt a régi, ami nagy terhet jelentett a parasztok számára. Ezért azután fizetési engedményt kénytelenek kérni Viczay özvegyétől:

257. „Tekintetes Ur Szék!

Alább irattak azon könyörgünk, hogy vannak bizonyos Szántó Földeink a Szőlő Hegyeinkben, mellyek jól lehet üdővel Szöllők voltak, de a terméktelen esztendőkre nézvest a Méltóságos Uraságunknak, s akkorbéli Tiszteinek kegyes engedelmekből ki irtatni meg engedtetek, inast pedig hasonló modon azon Szántó földekrül mint szöllökrül kőlly Dézmát és Hegyvám Pintet (:nem ugyan Mustban, hanem Gabonában és Pénzben:) adnunk. Melly sulyos terhünknek könnybülésiért midőn Instálnánk,

Loos die 7-a Jan. 785.

Maradunk

Alázatos Szolgái

Loosi Jobbágyok”

A tény valódiságát a mezőváros vezetői is alátámasztják. „...ezen tekintetes N. Sopron Vármegyében Loosi Mező Városnak Birái, és Elő Járói recognoscallyuk, hogy az Hegybéli Szántó Földeinkről soha Hegyvámot nem füzettünk az egy tizeden föllyül „...hanem az Nagyságos Horváth János Mastanyi Tisztartó Urunknak második esztendeiben, a mellyekről, ha mindjárt be vetve nincsenek is, mégis, az adózást egyaránt megkivánja, ammit hogy ezt mindenkor készek vagyunk hitünkkel Pócsétőlnyi...”¹³⁽¹¹⁴⁾

A 60-as években, Mária Terézia gazdaságpolitikájának kezdetén a földesurak egyre nagyobb erővel kezdték meg major üzemeik kibővítését. Looson ekkor már volt major, amelyben főként szántógazdálkodás folyt. A majorgazdálkodás tovább fejlesztése újabb és újabb jobbágytelkek elvonását tette szükségessé, úgyhogy a földesúr most már a parasztság által művelhetővé tett irtásföldekre kezdte rátenni kezét. Egymás után vették vissza Sopron megyében is az 1760–90-es évek között létesített jó termőtalajú irtásföldeket. A loosi uraság, tanulva a múlt századi megmozdulásokból, nem folyamodott az erőszakos visszavételhez, ill. visszaváltáshoz, hanem csak a jobbágyok levelét szedte be, amely biztosítja jogukat az általuk megmunkált szántóhoz. Jogaiknak ez a kisebb mérvű megcsonkítása ismét arra kényszerítette őket, hogy panasszal éljenek a „Tekintetes Úr Széké”-nél és a „bé szedett” leveleiket visszakérjék a földhözvaló jogaik biztosítása céljából a jövőben is. „S Méltóságos Uraságunk a mult esztendőben minden Irtás földeink, és Réteinkről való Igazságos leveleinket bé szedette, a honnét anyi hány esztendő mulva következhetik, hogy ami Successorink azt sem tudják, honnet vettük, vagy mennyiben állly, és így azokrul levelünk sem lévén könnyen megfosztathatunk.”¹⁴⁽¹¹⁵⁾

Arról nincs tudomásunk, hogy a jobbágyok visszakapták leveleiket. Földjeik azonban tulajdonukban maradtak 1812-ig, amikor a földesúr mérőföldenként 10 forintjával visszaváltotta őket.¹⁵⁽¹¹⁶⁾

A terhek azonban továbbra is súlyosak maradtak. A jobbágyok helyzete évről évre romlott, az uraság pedig újabb és újabb jogoktól fosztotta meg őket. Erdeiből nem adott nekik fát, ezért azt máshonnan kellett megszerezniük, pedig „...esztendőről esztendőre onnét is hordatták a nyersfát tüzre, vagy épületre, az mire szükséges volt. Senkinek emmit attul nem füzetvén.” Ugyanitt állataikat sem legeltethették, hanem a szomszéd uraság erdeiben. Még a „puszta tagján” sem legelhettek „Tenénféle marháik”, az ő birkái viszont a jobbágyok „bé vetett” földjein „Szabadon őrzettetnek”. Annyira elszegényedtek, hogy ismét az úriszékhez fordultak „panaszolkodásik”-kal:

„A Méltóságos Uraságunktul Szabad faiszásunk nincsen, ugy a Méltóságos Groff Széchenyi Urnak Szabad Erdeiről kölly azt megszerezniünk, a mellyest esztendőként sulyos adozásra kötelesek vagyunk.

És ugyan

A Tehénféle marháinkat is a meg nevezett Uraságh Erdeire kölly hajtani, hogy a Méltóságos Uraságunk még csak a maga puszta tagját sem engedi meg a mi marháinknak, még is

A vonyos Marháinkat a Kegyelmes Herczeg erdeire bélleni kényszerítettünk. Melly sokféle sulyos adozástul annyira a szegénység lenyomattatik, hogy majd elégtelen más szükségesebb terheknek el viselésire.

258 Ezekén kívül:

Méltóságos Uraságunknak és más Árendásainak Birkái a Portio terhe alatt lévő be vetett Földeinken Szabadon őrzettnek, az honnét nem kevés kárunk következik. Nem különben történt, hogy Szegény jobbágy bizonyos Rétytérül meg köllött adózni, noha az említett marhák miatt abbul semmi hasznot nem vett. Melly több punctumokbul álló kárainknak jobb állapotra való hozásáért midőn alázatosan Instalnánk s Maradunk die 9 Januárus 785.”[16\(117\)](#)

Az uraság számadói sem voltak kímélettel a mezőváros lakóival szemben, ahol csak tudták, csökkentették járandóságait. 1778 nyarán Viczayné gabonát öröletett Viczán, hogy a lisztet szétossza az aratók között. A számadó a kezelésre átadott lisztnek csak egy részét osztotta ki, a visszamaradt részt megtartotta magának. Ugyanakkor nem mérte ki a kaszásokat megillető bort. Ugyanis „az uraság a Loosi legénységnek a nagy rétnek lekaszásáért” minden évben áldomást adott. Továbbá „...a Számadó nem azon nagy mérővel attá el és mérte ki a Gabonát, mellyel magának bé mérette...” Ha az uraság valaminek híjával volt, akkor a jobbágyoktól kért kölcsönt, amit gyakran „elfelejtett” visszaadni. Ezt bizonyítja Ovárdits György vallomása: „Loosi Ovárdits György Uraság jobbágya ezen censura alatt panaszolkodott, hogy még 1776-ik Esztendőben a számadónak keze alá a Mtgos Uraság szükségire 6 2/4 mérő zabot költsön adott, és azt Eő néki vissza nem füzette, sem másként az árát meg nem adta”. A számadót Mészáros Pálnak hívták, aki a jegyzőkönyvek tanúsága szerint még a földesurak is becsapta azzal, hogy „esztendőül-esztendőre kellett volna számadást beadni”, de ő ezt azért nem csinálta, „hogy a zavarosban halászhasson”.[17\(118\)](#)

A század végén ismét háborús szelek fújdogáltak, aminek szintén a parasztság látta kárát. 1790-ben a Sopron megyei földesurak és nemesek a „császári Armadának élelmezésére önként ajánlottak fel 3500 pozsonyi mérő őszi és tavaszi gabonát, ebből Méltóságos Groff Viczay Földes Urasságh fizet Buzából 10, Rozsból 117 4/8, Zabból vagy Árpából 252 4/8 Pozsonyi mérőt”. Az őszi járandóságokat a magyaróvári, a tavaszt pedig a győri „Királyi Magazinokba” kellett befizetni.[18\(119\)](#)

Amikor az osztrák császár a franciák oldalán háborúba keveredik a „Muszkák” ellen, a felsoroltakon kívül legénységet, lovakat, továbbá „a katonaságnak élesztésére, a betegeknek pedig meg erősítésekre Bort kér Hiv jobbágyaitól”.[19\(120\)](#)

Így múlt el a XVIII. század. Háborús évekkel kezdődött és azokkal is végződött. A háborúknak a földhöz ragadt parasztság itta meg a levét. A század elején háza, birtoka, jószága pusztult el, a század végén pedig terményeitől, lovaitól fosztották meg. Közben a földesúr is igyekezett elvenni tőle mindazon javakat, amelyekkel anyagi helyzete, életszínvonala emelkedhetett volna. A felsorolt idézetek is világosan és érthetően mutatják, hogy a föld népe a természet és a polgári jog szerint alá volt rendelve az uraság kénye-kedvének teljes és örökös szolgasággal, s ki volt szolgáltatva önkényének. Bennük is élt azonban az igazságérzet, a szabadság és a jobsors utáni vágyódás, ezért a múlt századi lázásaikkal, kitöréseikkel ellentétben panaszos levelekben kérték urukat jobb belátásra és megsegítésükre. Kérésüknek azonban csak néha volt fogamatja.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Tompos Ernő: Handler Ferdinánd vázlatkönyve

259 Tompos Ernő: Handler Ferdinánd vázlatkönyve

A Handler család építészeti tevékenységével Csatkai Endre és én több cikkben foglalkoztunk,[1\(121\)](#) de

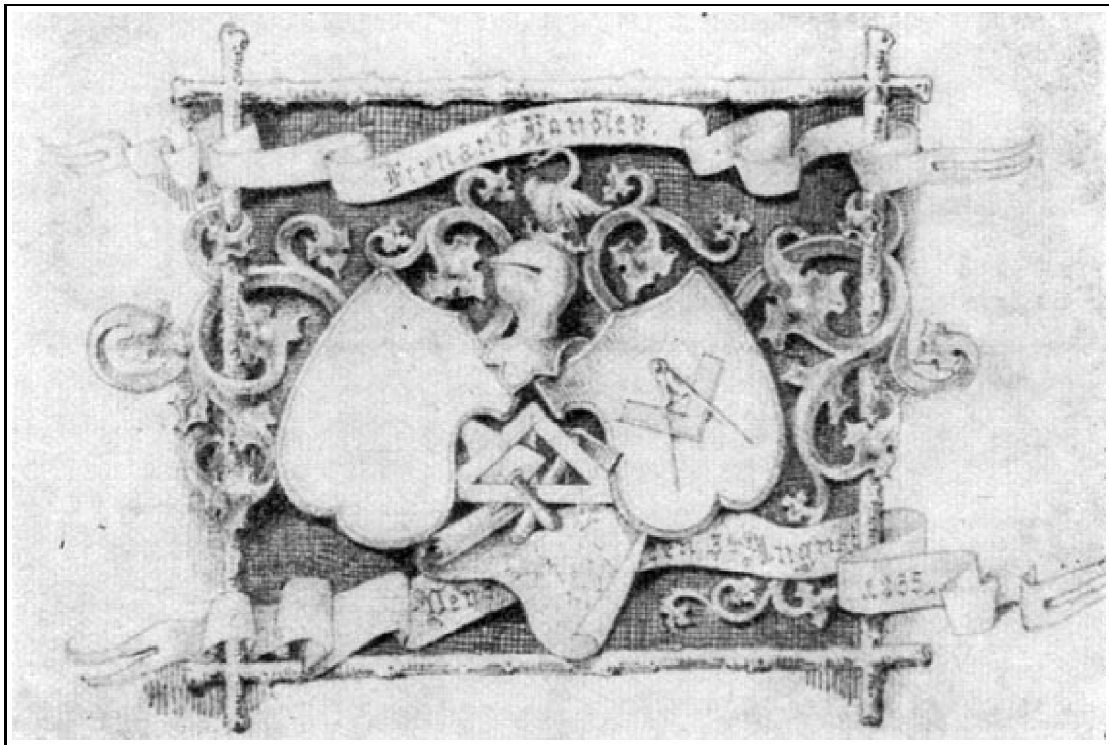
elkerülte figyelmünket, hogy Gantner Antal gyűjteményében fennmaradt a család letehetősebb tagjának, Ferdinándnak egy vázlatkönyve. A vázlatkönyv ma is a Gantner család birtokában van és szívességüknek köszönhető, hogy néhány lapját közzé tehetjük.

A vázlatkönyv 64 oldalból áll, de ezek nagy része üres, csupán az alább felsoroltakon vannak vázlatok:

1. A címlapon gótikus keretben két címerpajzs (egyik üres, a másikon körző és derékszög, mint az építészet jelvényei). Felettük: Fernand Handler feliratú, alul a dátumot (1855. aug. 3.) tartalmazó szalag (1. ábra). Ceruzarajz. (Ahol nincs megemlítve, ott a többi is hasonlóan készült).

2. Gótikus részletek (oromzat, szószerk, oszlopfő, pajzs kétfejű sassal, ajtó).

3. Az előbbi oldalon felvázolt gótikus részletmegismétlése. Jó rajz és finom a vízfestéssel történt alázurozása is, de kitűnik belőle Handler Ferdinánd egy olyan hibája, mely a későbbi rajzokon is gyakran megismétlődik. Nem vázolta fel előre témájának a tömegét, és így gyakran kellett átmennie a másik oldalra a rajz befejezésével, vagy pedig egyes részletek teljesen vagy részben lemaradtak. Olyan jó rajzolónál, mint Handler, feltűnő ez a hiba (2. ábra). A baloldali ajtónak csak a felső része látszik a vázlaton, alsó részét az előző oldalról ismerhetjük meg. Ugyancsak sajnálatos, hogy a vázlatok legnagyobb részénél nincs feltüntetve, hogy hol és mikor készültek.

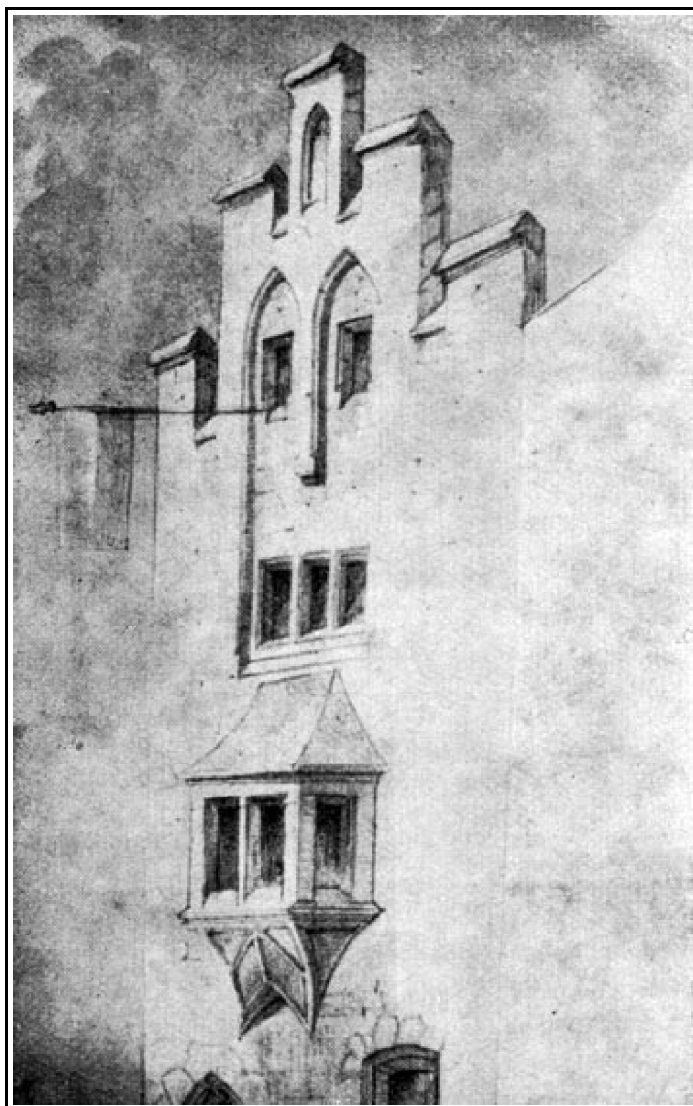

1. ábra. Handler Ferdinánd művészcímere vázlatkönyvében

6–7. Egy nagy gráci gyártelep rajza.

9–10. Gótikus részletek.

11. Késői – angol – gót stílusban épült templom, egy sarokmegoldás és egy bástyatorony vázlata.
12. Bástyatornyok és egy épület oromzata.
13. Stralsund város egy részlete, Tudoríves ablak és gótikus részletek.
15. Kő- vagy homokbánya rajza.
- 16–17. Gótikus részletek.
19. A gráci óratorony.
- 20–21. Kiránduló vendéglő (Schweizerhaus auf dem Schlossberg) és háttérében erdős hegyek. Jelzése: „Graz am” (a dátum helye üres).
- 22–23. Egyemeletes romantikus épület és kertiház alaprajzi és homlokzati vázlata; hogy megépültek-e, azt ma már nem lehet megállapítani; lehet, hogy a kivitelezés ezektől az első – vonalas – tervvázlatoktól erősen eltért.
- 24–25. A Fertő tó egy részlete, Fertőboz felől Balf felé nézve.
- 26–27. Másik fertői részlet (3. ábra).
- 28–29. Rheinstein vára. A 29-es oldalra csak kissé nyúlik át a rajz.
30. Gótikus részletek (ablak, párkány metszete, kúszó virág).
31. Romantikus kastély nézete.
- 32–33-ra átnyúlóan. Kupolás templom.
36. Tájképrészlet (színes ceruzarajz). Valószínű, hogy a Fertő déli szegélyét kísérő dombvonulat egy részlete.
- 38–39. Tájképrészlet egy gloriettel (színes ceruzarajz).

2. ábra. Gótikus ház rajza Handler F. vázlatkönyvéből

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / S. K.: Az első soproni nyomdász életéhez

S. K.: Az első soproni nyomdász életéhez

A Burgenlaendische Heimatblaetter 1965-ös első kettős számában a soproni művelődéstörténet számára is nagyon érdekes adatokat hoz Semmelweiss Karl ezzel a címmel: Johann Baptist Hübschlin, der erste Esterházysche Hofdrucker in Eisenstadt. Már maga az, hogy ennyire közel Sopronhoz, Kismartonban 1712-ben nyomda működik, bizonytalannak volt hatástalan Sopronra és megvolt a törekvés, hogy ne maradjon el a hercegi városka mögött. Hübschlin hamarosan letelepedése után meghalt. 1720-ban viszont

az első soproni nyomdász, Streibig József Antal tűnik fel Kismartonban, aki addig, 1708–1719-ig az alsó ausztriai Wildbergben dolgozott, de már 1721-ben Sopronban találjuk, onnan pedig 1728-ban Győrbe távozott. A nagy fáradsággal és gonddal összeszedett adatok használhatóan illeszkednek bele a soproni nyomdászat történetébe.

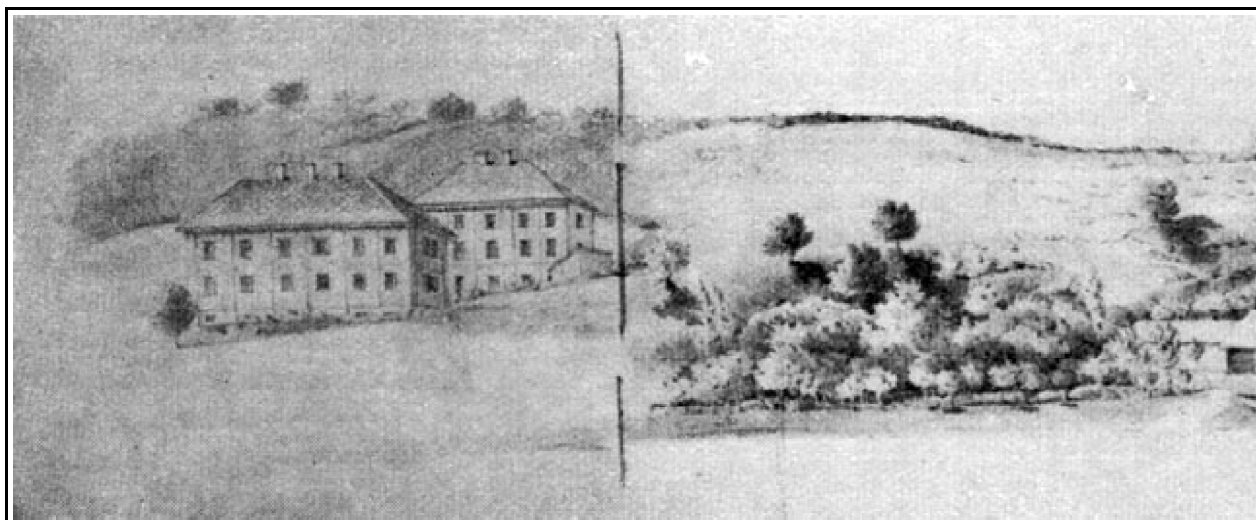
1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Szabó István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának szakirodalmi tájékoztató szolgálata

261 Szabó István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának szakirodalmi tájékoztató szolgálata

Központi Könyvtárunk 1959 szeptemberében házi sokszorosításban havonta egyszer megjelenő kiadványt indított TARTALMI KIVONATOK AZ ERDŐMÉRNÖKI FŐISKOLA KÖNYVTÁRÁBA JÁRÓ SZOVJET FOLYÓIRATOKBÓL címmel. A kiadvány címe az egyetemmel való válással 1962-ben annyiban változott, hogy az *Erdőmérnöki Főiskola Könyvtára* elnevezés helyére *Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára* került. Kiadványunk havonta 50 példányban házi sokszorosítással jelent meg, és abból az elgondolásból született, hogy a közérdeklődésre számot tartó szovjet erdészeti és faipari cikkek tartalmi kivonatok formájában történő ismertetésével a szaktanszékek oktató- és kutató munkájához segítséget nyújthatunk.

Dokumentációs kiadványunk indítása bevált, elértük vele célunkat, és jelentős munkatöbblettől mentesítettük a tanszékeket. Kiadványunk hasznosságára kari tanácsuléseken több ízben történt utalás. Az ismertetésre kerülő cikkek kijelölése nem önkényesen, saját belátásunk szerint történt. Mind az Erdőmérnöki Kar, mind pedig a Faiparimérnöki Kar kijelölt egy-egy docenst és a címfordításainkkal ellátott szovjet szakfolyóiratok cikkei közül ők jelölték ki azokat a cikkeket, amelyek aztán ismertetésre kerültek. Kiadványunk vegyesen tartalmazott erdészeti és faipari tárgyú cikkeket. Dokumentációs kiadványunk általában 7–8 oldal terjedelemben készült sűrű sorokkal, és egy-egy szám átlagosan 8–10, vagy ennél is több szacikket ismerteti tartalmi kivonat formájában, eléggé részletesen. Az utolsó oldalon külön közöltük a legújabban megjelent szovjet erdészeti és faipari tárgyú szakkönyvek bibliográfiai adatait. Tudomásunk szerint a mezőgazdasági és erdészeti könyvtári hálózaton belül rendszeresen egyedül az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára jelentetett meg ilyen dokumentációs kiadványt. Saját tanszékeinken kívül kiadványunkat kívánságra a Faipari Tudományos Intézet Könyvtárának és a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Könyvtárának küldtük meg rendszeresen.

3. ábra. Handler Ferdinánd vázlatkönyvéből. Fertőboz látképe. Jobb oldalt a Gloriett

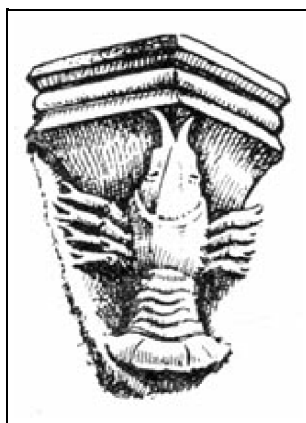
Az 1965. év utolsó negyedében lehetővé vált Központi Könyvtárunkban egy főfoglalkozású kisegítő munkaező alkalmazása. Eredetileg 1965-től kezdődően egy tudományos munkatárs elnevezésű álláshellyel kellett volna személyzeti létszámunknak fejlődnie, ez azonban a takarékosági intézkedések miatt nem következett be. A főfoglalkozású kisegítő munkaező alkalmazása belső munkaköri átcsoportosítást tett lehetővé és ezzel két tudományos munkaező munkaidejéből bizonyos mennyiség felszabadult. Szerzeményezési és feldolgozó csoportunk a gyarapodási naplók és a megrendelések nyilvántartásának vezetését, a számlaügyek intézését átadhatta a főfoglalkozású [262](#)ideiglenes munkaezőnek. Mivel pedig könyvtárunk a múlt év végére az alapvetően fontos feladatok hátralékos részét nagy részben megoldotta, a szükséges selejtezéseket lebonyolította, az újraeltározási és rekatalogizálási munkálatokat elvégezte, végzett a diplomatervek feldolgozásával is, az így felszabadult munkaidőt a dokumentációs munka kiszélesítésére fordíthatta.

Könyvtárunknak régi terve volt a szakirodalmi tájékoztató szolgálat kiszélesítése és a dokumentációs munka kiterjesztése az orosz nyelvű folyóiratok szakcikkein kívül a német, angol és francia nyelvű folyóiratok szakcikkeire is. Így vált lehetővé szakirodalmi tájékoztató szolgálatunk jelentős kiszélesítése. A munka megalapozása érdekében tanszékeink vezetőihez köriratot intéztünk, vázolvá dokumentációs munkánk kiszélesítésére vonatkozó tervünket, és javaslatokat kértünk arra vonatkozóan, melyek legyenek azok a német, angol és francia nyelvű erdészeti és faipari szakfolyóiratok, amelyeknek több tanszék is érdeklő egyes cikkei tartalmi kivonatok formájában ismertetésre kerülnek. A beérkezett javaslatok alapján a Könyvtári Tudományos Tanács a szovjet folyóiratokon kívül mintegy 12 külföldi folyóiratból állított össze keretet, és ezekből az egyes közérdekű cikkek kijelölését a Könyvtári Tudományos Tanács kari képviselőire bízta. A folyóirat-számok beérkezése után a Tanács kari képviselői az egyes számokat még az illetékes tanszékekre való kiküldés előtt azonnal megkapják és ezek a számok a cikkek kijelölése után rövid időn belül visszakerülnek a könyvtárba és megkezdődhet a kijelölt cikkek dokumentálása.

Dokumentációs kiadványunk címét *Erdészeti és Faipari Lapszemle* címre változtattuk és alcímben jelöljük, hogy a kiadvány külföldi folyóiratokból közöl tartalmi kivonatok. Kiadványunk folytatása a réginék, ezért a folyamat számozását is megtartottuk. Jelentős változást és előrelépést jelent, hogy a kiadvány színes, ízléses nyomtatott borítólappal, háromszoros terjedelemben és házi sokszorosítás helyett az egyetem

Jegyzetkiadójában korszerű eljárással előállítva jelenik meg.

A Művelődésügyi Minisztérium célkitűzései között szerepel, hogy a tudományos és szakkönyvtárakban a 3. ötéves terv időszakában a szakirodalmi tájékoztatást fejleszteni kell. Az a cél is szerepel a Művelődésügyi Minisztérium tervében, hogy a tudományos és szakkönyvtárakban szakmai képesítésű könyvtárosok működjenek. Ennek a követelménynek részben már most eleget tudunk tenni, hiszen egyik tudományos beosztású dokumentátorunk felsőfokú nyelvi és könyvtárosi képesítése mellett erdőmérnöki oklevéllel is rendelkezik, másik tudományos dokumentátorunk egyetemi végzettsége, felsőfokú könyvtárosi szakképesítése mellett felsőfokú nyelvvizsgákkal rendelkezik, orosz nyelvű dokumentátorunk pedig rövidesen felvételét kéri levelező hallgatóként egyetemünk Faiparimérnöki Karára. Így hát a szakmai követelményeknek is eleget tudunk tenni, illetve azok részben már megvannak ahhoz, hogy kiszélesített dokumentációs munkánk eredményes és zökkenőmentes legyen.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Hetyéssy István: Sopron „taksált” lakói 1604-ben

263 Hetyéssy István: Sopron „taksált” lakói 1604-ben

A régi időkben az ún. „adó-rovancsolók” időnként összeírták a vármegyékben azokat, akiknek vagyonuk (portájuk) után adót kellett fizetniük. Ezeket az összeírásokat gondosan megőrizték, s így Sopron megye összeírásait 1549 óta ismerjük.

Az adórovancsolók felsőbb helyről kapták meg utasításukat arra nézve, hogy kiket milyen összegben kötelezzenek ennek a megfizetésére. A kinevezett rovancsolók köztisztviselőként álló személyek voltak, akik nagyjából maguk is jól ismerték a falvak lakóinak anyagi helyzetét, de kellő tájékoztatásuk céljából faluról falura velük ment az illetékes járásnak a főszolgabírója is, és az illető falu bírója eskü alatt adott nekik minden egyes esetben felvilágosítást, hogy kit miként „*taksáljanak*” el akkori helyzetének ismeretében, mely természetesen a háborúk, zavargások és elhalálózások, tűzvészek folytán időnként változhatott.

1604-ben Sopron megyében *Cziráky Moyses* volt ilyen rovancsoló, aki az általa helyesbített összeírást ilyen feliratú jegyzékében hagyta reánk: *Conscriptio taxatorum nobilium ac armatorum, libertinorum et Concionatorum Comitatus Soproniensis rectificata*¹⁽¹²²⁾, azaz magyarul: Sopron vármegye taksás

nemeseinek, armálistáinak, szabadosainak és prédikátorainak helyesbített összeírása.

Sopron város polgárainak adóztatását ugyan maga a város intézte, de az alábbi jegyzék azért érdemes említésre, mert Cziráky Mózes – aki bár Sopron vármegyének volt az adórovancsolója – mégis a fent említett jegyzékében Sopronnak alábbi lakóit is „taksálta” ilyen formában:

Taxati in Sopron:

Tricesimator (vagyis: Harminczados)	2. Forint.	
Contrascriba (vagyis: Felügyelője)	2. Forint.	
Parochia D. Michaelis	1. Forint.	
Parochia Xenodochy:	1. Forint.	50. dénár
Nagy János szegény		
Szabó Gergely		25. dénár
Barbély Jakab		25. dénár
Borbél Miklós		25. dénár
Zentberthalany Mihály	1. Forint.	50. dénár
Radhy (Radly?) Ábrahám	1. Forint.	
Nagy Tamás özvegye	1. Forint.	
Lakatyártó Kristóf	1. Forint.	50. dénár
Sarkán István	1 Forint.	
Török János	1. Forint.	50. dénár
Puekker János	1. Forint.	
Radhy (Radly?) Tóbiás	1. Forint.	
Amphelt Mátyás	1. Forint.	
Jezerniczky Dániel		75. dénár
Zyjártó Lukács szegény		
Chizár György		20. dénár
Chapy Péter		25. dénár
Troyzly Mihály	1. Forint.	
Akach István		50. dénár
Kópházi Grubics Vida		20. dénár
Adlinger Gergely özvegye	1. Forint.	
Dobner Sebestyén	1. Forint.	50. dénár
Froóerer János	1. Forint.	

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Cs. E.: Bizonytalan adat Liszt Ferenc első nyilvános szerepléséről

264 Cs. E.: Bizonytalan adat Liszt Ferenc első nyilvános szerepléséről

Maholnap Liszt Ferencsel is úgy leszünk, mint a görög városok Homérosszal, hogy heten versenyeztek azért a dicsőségért, amely szerint falaik közt született a nagy költő. Mind több város vetekszik érte, hogy Liszt ott szerepelt először nyilvánosan. Bádennek és Kismartonnak előnye van Sopronnal szemben; egyelőre városunk a jelenkori magyarországi városokkal szemben első a versenyben. Nemrégiben egy olyan adat került szemünk elé, amely Sopron elsőbbségét ezen a ponton is veszélyezteti. Doby Antal a „Podmaniczky család” című, 1892-ben Budapesten megjelent könyvének 26. lapján azt állítja, hogy Liszt első találkozása a nagyközönséggel Budán történt. Podmaniczky József lett volna a pártfogója, aki 1756–1823 közt élt, púpos létére nagy kedvelője volt a színészetnek és az első magyar budai színtársulatnak is intendánsaképpen működött. „Az ő házánál hallatá magát a zongorán először Liszt Ferenc hét éves korában” – mondja a kérdéses szöveg, mely nem állapítja azonban egész pontosan meg, az aszódi vagy a budai palotában játszódtott-e le a minket különösen érdeklő esemény. Sopronban Liszt 9 éves korában játszott először nyilvánosan, így tehát a kérdéses szereplés után két évvel. Ellentmond ennek az, hogy a gyermek annyira beteges és törékeny volt, aligha kockáztattak meg vele ilyen messzi utazást hét éves korában. Lehet persze, hogy Liszt 1823-ban első pest-budai szereplésekor bemutatkozhatott Podmaniczkyéknál, bár ezt az évet bizonytalaná teszi az a körülmény, hogy Podmaniczky József éppen abban az évben halt meg.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Berecz Ábel arcképe

Berecz Ábel arcképe

Helyreigazítás

Lapunk múlt számának 153. lapján sajnálatos tévedés esett meg. Gantner Antal gyűjteményéből származó arcképet közöltünk és annak hibás jelölését átvettük. Ugyanis a szövegben Rösch Frigyesről, a soproni tűzoltás múltjának kitűnő alakjáról volt szó, a kép azonban, mint számos olvasónk közölte, nem őt, hanem *Berecz Ábelt* ábrázolja. A tévedés annyiból mégis kedvező eredményt hozott, hogy alkalmunk nyílik röviden megemlékezni Berecz Ábelről, mint a soproni baloldali mozgalmak egyik harcosáról. Ügyvéd volt és a múlt század utolsó negyedében a Kossuth nevének jegyében álló függetlenségi párt vezéralakja. Mint ilyen 1904-ben a képviselőválasztások alkalmával nem kisebb emberrel vette fel a harcot, mint Széchenyi Emil főispán. Berecz támogatta a szőlősgazdák nagy tömege: győzelemmel végződött a Kossuth-hívók soproni zászlóbontása. Berecz Ábel egyébként írogatott is, ízes emlékezéseit szívesen hozták a helyi lapok. A szóban forgó fénykép katonakorában ábrázolja.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Füves Ödön: Görög imaház alapítása Sopronban

265 Füves Ödön: Görög imaház alapítása Sopronban

A szakirodalomból¹⁽¹²³⁾ eléggé ismeretes, hogy a görögöknek a XVIII. szd. utolsó és a XIX. szd. első évtizedeiben imaházuk volt Sopronban a Pócsi u. 11. sz. házban, és hogy saját pópával is rendelkeztek. Sokáig nem találtunk azonban adatot arra vonatkozólag, hogy melyik évben és milyen módon kapták meg a soproni görögök erre az engedélyt.

A közelmúltban az Országos Levéltárban a Helytartótanács iratai között²⁽¹²⁴⁾ végre előkerült a soproni görögöknek 1785. szept. 20-án kelt kérvénye, amelyben egy bérelt szobában berendezendő imaház létesítésére és egy pópa felfogadására kérnek engedélyt. Érveik a következők voltak: 1. Sopronban ekkor 12 állandó görög kereskedőtársaság működik, amely főként a Magyarország és Ausztria között folyó sertéskereskedelmet bonyolítja le. Rajtuk kívül egész éven át más görög kereskedők is látogatják ezt a várost. Sopron iskoláiba több mint 20 görögkeleti tanuló jár.³⁽¹²⁵⁾ 2. Minthogy a közelben nincs görögkeleti templom, azért Sopronba, Bécsbe vagy még messzebb kell menniök pópáért. Ez sok pénzbe kerül, s ha súlyos betegről van szó, sokszor késő is már. 3. Az imaház fenntartása és a pap fizetése kisebb összeget tesz ki, mint a hívek utazási költsége vagy a pap esetenkénti idehozatala. 4. Hasonló okból imaház és pap tartására kaptak engedélyt már a grázi görögök is. A kérvény aláírói a következők voltak: „Emmanuel Karamatto, Georg Kaczal, Theodor Baits, Andreas Szlavoja, Nicola Gligorevics, Kosta Pallovics, Vaszil Szavvics, Lázár Nedelkovics, Emmanuel Sigel, Emmanuel Popovics, Michael Nako, Nicola Hadschi Borich in eigenen und in Namen der in Oedenburg wohnenden und handelnden 12 Compagnien Graeci non uniti Ritus”.

A fenti kérvényből nyilvánvaló, hogy 1785-ben Sopronban 12 kereskedő kompánia működött. Egy-egy ilyen társaság a gazdán és a családtagokon kívül rendszerint társból (consocius), segédből (sodalis), inasokból (tyrones) és szolgákból (servi) állt. Így, ha a legszűkebben számoljuk is, legalább 60–80 főre tehetjük az ezidőben állandóan Sopronban élő görögök számát. Ebből 20 volt iskolásgyermeki. Ezekhez járultak még az átutazó görög kereskedők is, akik Bécs felé útjukban valószínűleg a karaván-szeráj rendeltetésű Pócsi utca 11. sz. házban szálltak meg éjjelre.

Világos tehát, hogy Sopron városa, amely az előző évtizedekben a görög kereskedőknek csak átmenő

helyéül szolgált, 1785-ben már fontos görög településsé vált, amely nemcsak a Bécs felé irányuló görög kereskedelemben, hanem kápolnája, papja révén a környékbeli görögök összefogásában is fontos szerepet töltött be. Ezt a tényt bizonyítja a soproni görögkeleti parókia 10 évvel későbbi összeírása is, melyet a városi magisztrátus a Helytartó Tanács 1795. aug. 21-én kelt 17566 sz. országos rendeletére végzett. Eszerint a soproni és Vas megye területére terjed ki: Sopronban 20, Szombathelyen 6, Körmenden 11 és Sárvárott 17 görögkeleti hívő tartozott hozzá. A plébánosnak, aki szerb, latin, görög magyar és német nyelven beszélt, évi összjövedelme 290 ft. volt. A fenti összeírásban szereplő és az 1785. évi beadványban említett létszám között eltérés mutatkozik. Ezek szerint vagy a kérvényben szereplő szám volt túlzott, vagy 10 év alatt megcsappant Sopronban a görögök száma.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

---

266 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Környei Attila: A Liszt Ferenc Múzeum 1965. évi munkája

Környei Attila: A Liszt Ferenc Múzeum 1965. évi munkája

Elmúlt évi beszámolónkban utaltunk rá, hogy munkánk legnagyobb részét az építkezés és új kiállítások rendezése tették ki. Az 1965-ös év első félévének munkáját is ezek a feladatok határozták meg, ugyanakkor a múzeumi munka többi területén sem maradtunk el a kívánalmak mögött.

A múzeum elsődleges feladatának a város és környéke történelmi emlékeinek gyűjtését és bemutatását tekintjük. A gyűjtésben az előző évinél jobb eredményt értünk el. Teljes tárgyi gyűjteményünk gyarapodása az év folyamán 3285 db volt (régészeti: 1914 db, numizmatikai: 53 db, néprajzi: 105 db, iparművészeti: 21 db, képzőművészeti: 94 db és helytörténeti: 1098 db.), ezzel a múzeum gyűjteményeinek teljes tárgyi

anyaga az év végén 31 400 db volt. Segédgyűjteményeink (fénykép, adattár) az év folyamán 3028 darabbal gyarapodtak, év végi állományuk 15 301 db volt. Csekélyebb anyagi lehetőségeink mellett örvendetes, hogy a gyarapodás lényegesen meghaladja az előző évit. Ez annak köszönhető, hogy a város közönsége, a múzeum barátai értékes ajándékokkal járultak hozzá gyűjteményeink kiegészítéséhez. Különösen jelentős az a segítség, amit a város üzemei az utolsó száz év tárgyi anyagának gyűjtéséhez nyújtottak. Feladatunknak tekintjük a közelmúlt és a jelenkor történelmi és kulturális emlékanyagának gyűjtését is, ezzel dokumentálva a mai látogatók és az utókor előtt napjaink munkáját. Ebben kiemelkedő szerepet kap a Sopron üzemeinek múltját és mai munkáját bemutató színes tárgyi anyag. A bekerült új anyag múzeumi feldolgozása befejeződött, valamennyi gyűjteményünk új tárgyai restaurálva, leltározva és katalogizálva vannak. Szakszerű tárolásukat segíti az év első felében elkészült új raktár a központi épület padlásán, ahol a helytörténeti és képzőművészeti gyűjtemény anyagát tudjuk szakszerűen raktározni.

1965-ben nagyobb súlyt helyeztünk a népművelő munkára is. Múzeumunk tudományos munkatársai az év folyamán 14 ismeretterjesztő előadást tartottak. Legsikerültebbek azok az előadások voltak, melyekben a város pedagógusaival a múzeum gyűjteményét ismertettük, valamint a múzeum szerepét a történelem- és helytörténetoktatásban. Kiállításaink rendezésében is, a Fabricius-ház megnyitása óta elsődleges célunk nemcsak a város és környéke történetének szakszerű bemutatása volt, hanem az is, hogy a kiállításokkal az iskolai oktatás számára színes szemléltető anyagot biztosítsunk s nem utolsó sorban, hogy megszerettessük a tanulóifjúsággal városukat, múltját és jelenét. Ez a törekvésünk már eddig is gyümölcsöző volt. Helyi iskoláink fokozottabban igénybe veszik kiállításainkat, a pedagógusok összefoglaló órákat tartanak a kiállítás egyes részeiben. Az ifjúsági mozgalom (KISZ és Úttörő) is felfigyelt a kiállításokban rejlő nevelőerőre és több látogatást szervezett. A gimnáziumok idegenforgalmi osztályai rendszeresen látogatják a múzeumot s vezetéseket is rendeznek. A Múzeumi Hónapban újjászerveztük a Múzeumbarátok Körét. Az új Körben valamennyi soproni üzem is képviselteti magát. Kapcsolataink örvendetes megélénkülésének tudható be a már említett tárgygyarapodás is, ezenkívül az üzemekkel külön-külön is tartjuk az eddig kialakult személyes kapcsolatot s ezt szocialista szerződések kötésével legalizáltuk. A szerződés értelmében az üzemek említett segítsége viszonzásaként a múzeum erőteljes segítséget nyújt az üzemekben folyó nevelőmunkához. Több brigád, elsősorban szocialista brigád számára tartottunk tárlatvezetést.

Új állandó kiállításaink mellett 9 időszakos, illetve vándorkiállítást rendeztünk. Felszabadulásunk 20. évfordulójáról „20 év soproni képzőművészete” című kiállításunkkal emlékeztünk meg. A Fabricius-házban az Állami Levéltár anyagából Tompos Ernő rendezett címertani kiállítást. A Múzeumi Hónapban (októberben) a központi épületben nyitottuk meg A múzeum barokk rajzai és A múzeum antik kályhái című különkiállításainkat. Sopron műemléki helyreállítása című vándorkiállításunkat 1965-ben 5 helyen mutattuk be (Ruhagyár, Pamutipari Vállalat, Selyemipari Vállalat, a határőrség Táncsics utcai laktanyája, a kapuvári Rábaközi Múzeum) s a megyében először rendezett vándorkiállítás látogatottsága igazolta az újfajta kiállítás bevezetésére irányuló törekvésünket, az idén új vándorkiállítás készítésére adott indítékot.

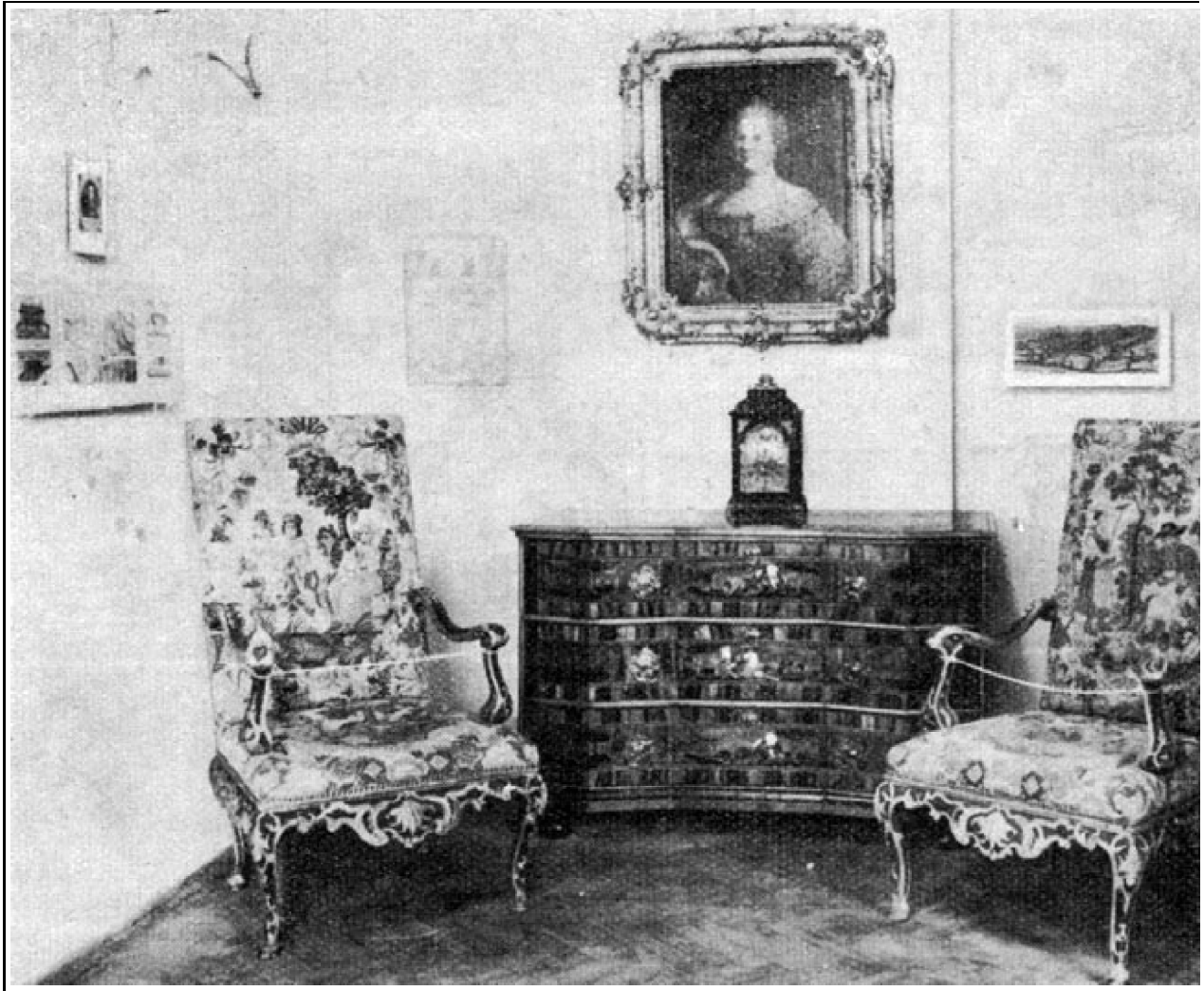
A Liszt Ferenc Múzeum új rendezése: barokk terem. Adorján A. felvétele

Kiállításainkat 1965-ben 55 835-en látogatták. Ez a szám némi visszaesést jelez az előző évekhez viszonyítva, azonban – ha figyelembe vesszük, hogy a múzeum két épülete (központi épület és a Lábasház) az első félévben zárva volt, valamint hogy a második főszezonban [268](#)(szeptember–október) Sopron egész idegenforgalmát megbénította a száj- és körömfájás – elmondhatjuk, hogy a visszaesés a vártnál kisebb volt. Ennek okát az új kiállítások nagyobb vonzerejében, a helyi iskolák és üzemek megnövekedett érdeklődésében, valamint abban látjuk, hogy a központi épületet a központi fűtés megépítésével téli látogatásra is alkalmassá tettük.

Egyéb feladatok (kiállításrendezés, népművelés) sürgőssége folytán a múzeum dolgozóinak tudományos munkája elmaradt az előző évitől. 1965-ben 1 tudományos és 6 ismeretterjesztő dolgozatot készítettek és további dolgozatok anyagát készítették elő. Elkészült a múzeum összes állandó kiállítását bemutató katalógus. Ez a munka az eddig megjelent ismertetésekkel, különösen Horváth Zoltán forrásközlésével (Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében) együtt teljessé teszi Sopron és környéke történetének

rövid ismertetését, s nemcsak a múzeum látogatásához, de különösen a város történetének tanításához ad segítséget.

A Liszt Ferenc Múzeum új rendezése. Barokk szoba

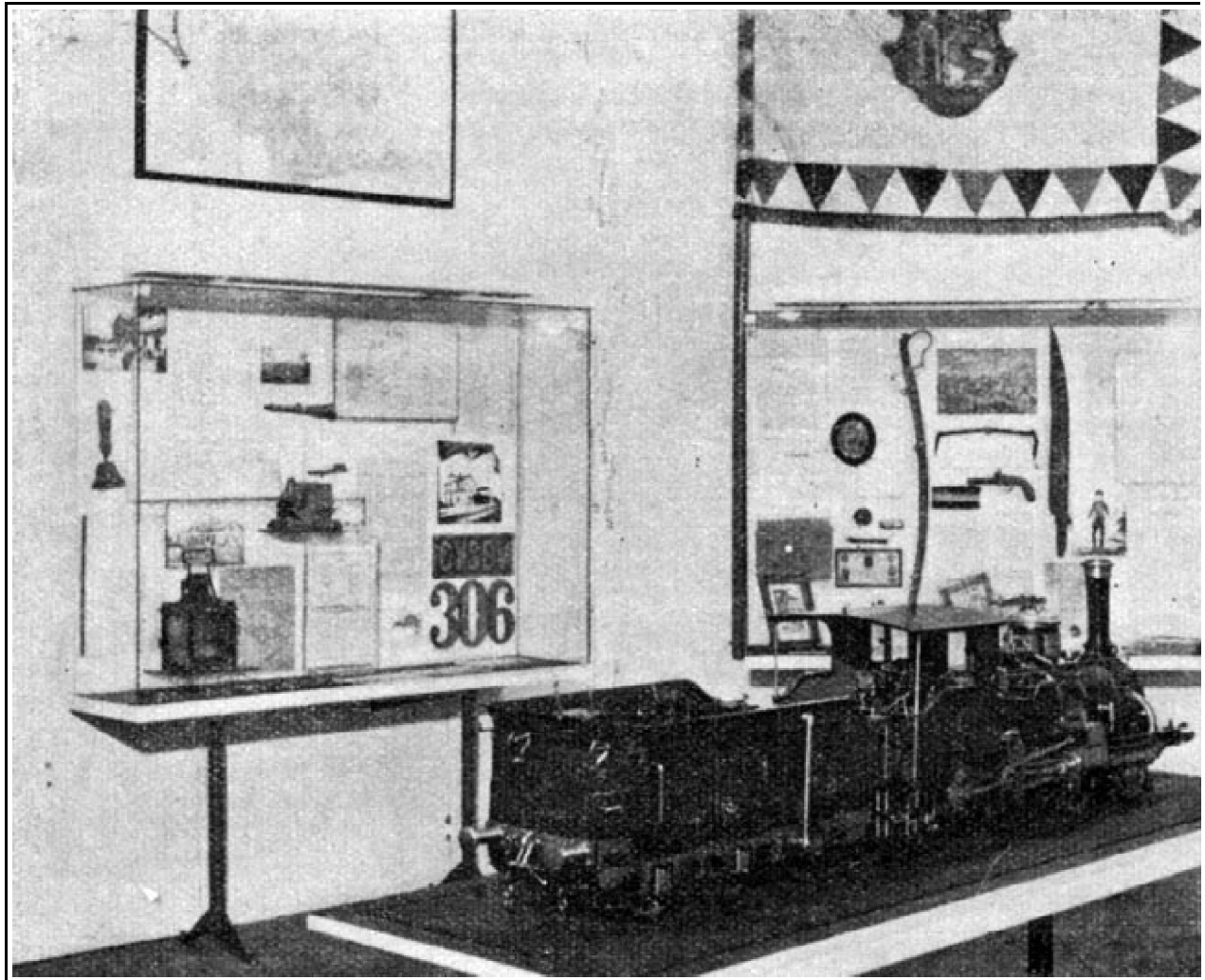
Ez évben a múzeumban személyi változás is történt. Január 1-én Dr. Nováki Gyula régész Budapestre távozott. Nováki Gyula több mint 14 éve dolgozott múzeumunkban, kiváló munkájával jelentősen segítette Sopron és környéke régészeti feltárását, a város történetének feldolgozását, jórészt az ő munkáját dicséri a Fabriczius-ház nagyszerű régészeti kiállítása is. Személyében nemcsak a múzeum értékes munkatársa távozott, hanem Sopron nagy barátja, a soproni ügy szorgalmas harcosa is. Helyére az év végén a Megyei Tanács Művelődési Osztálya Tomka Péter fiatal régészt nevezte ki. Tomka Péter érdeklődési területe a népvándorlás kora és a középkor, így tőle a város történetének egyik legjelentősebb korszaka felderítéséhez várhatunk nagy segítséget.

269Múzeumunk 1965. évi munkájának legkiemelkedőbb teljesítménye 3 új állandó kiállításunk rendezése és megnyitása. Ezek a következők:

1. Sopron és környéke élete a XVII. századtól napjainkig

Ezt a kiállítást a központi épület (Május 1 tér 1.) földszinti helyiségeiben 1965. június 27-én nyitottuk meg. A kiállítás megrendezésével az volt a célunk, hogy a Fabriczius-ház kiállításához kapcsolódva a város és környékének történetét az őskortól napjainkig folyamatosan és korszerűen mutathassuk be. A kiállítás kivitelezését a Múzeumok Ismeretterjesztő Központja Kiállításrendező Csoportja irányította, a művészeti tervezés dr. Boreczky László, a technikai kivitelezés Léczfalvy Frigyes és munkatársai munkája. Ők frissítették fel az emeleti népművészeti kiállítást és készítették a Lábasház új kiállítását is.

Az 1. szobában a XVII. század történetét mutatjuk be a török háborúk, a reformáció és ellenreformáció és a városi kézművesipar emlékanyagával. Dr. Lackner Kristóf polgármester munkásságát külön tárló mutatja be.

A Liszt Ferenc Múzeum új rendezése: közlekedés és 1848. Adorján Attila felvétele

2. szoba. A XVII. századi polgárság életét és lakáskultúráját láthatjuk remek későreneszánsz bútorokon, használati tárgyakon és ruhákon.

A 3. szobában a jobbgység XVIII. századi helyzetét mutatjuk be, s vele ellentétben az Esterházy család pompáját. Haydn eszterházi (Fertőd) tevékenységének dokumentumai külön tárlóban láthatók.

A 4. szobában soproni készítésű bútorokon soproni festők képein és használati tárgyakon láthatjuk a XVIII. századi soproni iparos ügyességét és a polgárság életmódját. Külön mutatjuk be a soproni gyógyászat történetét.

Az 5. szobában a soproni barokk egyházművészet remekei között láthatjuk [270](#)Dorfmeister István képeit és vázlatait. Ugyanitt a felvilágosodás szellemi mozgalmának soproni dokumentumait láthatjuk, elsősorban a Soproni Magyar Társaság emlékanyagát.

6. szoba. Biedermeier szobabelsőt alakítottunk ki bútorokkal, képekkel, használati tárgyakkal, ruhával és

Kurzweil Ferenc zongorájával. A szoba másik felében Liszt Ferenc és a soproni zenei és színházi kultúra emlékanyaga nyert elhelyezést.

A céhemlékek terme a Lábasházban. Adorján Attila felvétele

Átjáró. Széchenyi István, az ország és a megye nagy reformátora munkásságát ismertetjük. Műveinek első kiadásai, kézírásai, alkotásainak ábrázolásai, ruhája láthatók, valamint a soproni Széchenyi szobor gipszmintája.

Üvegpavilon. A XVII. századtól a XIX. századig Sopronban használt legszebb kályhákat állítottuk fel, s a soproni kályhásipar történetét ismertetjük.

7. szoba. Sopron és környékének XIX. századi történetét láthatjuk 1919-ig. Az 1848/49-es polgári forradalom és szabadságharc, a vasutak építése emlékanyaga mellett láthatjuk az I. világháború, a város gyáriparának fejlődése, a munkásmozgalom fellendülése és a Tanácsköztársaság történetének és

eredményeinek dokumentumait is.

8. szoba. A soproni posta és hírközlés történetét mutatjuk be a középkortól napjainkig. A kiállított tárgyak nagy része letétként Mesterházy Sándor gyűjteményéből való.

A 9. szobában a város két világháború közötti történetének, a fasizmus és a 2. világháború szörnyűségeinek, a felszabadulás és az azóta eltelt 20 év szocialista fejlődésének tárgyi és írott dokumentumait láthatjuk.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Környei Attila: A Liszt Ferenc Múzeum 1965. évi munkája / 2. A múzeum céhemlékei

2712. A múzeum céhemlékei

Ezt a kiállításunkat 1965. július 4-én nyitottuk a Lábasházban. A kiállítás egységesen mutatja be a soproni céhek történetét és a céhek belső, szervezeti életét. Az inasévektől, vándorláson, remekmunka készítésén keresztül a mesterré válásig XVIII–XIX. századi dokumentumokkal mutatjuk be a céhtagok életét az első 3 tárlóban. A továbbiakban mesterségenként az egyes céhek életét, munkáját láthatjuk. A mesterremekek a korai kézművesipar fejlettségét bizonyítják. A tárlók között céhzászlók, ládák, cégérek és XVII. századi munkaábrázolások reprodukciói láthatók.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Környei Attila: A Liszt Ferenc Múzeum 1965. évi munkája / 3. Ötvösművészet a XVII–XIX. században

3. Ötvösművészet a XVII–XIX. században

Az Országos Iparművészeti Múzeum anyagából a Pajor Géza osztályvezető vezetésével rendezett kiállítást 1965. június 20-án nyitottuk meg a Fabriczius-ház 2. emeleti dísztermében. A későreneszansz, barokk, empir-biedermeier ötvösművek, fegyverek, használati- és dísz tárgyak az ötvösipar fejlődését mutatják be. A látványos és finom kiállítással a díszterem jellegének megfelelő iparművészeti kiállítások sorát folytatjuk.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Csatkai Endre: Barokk rajzok kiállítása a Liszt Ferenc Múzeumban

Csatkai Endre: Barokk rajzok kiállítása a Liszt Ferenc Múzeumban

Rajzok, vázlatok iránt csak olyan irányban volt régebben érdeklődés, ha ezek a munkák önálló életet éltek; tán maguk a művészek sem tartották sokra a tanulmányokat, amelyeket futólag vetettek papírra, mintegy kezdő fogalmazványait nagyobb műveknek. Ma a legnagyobb élvezetek közé soroljuk, ha efféle rajzokon, vázlatokon végigkísérhetjük a művész alkotó munkáját, tépelődését, a mű kialakulásának útját.

Korai magángyűjteményekben is ritka eset, hogy nagyobb számmal legyenek vázlatok, ha csak nem a véletlen sodorta azokat az egyéb műalkotások közé. E tekintetben a szomszédos Esterházy Miklós herceg

(† 1833) európai viszonylatban is kiváló gyűjteményt szerzett össze a már nagyhírű képtára mellé.

Érthető, hogy korábbi soproni műgyűjtőink figyelme csak kis részben fordult rajzok és vázlatok felé, az idősebb Storno Ferenc († 1907) gondosan megőrizte a maga és családja rajzait, hozzávette rokonának, a későbarokk Schiller Józsefnek rajzait is. Gyűjteményében volt több más rajz és vázlat, megszerezte Wilfing József rajzoktatótól néhány darabból álló barokk vázlatgyűjteményét. Teicher Károly kárpitos 1900 körül kezdett barokk vázlatokat gyűjteni, köztük akadt valódi Dorfmeister is, kár, hogy szétszóródott ez a néhány érdekes hiteles és nem hiteles darab.

Bemmel J. György (?): Térdeplő püspök. Szénrajz. (17. század)

A város múzeuma korábban nem tartotta feladatának a képzőművészeti alkotások szerzését. A mai épület felavatására 1913-ban az akkor működő festők és műkedvelők ugyan nagyszámú képet [272](#)ajándékoztak, rajzot keveset. Azzal eléggé elakadt a dolog. 1945 után a grafikai osztály kiépítése is a sürgős feladatok közé számított, és a hiányt ajándék és vétel útján lehetett pótolni, de persze csak helyi vonatkozásban és csupán a 19/20. századra nézve. Vidéki múzeumainkban ennél korábbi rajzgyűjteményeket aligha

kereshetünk. 1948-ban azonban a soproni múzeum hatalmas adomány révén az élre kerülhetett.

Városunk fia, Scholz János, aki 1903-ban született, Amerika egyik legnagyobb gyűjtőinek sorába került. Családja harmadíziglen gyűjtő hírében állt már, fiatal korában a régi művészet alkotásai révén felkeltődött már benne a gyűjtő szenvedély, egyelőre ez a helyi történelmi emlékek felé vonzotta: soproni vonatkozású könyvek, nyomtatványok, zenei emlékek gyűltek össze szekrényeiben. Mint hangversenyző zeneművész és a világhírű Roth quartett tagja bejárta a két földtekét, mindenhol a soproni emlékek után nyomozva és eredményesen gyűjtve. 1933-tól fogva azonban már keveset tartózkodott itthon, viszont Amerikában áttért a nagyobb stílusra: kézrajzokat és vázlatokat kezdett gyűjteni. Németországból és Ausztriából emigrált gyűjtőktől vásárolt, Benesch kitűnő bécsi művészettörténész volt eleinte tanácsadója, lassanként nemcsak hogy maga is kiváló szakértője lett a grafikai technikáknak, hanem igényét is feljebb emelte. Első szerzeményei még főleg az osztrák festészet XVIII. és XIX. százada felé mutattak, később azonban már Rubens, Dyck, majd főleg a velencei festészet lett a célpontja. A nagymesterek rajzaiból olyan gyűjteménye kerekedett ki, amelyiknek kiállítása az európai városokban is ünnepet jelentett és számos közzétételt nyert.

Maulbertsch: Vázlat egy trinititárius templom oltárképe számára. Kréta

273 Troger: Karitas. Ceruza

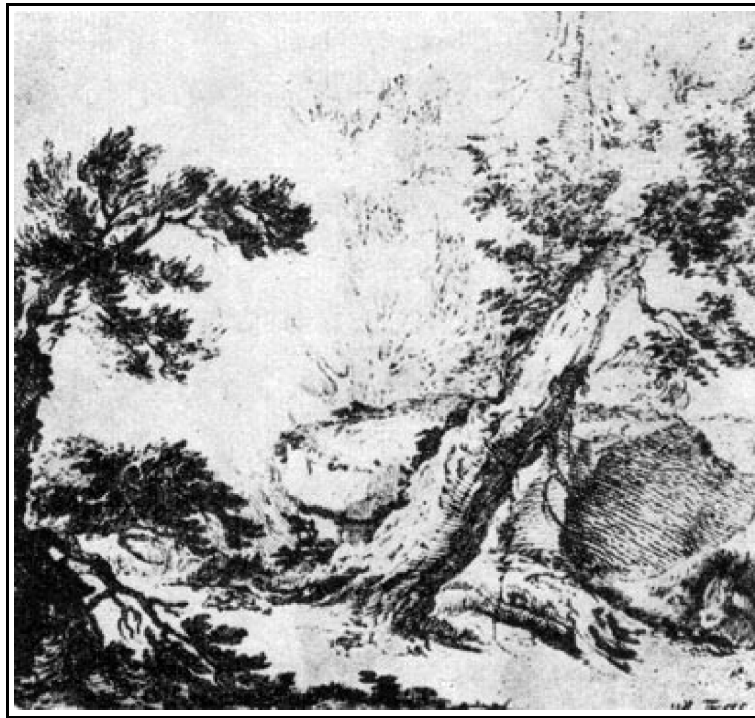

Palco C: Zenélő társaság. Tollrajz

Scholz János azonban megmaradt hű soproninak, mert mikor meghallotta, hogy a soproni múzeumot a város nagy erőfeszítéssel újjáépítette romjaiból, és benne új élet indult meg, hogy tízezrek látogatják és hogy a város rejtett műkincseit külön kiállítások tárják a dolgozók elé, nemes elhatározással az osztrák rajzok és vázlatok gyűjteményét, kb. 60 darabot, [274](#)a múzeumnak ajándékozta és miután még 1948-ban hazalátogatott, az itthon tárolt soproni könyv- és nyomtatvány-gyűjteményét részben szintén a múzeumnak, részben a levéltárnak adományozta. A barokk műveken kívül Pettenkoffen, Kriehuber, Danhauser és más biedermeier festők rajzai tették ezt az adományt becsessé, amely egészében 1949-ben bemutatásra is került, majd újabb adomány következett: kb. 20 újabbkori rajz, köztük egy Markótól. A kiállítás méltán tanúsította, hogy a közel 100 éves soproni múzeum ekkora és ily becses adományt nem ért meg.

A Liszt Ferenc Múzeum rajzanyagát a szakértők éveken át tanulmányozták, és 1965-ben a vezetőség módját ejtette, hogy a múzeumi hetekre legfőbb barokk darabjait külön kiállításban ismét a közönség elé vigye. A tudományos kutatás azóta több ízben foglalkozott e darabokkal és új meghatározások keletkeztek. A Sopron és környékének műemlékei c. könyv mindkét kiadása (1953, 1956) még az ajándékozótól származó eredeti megjelöléseket hozta, míg e beszámolóban már az új meghatározások és egyéb

megjegyzések szerepelnek.

Troger: Erdőrészlet

A kiállítás legrégebb darabja, egy ötvösrajz, Khüninger Kristóf remeklésének terve 1588-ból, tulajdonképpen már 1909-ben került a múzeumba, majd ellopták, a tolvajt Szombathelyen tartóztatták le, a rajz az odavaló múzeumba került, ott lappangott és csak pár évvel a felszabadulás után került vissza hozzánk. Rendkívül ritka darab. Közölte az *Acta historiae artium*, 1958. 1–2. száma (139–142. lap). Korban következő, már Scholz ajándékából Bommel Vilmosnak tulajdonított szénrajz egy térdeplő püspökről, valószínűleg Bommel J. György nevű fiának tanulmánya egy Mária imádását ábrázoló képhez. A Bommel család a 17. század második felében Nürnbergben élt.

275 Kremser Schmidt: Angyalka. Olajvázlat

Kremser Schmidt: Gyermekfej. Rőtli

Kremser Schmidt: Keleti ember feje. Röttli

A kiállítás zöme a 18. század második felében élt osztrák festők műveiből állt, ezek nagyrészt Magyarországon, éppen a nyugati végeken is tevékenykedtek. Elsősorban Pock Tóbiás (1640–1675 k.) kis rajza Madonna szentekkel, névvel jelzett 1673-ból. A család néhány tagja Kismartonban is tevékenykedett. Korban Altomonte Márton következik (1657–1745): fekvő gyermeket ábrázoló rajz, ceruza krétával. A két világháború közt a bécsi Albertinából adták el más rajzokkal, hogy (ha jól emlékszem) Dürer valamely rajzát megszerezhessék, így került a rajz Scholzhoz (Közölve: Garzarolli: Die barocke Handzeichnung in Österreich. 18. tábla; említve Aurenhammer: Martino Altomonte. 1965. 167. lap). Eszerint valószínűleg a lilienfeldi egyik oltárképhez készült rajz. Altomonte Győrött és Kismartonban [276](#)dolgozott, a Sopronban neki tulajdonított festmények többnyire nem tőle valók.

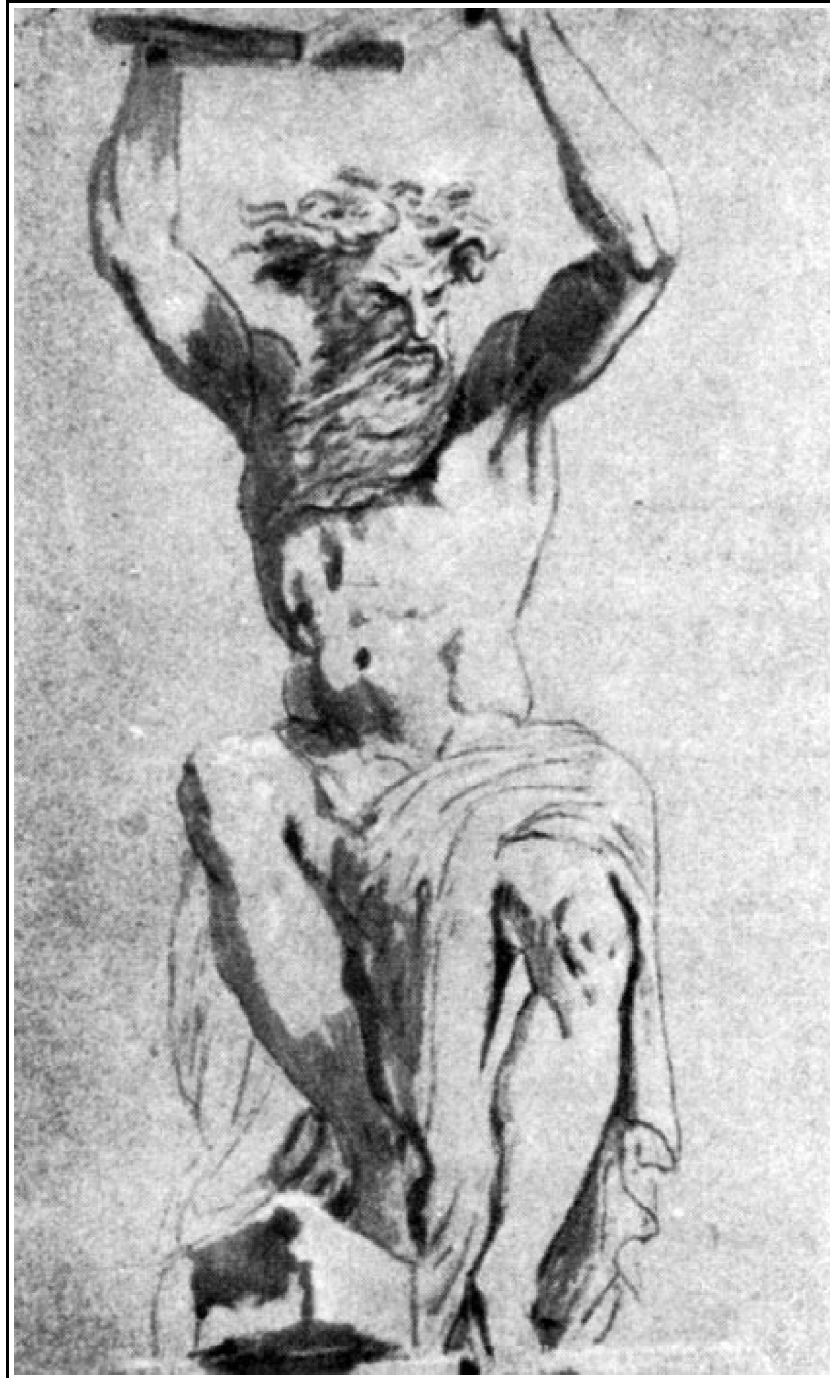
Brandt Ch. J. (1723–95) Mozdulattanulmány. Rőtli. (Hátlapján vörösceruza-írás Feigel 6.)

Az osztrák barokk egyik legnagyobbja Troger Pál (1698–1762). Egy hatalmas osztrák kiállítás, Altenburgban a kutatás előterébe állította, rajzaikkal Aschenbrenner Wanda a nemrég megjelent Troger monográfia szerzője foglalkozott. Nézete szerint rajzaink közül csak egy, az erdei kép teljesen hiteles, bár az is másodpéldánya a brünni múzeum rajzának. Azt a tollrajzot, amely egy királyt főpapok közt ábrázol, Sopronban szerezte Scholz; Aschenbrenner Vanda az idősebb Winterhalternek (1702–1769) tulajdonítja, én nem vitatnám el Trogertől. A még hátralevő három rajz, egy Krisztusfő, egy akttanulmány feszület corpusához, valamint egy Caritas-kép valóban csak megkérdőjelezve kerülhet Troger művei közé.

Jelzett Palcko Ferenc Xavér Károlynak egy muzsikáló társaságot ábrázoló nagyobb rajza. Az osztrák barokk vége felé érdekes igazodás mutatkozik a hollandi életkép irányába, ennek egyik terméke rajzunk,

melyet először Garas Klára közölt az *Acta historiae artium* 1960-i évfolyamában, a 245. lapon.

Az osztrák-magyar barokk másik nagyját, Maulbertschet (1724–1796) egy szép nagy krétarajz képviseli. A Szentháromság rabváltó szerzetesekkel. A művész életrajzírója, Garas Klára nagy monográfiájában úgy említi (44. lap), hogy talán a budai trinitárius templom számára készült főoltárkép vázlata, amelynek annál nagyobb becsét ad az a körülmény, hogy maga a festmény lappang. Garas megemlíti, hogy esetleg a konstaninápolyi trinitárius templom szintén lappangó oltárképének vázlata a soproni rajz.

Donner Raphael(?): Mózes. Tus

A nagy osztrák barokk festők sorából a kremsi Schmidt Márton (ún. Kremser Schmidt 1711–1801) neve négy rajz alatt szerepelt. Az első, Mária bemutatása a templomban, lavírozott tollrajz, Kismartonban került Scholz birtokába. A másik három vázlat kisméretű, alig tenyérnyi: olajvázlat egy kis fekvő angyal,

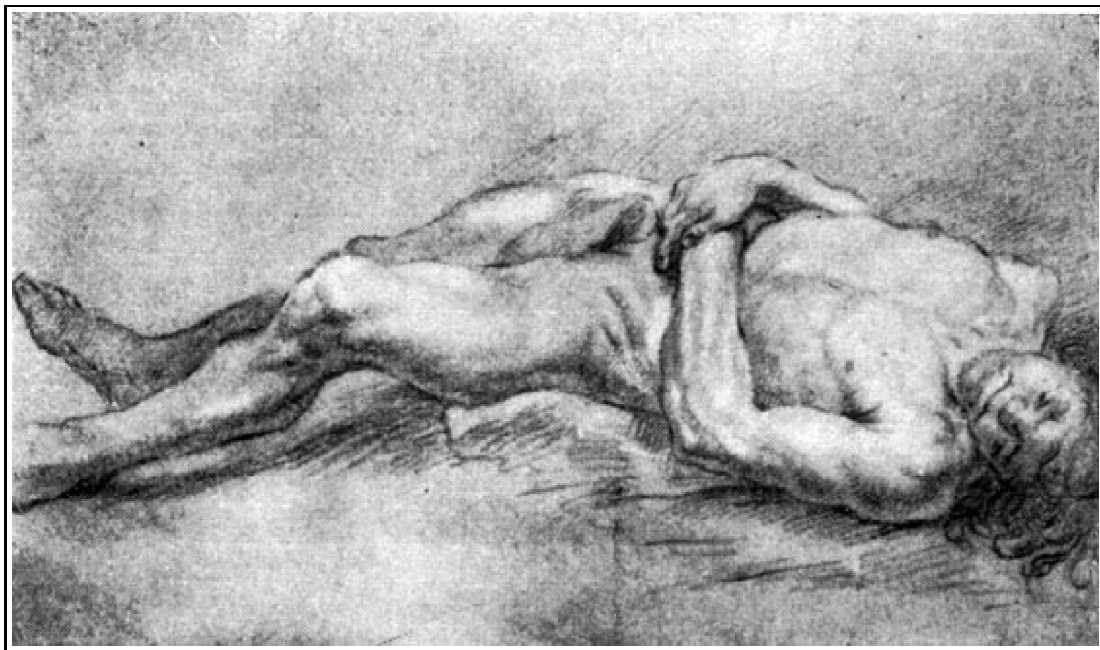
277rőtírajz egy gyermekfej jelzéssel, míg a negyedik darab mindkét oldalán egy-egy exotikus fejet ábrázol.

A kisebb jelentőségű és Magyarországon Székesfehérvárt működő Sambachnak (1715–1795) egy vegyes technikájú vázlatán szabadon működik a képzelet, egy szentély kifestése a formák teljes feloldásával. Ilyen tervezetések ritkán kerültek kivitelre, valószínűleg éppen nem, mint Müntzernek egy jelzett efféle tervezetése.

Reiner Vencel cseh festőnek (1689–1743) Szt. András mennybemenetelét ábrázoló vázlatát a SSz régebbi olvasói ismerik, a festő (1689–1743) Prágában, a Szt. András templom homlokzatán volt freskójának előkészítő tanulmánya, felosztva kockákra, hogy át tudja felnagyítva vinni a falra. A freskó elpusztult, így rajzunk legalább emlékét örökíti meg. Folyóiratunk 1960-as évfolyamában a 271. lapon látható a rajz fényképe és olvasható Preiss Pawel prágai művészettörténész cikke róla.

Több tanulmány képviseli Schmutzer I. M. (1735–1811) grafikust, úgy látszik ő volt a mestere Molitor József (1786– 1838) soproni rajztanárnak is, aki hasonló és valószínűleg mintalap után készített rőtírajzokat, tanulmányfejeket a természetnél nagyobb formában. A múzeum régi anyagából hozott a kiállítás egy jellemző darabot.

A barokkból a klasszicizmusba átvivő utat képviselte Füger (1751–1818) egy szép, könnyedén odavetett női arcképe térdig ábrázolva (Sopron és környékének műemlékei. II. kiadás. 1956. 422. lap) és egy kisebb jelentőségű tanulmányfeje.

Messerschmidt: Fekvő férfiakt

A szobrászatot két rajz képviselte. Az elsőt, Mózes magasra emeli a törvénytáblát Donner Rafaelnek tulajdonította ajándékozója. Balogh Jolán, a művészettörténeti tudomány doktora arról értesít, hogy a rajz teljesen azonos Parmeggianino (1504–1540) egyik freskójával, így tehát a 18. század első felében működött Donner legfeljebb mint másoló jöhetne számításba, de nem valószínű; ügyes kezű szobrász örökítette meg

magának a duzzadó erejű ábrázolást. A másik szobrász, a pozsonyi Messerschmidt (1732–1783), fekvő fiatal, eltorzult arcú férfi; a szobrász valóban kedvelte az arckifejezések visszaadását, nem tartjuk kizártnak, hogy tőle való a rajz.

A gyűjtemény tudományos értékeléséhez tehát nagyban hozzájárult a múzeum kiállítása, egyébként a látogatóknak is sok és ritka élvezetet okozott. Érdemes volna a Scholz-ajándék újabkori darabjait is hasonló kiállításban ismét a nyilvánosság elé vinni.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

---

278 MEGEMLÉKEZÉSEK

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Garád Róbert: Károlyi Zoltán 1905–1966

Garád Róbert: Károlyi Zoltán 1905–1966

Beteg szíve megrövidítette éveinek számát, de tevékenységének, emberségének időtálló emlékét nemcsak azok őrzik, akikkel együtt dolgozott, hanem a magyar tudomány is.

Élete ifjúságától fogva soproni kapcsolatokkal alakult. Maga ugyan nem volt városunk szülőtte, de az ősrégi Thirring-családból származott. Nagyatyja, Thirring Károly, az egykori líceum nagyhírű tanára volt, anyja, Thirring Matild, ennek leánya, jónevű énekesnő, aki Szombathelyre ment férjhez. Károlyi Zoltán a szomszéd városban született és középiskoláit ott végezte, kedves tanítványa volt a soproni származású Csatkai Józsefnek, akinél a természetrajz elemeit ismerte meg. Mérnöki oklevelének megszerzése után Karlsruheban Rehbock professzor mellett dolgozott, majd 1938–1942 közt a Kapos szabályozási munkálatain vett részt. 1936-ban három évre Sátoraljaújhelyre került, majd Győrben a vízügyi szolgálat irányítását vette át.

Szakmai és kutató munkája mellett különös figyelmet fordított a Fertő vízháztartási kérdéseinek megoldására. Élénk nemzetközi kapcsolatot épített ki ezen a téren, és állandó tudományos érintkezésben állott Varga Lajossal biológiai, Breuer Györggyel főleg madártani és Mika Ferencsel halélettani kérdésekben. Évtizedes tapasztalatait a Vízügyi Szemle 1960-as évfolyamában foglalta össze ezzel a címmel: A Fertő tó vízszint állandósítása, mint környéki hasznosításának általános követelménye. Szakdolgozatainak összegyűjtése folyamatban van; annyi már rögzíthető, hogy a tudós szorgalmával és a mérnök gyakorlati hozzáállásával kutatta a folyómedrek és vízfolyások életének titkait. „A hordalékmozgató erő meghatározása természetes vízfolyásoknál” című művének (Vízügyi Közlemények. 1942) eredményei alapján a műszaki tudományok kandidátusa lett.

1954 óta hivatalos ténykedés közben elszenvedett balesete után orvosai tanácsára a gyakorlati mérnöki munkaterületet a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézethez történt áthelyezése után a

kutatómunkával cserélte fel. A Fertő kérdései szinte egész életében kutatásai középpontjában álltak. Folyóiratunkban is szerepel Károlyi neve. 1957-ben a „Fertő és Hanság vízügyi kérdéseinek mai állása” címmel értékes felvilágosításokkal szolgált. De a kutatás sajnálatos halála után is az ő gondos szervező munkája alapján a következő területeken folyik a Műszaki és Tudományos Egyesületek Szövetségének (MTESZ) soproni szervezetében: 1. A Fertő tó Kutatóállomás üzemeltetése. 2. Az osztrák-magyar tudományos kapcsolatok kidolgozása és továbbfejlesztése. 3. A Fertő tó és környéke regionális tervezésében való közreműködés. 4. A M. Hidrológiai Társaság keretei közt alakult Fertő tó Kutató Tudományos Bizottság munkájának folytatása.

Károlynak köszönjük, hogy a Fertő tó hidrológiai kutatásának tárgykörét a Vízgazdálkodási Egyesület munkatervébe felvette, és megvalósult a tófenék részletes geodéziai felmérése az osztrák mérések kiegészítése érdekében.

A szakirodalmat több mint 40 közleménnyel és dolgozattal gyarapította, de legnagyobb szeretettel mégis a Fertővel foglalkozott. Nevét nemcsak osztrák és cseh, de francia szakemberek is jól ismerték.

Szerény, szeretetreméltó egyéniség volt. Fáradt szíve ellenére is lelkesen, fiatalokat megszegyenítő lendülettel dolgozott. Az ilyen csupa-lélek kutatók különleges egyéniségek: példaként állnak a hálás utókor előtt.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

---

279 **SOPRONI KÖNYVESPOLC**

**1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Scheiber Sándor (szerk.):
Magyar-zsidó Oklevéltár. VIII. kötet. 1264–1760. Budapest, 1965. 8°. 523 lap+6 hasonmás**

**Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár. VIII. kötet. 1264–1760.
Budapest, 1965. 8°. 523 lap+6 hasonmás**

Két évvel ezelőtt ismertettem a „Magyar-zsidó Oklevéltár” hetedik kötetét (SSz. XVII, 380), az 1965. év végén máris megjelent a nagyszabású forráskiadvány újabb köteté, amelyet Házi Jenő, Horváth A. Tibor és Pataki János közreműködésével Scheiber Sándor rendezett sajtó alá. A kötetet korábbi szerkesztőtársának, a soproni származású Grünvald Fülöp emlékének szentelte, akiről folyóiratunkban (SSz. XVIII, 187–8) is

megemlékezett. A kötet bevezetésében Grünvald Fülöp, valamint az okmánytár régebbi, elhalt munkatársainak, Dercsényi Móricznak és Iványi Bélának munkásságáról olvashatunk szép megemlékezést.

A kötet főleg az Országos Levéltár, a bécsi, bécsújhelyi, pozsonyi és a nagyszombati levéltárnak eddig kiaknázatlan, zsidó vonatkozású okleveles és leveles anyagát teszi közzé teljes szövegében. Ez elsősorban latin és német nyelvű, de szép számmal akad benne magyar és jiddis nyelvű anyag is. A kutató főleg Sopron, Kismarton, Pozsony, Nagyszombat és Nagykároly zsidóságának, de az erdélyi zsidók történetéhez is kap itt forrásokat, sőt a török megszállás alatt álló Budára is. A régi Nyugat-Magyarország történetének kutatója számára ez nagy segítséget jelent, hiszen a felsorolt levéltárak nyugat-magyarországi vonatkozású anyagát még nem publikálták, csak a pozsonyi városi levéltár okleveleinek regesztái jelentek meg 1500-ig (Archív mesta Bratislavy: Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností. Praha, 1956, 623 lap), pedig Pozsony is, Nagyszombat is, Sopronhoz hasonlóan a hét, majd nyolc szabad királyi város egyike volt, s e városszövetség története az országos történet szempontjából még kiderítetlen.

A szövegek közlése mintaszerű. Sajtóhibát csak egyetlenegy fedeztem fel, a 32. sz. levél keltezésében (*convedsionis* a *conversionis* helyett). A 162. sz. irat, amelyet a kötet P. Ratkoš (Dokumenty baníckemu povstaniu na Slovensku 1525–1526. Bratislava, 1957) után közöl, helyesírása alapján nem származhat 1563-ból, vagy pedig Ratkoš közlése nem betűhív. A regeszták szövegébe gyakran alanyesetként kerül egy-egy német vagy jiddis név részes vagy birtokos esete, így pl. *Smerlein*, *Nesslein*, *Muschleins* a *Smerl*, *Nessel*, *Muschel* stb. helyett. A 13. sz. soproni oklevélben szereplő *purchgrecht* szintén kamatot jelent, mint az ugyanabban az oklevélben szereplő *dinst* szó.

Tartalmi szempontból a közölt forrásanyag nagyon változatos. Elsősorban természetesen a zsidók gazdasági és társadalmi helyzetére, jogügyleteire, gazdasági tevékenységére találunk benne adatokat, de bőven akadnak általános művelődéstörténeti, nyelvtörténeti vonatkozások is. Így pl. a nagyszombati zsidóknál elzálogosított ingóságok jegyzéke viselettörténeti szempontból is tanulságos (149. sz.), szlovák és német megnevezéseket (*vulgo*) is közöl a latinon kívül; a bazini zsidók megégetése (179., 191. sz.), egy szemtanú leírása Buda elestéről 1529-ben (188. sz.), zsidó kereskedők ízes magyar nyelvű levele a törökök által megszállt Budáról 1619-ből (317. sz.), egy Szatmár megyei zsidónak bibliai példázatokkal teletűzdelt magyar nyelvű levele 1738-ból (527. sz.) stb. érzékeltethetik ezt a változatosságot. Az 1726-ból származó 280474. sz. irat pl. egyik, 1645 óta feljegyzett szólásunk („egy kanál vízben is elvesztene”) elterjedéséhez nyújt adalékot.

A változatos anyag apró részleteit az egymástól elkülönített személynév-, helynév- és tárgymutató tárja fel. Ezt az elkülönítést semmi sem indokolja, nem is szerencsés. A három mutató anyaga amúgy is keveredik egymással. Ha a három mutató együtt lett volna, a 138. sz. oklevél „von den Sucasdorffern” kitételét nem egy *Sucasdorffer* nevű emberre, hanem a csukárdi (Pozsony m.) jobbágyokra lehetett volna vonatkoztatni, és Csukárd német nevére 1521. évi adatot kaptunk volna. Szívesen láttuk volna, ha a tárgymutató ugyanolyan részletes lenne, mint a másik kettő. A korcsmajog, a pálinka- és a serfőzés köréből nemegy fogalom hiányzik, így pl. a mértékek, mint az akó, az átalag és az ejtel (520. sz.), továbbá a borseprő (453., 474., 478.); a maláta, amely azóta eltűnt régi magyar *szalad* nevéen is szerepel (453., 463., 475., 497. sz.), a serfőzéből adódó moslék (453., 463., 497. sz.), a serfőzőház (nemcsak 384., hanem 463., 428., 475., 509. sz.) stb. Mindez a magyarországi serfőzés történetéhez tartozik. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy a 167. sz. iratközlés „ain *pfoden* vnter das viech” kitételében a kiemelt szó ‚biká’-nak értelmezendő.

A kötet gazdagsága szempontjából ezen a helyen még ki kell emelnünk, hogy a helynévmutatóban a már említett Kismartonon és Sopronon kívül a régi Sopron vármegye következő helyei szerepelnek: Balf,

Bánfalva, Bogyoszló, Borsmonostor, Darázsfalu, Fertőszentgyörgy, Fraknó, Kishöflány, Magyarkeresztúr, Mihályi, Nagyhöflány, Nagymarton, Oszlop, Páli, Sajtoskál, Selegszántó, Sérc, Sopronkeresztúr, Sopronnyék, Szarvkő, Szentmargitbánya, Vulkapordány és Zárány. Sopron megye történetének kutatói is értékes segítséget kaptak e kötettel.

Mollay Károly

**1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Zala megye földrajzi nevei.
Zalaegerszeg, 1964. 8°. 737 lap + 264 térképvázlat + 1 színes térkép**

Zala megye földrajzi nevei. Zalaegerszeg, 1964. 8°. 737 lap + 264 térképvázlat + 1 színes térkép

E kiadványnak közvetlen soproni vonatkozása ugyan nincsen, érdemes azonban tanulságai miatt róla e helyen is megemlékezni. A Zala Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága által kiadott mű ugyanis országos jelentőségű kezdeményezés eredményeképp jött létre. Végh József és Ördög Ferenc irányításával 210 Zala megyei pedagógus és más önkéntes munkatárs, köztük gimnáziumi tanulók, a nyelvtudomány és a néprajz igényeinek messzemenő figyelembe vételével, egységes kérdőív alapján gyűjtötték össze a megye élő földrajzi névanyagát, földrajzi neveken értve az utcák, terek, közök, falurészek, patakok, hidak, kutak, névvel jelölt házak, gödrök, keresztek, kertek, temetők, dűlők, szőlőhegyek, dombok, völgyek, árkok, horhosok, patakok, folyók, kutak, források, mocsarak, erdőrészek, vágások, erdősházak, irtások, vadaskertek, tavak, rétek stb. hivatalos és népi elnevezéseit. Több elnevezés esetén a gyűjtők megjelölték a névhasználat gyakoriságát, ezenkívül leírták a névhez fűződő, közszájon forgó nyelvi és történeti, néprajzi magyarázatokat is. Az iparosodás, különösen pedig a mezőgazdasági termelésnek az elmúlt évtizedekben végbement gyors átalakulása a paraszti műveltségnek éppen ezeket az elemeit tünteti el leggyorsabban.

A fenti szempontok szerint 260 település földrajzi neveit jegyezték fel a gyűjtők. Az itt közölt anyag természetesen még csak nyers adattár, amely levéltári adatokkal, főleg pedig a II. József idején, az 1780-as években készült első katonai feltérképezés eddig úgyszólván felhasználatlan anyagával kiegészítve, a nyelvészeti és történeti feldolgozás számára felbecsülhetetlen anyagot nyújt.

A mi megyénk szempontjából kiemelendő Zala példaadása. Nálunk hasonlóan gazdag, de mentendő földrajzi névanyag él magyar, német és horvát nyelvjárásainkban. Új névanyag ma is alakul, e névadás indítékai ma még ismertek, a régebbieknél véletlen feljegyzésekre vagy nyelvtörténeti magyarázatokra vagyunk utalva, 281 Soós Imre „Ósi sopronmegyei nemzetségek” (Sopron, 1940) című művében nemegy rábaközi dűlőnevet közöl, egyik-másiknak, mint például a röjtöki *Vérföldek* dűlőnévnek 1648. évi magyarázatát, a községmonográfiák nagy része azonban a földrajzi neveket nem közli. Magam 1939-ben jegyeztem fel a soproni Paúr Iván utcának akkor még élő *Lochgasse* nevét (SSz. III, 20), megjegyezve, hogy ez az adat talán egyetlen nyelvi emléke annak a ténynek, hogy az utca kiépítése (1920-as évek) előtt a Paúr Iván utca Halász utcai torkolatát még a külső városfal zárta el, amelyen a gyalogjárás lebonyolítására embernagyságú *lyuk* az egykori „Blindes Tor” helye tátongott. Földrajzi neveink gyakori hivatalos megváltoztatása is azt mutatja, hogy a nevek a múltnak még nem megfelelően becsült és értékelt emlékeihez tartoznak. A névanyag összegyűjtése és magyarázata e megbecsüléshez jelentős mértékben hozzájárulhatna.

Mollay Károly

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Szilágyi Ferenc: Kőrösi Csoma Sándor hazai útja. Bp. 1966. Akadémiai Kiadó. 91. lap.

Szilágyi Ferenc: Kőrösi Csoma Sándor hazai útja. Bp. 1966. Akadémiai Kiadó. 91. lap.

A nagyon tetszetős, szép, tiszta képekkel kiállított könyvecske önmagában is nagyon értékes adalékai révén szívesen látott lakója lesz a könyvespolcoknak, azonban minket soproniakat külön is érdekel. Igaz, egy számunkra kellemes legendával leszünk szegényebbek, de fiat iustitia. Ugyanis hosszú évtizedekig élt Sopronban egy tanár, Borgátai Szabó József, aki könyveiben és cikkeiben váltig hangoztatta, hogy Kőrösi Csoma Sándort ő bírta rá keleti útjára, amelyen a magyarok őseit kívánta kikutatni és az Ázsia mélyén még lakó magyarokat. Szabó Kőrösi Csomával Göttingenben ismerkedett meg, amikor mindketten az egyetem padjait koptatták ott, bizonyára voltak is egymásra hatással, mert Szabó is foglalkozott keleti nyelvekkel és a magyar nyelv velük való rokonságát kereste. Ez ügyben – 1829. június 6-án Széchenyi Istvánhoz is fordult és örömprepsve közölte vele, hogy felfedezése szerint a magyar és méd nyelv rokon (Magyar nyelv. 1952. 200. lap). Ebben a levélben nincs semmi utalás Kőrösi Csomára, míg cikkeiben Szabó azt hangoztatja, hogy Széchenyi az ő kérésére küldött pénzbeli támogatást a messzi országban vándorló magyarnak. Szabónak azt a kérést, hogy ő volt Kőrösi Csomára olyan hatással, amelynek következtében elindult útjára, Szilágyi megcáfolja, mert már nagyenyedi diák korában kikristályosodott benne a terv. Szabónak ez a kijelentése általában minden eddigi életrajzba belekerült, és a SSz. 1941-i és 1955-i évfolyamban megjelent cikkeiben is előfordul, ezek tehát helyesbítendők.

L. E.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Spira György: 1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a. Bp. 1964, Akadémiai Kiadó, 361. p.

Spira György: 1848 Széchenyi és Széchenyi 1848-a. Bp. 1964, Akadémiai Kiadó, 361. p.

Spira könyve a MTA Történettudományi Intézete Széchenyi történelmi szerepének valós megrajzolására, a reakció és a baloldali dogmatizmus által egyaránt torzított Széchenyi-kép kijavítására indult vállalkozásának egy része, – és nagyon értékes, főleg hasznos része.

Tudományos igényű műnél – és Spira György könyve tudományos nemcsak igényében, de a történettudomány számára új és a Széchenyi-kutatás továbblépését biztosító eredményeivel is – szokatlan az ismertetést a mű stílusával kezdeni. Ennél a könyvnél mégis indokolt. Mert ami először az olvasó szemébe ötlök a könyv kézbevételekor, az a stílusa. Spira György munkája szokatlan, de majdnem példászerűen sikerült ötvözete a tudományos értekezésnek és az esszének. Már célkitűzésében is [282](#)az. Az író az 1848-as polgári forradalom ellentmondásosságát mutatja be Széchenyi szereplésének felvázolásában és Széchenyi szerepének, egyéniségének ellentmondásosságát az eseményekhez, az események politikai tartalmához való hozzáállásában. Ez a kettős feladat, egyrészt Széchenyi egyéniségének, lelki alkatának, vívódásainak megrajzolása, tragédiájának felelevenítése, másrészt a gyorsan pergő politikai események

osztálytartalmának és Széchenyi magatartása osztályálláspontja és osztálya korlátain túlmenő reformizmusa által való meghatározottságának bemutatása; ez teszi indokolttá a kétfajta stílus alkalmazását, és egyben ez biztosítja a két stílus maradéktalan egybeolvadását is. Spira György tanulmányában imponálóan nagy forrásokra támaszkodik, feldolgozza szinte az egész Széchenyi-irodalmat, és a források, valamint az irodalom felhasználása materialista történettudós munkáját bizonyítja. Hivatkozásai példásak és szinte bibliográfiai értékkel bírnak. Itt kívánjuk megjegyezni, hogy számos Sopron megyei adatot is felhasznál és Széchenyi 1848-as szereplésének több, eddig publikálatlan Sopron megyei vonatkozását említi, ezzel értékes támpontot ad a Széchenyivel kapcsolatos helytörténeti kutatásnak. Ez a hatalmas tudományos apparátus, amit Spira felhasznál, biztosítja a mű tudományos jellegét, megakadályozza abban, hogy irodalmi törekvései az esszé felszínességénél marasztalják. Amit az esszéből átvesz, jól kapcsolódik a tudományos megállapításokhoz és feltétlenül a mű előnyére szolgál. Széchenyi alakjának, szerepének megrajzolásakor irodalmi eszközöket használ. A regényíró pontosságával készített leírásai (az országgyűlési küldöttek bécsi útjának, Széchenyi külső megjelenésének és pesti lakásának stb. leírása) nemcsak az olvashatósságot, hanem a mű többoldalú történelmi konkrétságát is szolgálják. Széchenyi szerepe ellentmondásosságának és lelki vívódásának bemutatására hozott naplódézetei pedig a történelmi értékelés alátámasztása mellett Széchenyi egyéniségének plasztikus megrajzolását és tragikumának érzékeltetését segítik elő. Ugyanígy az 1848-as események főszereplőinek megrajzolása is. Ez a stílus biztosítja a tudományos értékek mellett Széchenyi politikai szerepének és lelki egyéniségének egyhangsúlyú középpontba állításával a mű drámai egységét is. Amit esetleg irodalmi kitérőnek lehetne venni (p. Széchenyi egy-egy vívódó éjszakájának leírása), magyarázatul szolgál Széchenyi egy-egy állásfoglalásához, egyben egy-egy állomás március Széchenyijétől a döblingi Széchenyihez.

Talán sokat foglalkoztunk a mű módszerével, stílusával, de egyik alapvető értékét ez teszi. Esztétikai élményt jelent e könyv, ami elég ritka jelenség tudományos munkánál, és stílusával szélesebb olvasórétegnek tudja nyújtani ugyanazokat a tanulságokat.

Ha az egyes részek arányával lehetne mérni egy mű alapvető értékét, Spira György könyvét idealistának nevezhetnénk. Hiszen nagyobb részét a fentebb is említett tragikus egyéniség megrajzolása teszi ki. De ha alapvető módszere után kutatunk, azonnal szembeötlő a marxista történetíró munkamódszere. Nem a lelki vívódásokkal, személyes ellentétekkel magyarázza Széchenyi tevékenységét, hanem fordítva: Széchenyi korábbi álláspontjából kiindulva – s ez az álláspont mindenképpen osztályálláspont – vizsgálja, mennyiben tudott Széchenyi a kor fő politikai vonalával azonosulni, illetve Kossuthékkal együttműködni, milyen vívódásokat okozott nála a szerepváltoztatás, és politikai indítékú lelki kétségei hogyan hatottak vissza politikai cselekvésére, így a történelmi eseményekre. Széchenyi 1848-as útjának megrajzolását sommás megállapítással kezdi: „...sem az arisztokrácia zömének szintjére lesüllyedni, sem az arisztokráciával gyökeresen szembefordulni nem képes, sem a polgári átalakulás célkitűzéseit feladni, sem a polgári átalakulásnak az uralkodóházra és az arisztokráciára nézve nagyobb megrázkódtatással járó mozzanatait magáéivá tenni nem hajlandó.” (36. l.) Ez a megállapítás kétségkívül helyes, egyaránt figyelembe veszi Széchenyi magatartásának osztálymeghatározottságát és azt az utat, amit eddig Széchenyi – osztályából egyedül – a polgári álláspont felé megtett. A politikai események ismertetésével Spira azt vizsgálja, meddig tudott Széchenyi balra lépni egy-egy konkrét kérdésben ettől az állásponttól, illetve mennyire gátolta a sokszor általa is szükségszerűnek felismert cselekvésekben alapvetően arisztokrata patriotizmusa. Széchenyi politikai fejlődésének elemzésekor alkalma [283](#)nyílik az írónak a polgári forradalom első fontos szakaszának (1848 márciusától szeptemberéig) sokoldalú vizsgálatára. A nagy adathalmazból, a sok egymásnak ellentmondó eseményből avatott kézzel választja ki azokat a momentumokat, amelyek a forradalom osztálytartalmára, a forradalom vezetésére vállalkozott osztály alapvető korlátaira mutatnak rá,

így az egész forradalom történetében is szerepelteti azokat az eszméket, amelyek Széchenyi cselekedeteit is meghatározzák. A kormány szerepét vizsgálva, bár egyes kérdéseket elnagyol (pl. Kossuth szerepét), illetve irodalmi stílusából eredően csak illusztratív hangsúllyal vázol, új adatokkal mutatja be, mennyire tudott ez a kormány a forradalom hatalmi letéteményese, a politikai események irányítója lenni. Így Széchenyi szereplését determinálóan, vele kölcsönhatásban átfogó képet nyújt a forradalom egy szakaszáról, megismerteti olvasóját azokkal a politikai, diplomáciai eseményekkel, amelyek a kormány ingadozását, ezzel együtt a forradalom egy helyben topogását mutatják, s azokkal az alapvető osztályellentétekkel, amelyek ezeket az eseményeket meghatározzák. És ezzel az egész forradalom menetét meghatározó kérdéssel kapcsolja össze Széchenyi vívódásainak ábrázolását, ez a módszer adja a könyv értékeit a marxista történettudomány számára, és ez adja az olvasónak egy nagy történelmi személyiség szerepének, tragikumának vázolója mellett – ami ezen a szinten rendkívül figyelemre méltó érték a magyar marxista történetírásban – a polgári forradalom első szakaszának alapvető és konkrét ismeretét.

Környei Attila

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914

A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914

Szerkesztette és a bevezetést írta: Szabó István, Budapest. Akadémiai Kiadó. A Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeli Bizottságának kiadványai. 1965. I–II. kötet. 479. és 756. lap

A hazai történetírás értékes monográfiával gyarapodott, amikor az agrártörténet dualizmus korabeli szintézisét elkészítő, Szabó István szerkesztői irányítása alatt működő munkaközösség írását az Akadémiai Kiadó megjelentette, 17 kutató, közel 1300 oldalon, terjedelmes levéltári anyag igényes feldolgozásával, kereken 1200, eddig megjelent mű, tanulmány és cikk részeredményeinek beszámításával bizonyítják felismeréseiket. Törekvéseik eredményeként jelentős kézikönyv született, hisz az eddig megjelent munkák, ha sok fontos megállapítást tettek is közzé a parasztság és a mezőgazdaság történetéről, inkább csak növelték a felvetett megoldanivaló kérdések számát és terjedelmét, érlelték a tudományos igényű, korszerű koncepció birtokában készített megállapítások világrajövetelét, mintsem tisztázták ezeket. Az agrártörténet korábban nem volt fő, a történettudomány által nem nélkülözhető terület, a parasztság sorsa, helye a társadalomban és létének folyamata nem igényelt témája volt a hivatalos történetírásnak. Ez annak ellenére volt így, hogy a magyar nép története hosszú ideig egyenlő a parasztság történetével, a magyar történet évszázadokon át elsősorban agrártörténet volt. A felszabadulás előtti történettudomány idegenkedett a parasztság történetének megírásától, mert „olyan történelmi folyamatról volt szó, amelyben a parasztság kérdései, legtöbbször lezáratlanul szövődtek át az évtizedeken, s ez azt jelentette, hogy a történelmi kutató ilyen kérdésekkel egyben a gyakorlati élet kérdéseire is nyúl”, azaz, aki agrártörténetet ír, az szükségképpen eljut a magyar feudálkapitalizmus kritikájáig, felszámolásának forradalmi felismeréséig.

A felszabadulás után „nehezen buzdult fel a történetírói érdeklődés s” lassan szaporodtak az igényes művek, aminek sorában korszaknyitó a most megjelent kötet. A szerzők átfogóan a kitűzött célokat el is érik, ezekre a fő kérdésekre meg is felelnek. A jobbágyrendszer maradványainak alakulásával, a szabad paraszti földek sorsával, a tagosítások lebonyolításával Für Lajos, Gyimesi Sándor, és Simonffy Emil gondos következetességű tanulmányai foglalkoznak. A mezőgazdasági termelés technikai oldalát Vargha

Gyula és Balogh István tárja fel. A paraszti birtokok tulajdonjogi ²⁸⁴sorsának történetét a porosz út kibontakozása során Orosz István, Hársfalvi Péter, Szabad György és Vargha István tanulmányai summázzák. A monográfia IV. része a paraszti társadalom rétegződésének, az V. rész pedig a művelődés, a falusi élet, a kultúra állapotának feltárására vállalkozik. A kötetet Niederhauser Emil az európai parasztság sorsát magyarázó tanulmánya zárja be.

A dualizmus korabeli Sopron megye adatai jelentős mennyiségben szerepelnek a tanulmányokban, mintegy 70 község és város levéltári tanúságai, kortársi leírásai kerültek felhasználásra az általános koncepciók megfogalmazásánál.

Különösen jelentős Sopron megyei dokumentumot használ fel munkájában Horváth Zoltán, a Soproni levéltár vezetője. Tanulmánya a paraszti közösségek önkormányzatának fejlődését foglalja össze. Gondos körültekintéssel ábrázolja a jobbágyfelszabadulás előtti falusi közigazgatást, községi autonómiát és a feudalizmus válságának ezek életében megnyilvánuló jegeit. 1848 után a be nem fejezett polgári forradalom és a nyomában lábrakapó porosz utas agrárfejlődés megoldatlanná tette a községi szervezet polgárosulását is. Az abszolutizmus és a kiegyezés természeténél fogva elmérgesítette az ellentmondásokat, a felülről oktroyált változások a községi szervezet felbomlását megállítani nem tudták, az többé a paraszti autonómia betöltésére nem volt alkalmas. Az önkormányzat elsorvadása növelte a társadalmi differenciák súlyát, fokozták a paraszti élet nehézségeit, lényegében hozzájárultak a dualizmus válságának a fokozódásához.

A tanulmányok közül legértékesebbek azok, amelyeknek a témája társadalomtörténeti, elvi értelmű. Ezek pótolják azokat a hiányosságokat, amiket eddig az agrártörténetírás magáénak mondhatott. A technikai, termeléstörténeti részek is hézagpótlóak és nélkülözhetetlenek egy egységes kép birtoklásához, de néprajzi színezetük miatt már korábban is valamennyire feltárt területek voltak.

A kötet olvasása közben gyakran kerül az olvasó elé értelemzavaró sajtóhiba és nehézkes stílusú, fogalmazású rész. Ebben a tekintetben a tanulmányok nem mindegyike egyenlő értékű és színvonalú. Általában hibája a tudományos irodalomnak a nehezen olvashatóság, a nem mindig egyértelmű érthetőség. A kötetek értékéből és jelentőségéből azonban mindezek nem vonnak le semmit. Nélküle az agrártörténetírás a továbbiakban nem boldogulhat.

Simkovics Gyula

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Újabb barokk festészeti irodalom

Újabb barokk festészeti irodalom

A 18. század osztrák barokk festészete mélyen átnyúlik Magyarország területére, szomszéd országunk festői, szobrászai még Erdélyben is működnek. Ebből következik, hogy az osztrák barokk átfogó történetét nem lehet megírni a magyarországi emlékek ismerete nélkül és megfordítva is áll a dolog: csak a nálunk is működött barokk művészek teljes életművének ismeretében értékelhetjük az itt alkotott vagy ide került műveket. Szoros együttműködést igényel tehát a művészettörténelemnek ez a szakasza a két terület kutatóitól; eléggé sajnálatos, hogy ez nincsen meg. Kisebb baj a nyelvkülönbség, hiszen éppen a legjelentősebb magyar kutatók munkái, mint po. Pigler Andor Donner-életrajza Bécsben jelent meg németül, Garas Klára Maulbertsch-könyve és számos úttörő tanulmánya, ha Magyarországon is, de

németül, más idevágó munkák legalább német összefoglalással. A nagyobb nehézséget a földrajzi távolság és megközelíthetőség adja. Ausztria területén hallatlan szorgalommal népesítették be ezek a szobrászok és festők a 18. század folyamán a templomokat, kastélyokat, teljes lehetetlenség, hogy a magyar kutató a kisebb helyeket végigjárja; nálunk ugyan kisebb helyeken ritkább a jobb mesterek alkotása, inkább városi és kolostori templomok szolgálhatnak egy-egy nagyobb mester alkotásával, viszont az osztrák kutatót a nyelvi nehézségen kívül a nehezen megközelíthető helyek is visszariasztják felfedező utaktól. És sajnos éppen a nyugati részekben, ahol az érintkezés legerősebb volt az osztrák művészettel, hiányzik valamiféle tudományos [285](#)közvetítő intézet, amely a kölcsönös kérdésekben el tudna igazítani mindkét fél kutatóit.

Így is dicséretére válik a magyar művészettörténetnek, hogy a két nagy osztrák barokk művésztől, a szobrász Donnerről és a festő Maulbertschről kutatóink adták a legrészletesebb és leghasználhatóbb életrajzot.

Pigler „Georg Raphael Donner” c. könyve 1929-ben jelent meg a bécsi Epstein cégnél. Sopronnak és környékének nincsen kapcsolata a nagy szobrásszal, egy tévesen közölt adat nyomán Piglerig tartotta magát az többször ismételt kijelentés, hogy a kismartoni várkastély kápolnájának stukkói Donnertől valók.

A számos országot feldolgozó jelentős Maulbertsch-mű, Garas Klára hatalmas kötete (Budapest, Akadémiai kiadó, 1960. 334 lap + 240 táblán 215 kép) szinte Maulbertsch működésének teljes képét adja és egyúttal hatalmas alapot azonosításokra és a művész hatásának megrajzolására, mert ebben a korban semmiféle gátlás nem akadályozta a festőket abban, hogy egymás motívumait szabadon felhasználhassák. Az életmű feltárása révén Garas Sopronnak is ajándékozhatott egy eredeti művet a művész fiatal korából, a Szt. Jakab kápolna oltárképét, amely a szentet térítés közben nagy csoport közepén mutatja be. A képet régebben, mint minden Sopronban felmerülő képet, Dorfmeisternek tulajdonították. A ritkább, kellemes eset, hogy nem gyengébb mester nevével lehet jelezni a művet, hanem jobbával. A Zettl-Langer gyűjtemény kisebb Judit-képe a moszkvai Puskin-képtár egyik változata, valószínűleg nem sajátkezű.

Garas Klára ebben a számban már idézett Palcko-tanulmánya igen nagy szolgálatot tett az általános barokk kutatásnak. Ugyanis ezzel a névvel három jó művész tevékenykedett Pozsonyban, Csehországban, Németországban és Lengyelországban. Ezenfelül más művészek neve alatt is lappangtak műveik. Garas biztos kézzel választotta széjjel a szétszórt alkotásokat. Sopronból csak egy rajzot ismertet, de magántulajdonban van egy szép festmény, Xavéri Szent Ferenc halálának ábrázolásával, amely határozottan közel áll az egyik Palcko művészetéhez és 1948-ban a Liszt Ferenc Múzeum barokk képkiallításán nagy feltűnést keltett. Garas a kevésbé ismert Leicher Felixnek is szentelt tanulmányt, akinek egy szép képe Sopronban van. Eredetileg a Szent Mihály templomban függött Szent Péter oltárán és az apostol elhivatását ábrázolja. Az az ellenszenv, amely az 1860-as években a barokk alkotásokat kísérte, a templomból száműzte a képet, elárverezték, és az akkoriban leégett nagylozsi templomba került oltárostul; azonban a templom titulusa szent Lőrinc, így a szent Pétert ábrázoló képet kiselejteztek idővel és a lomtárba került, onnan soproni magángyűjteménybe, legújabbban ismét vissza a templom falára.

Legújabbban az osztrák művészettörténészek is hozzáfogtak a nagyobb monográfiákhoz, amelyek általában valóságos díszművek, tehát a mi olcsó kiadásainkhoz képest bizony eléggé drágák. Elsősorban a kremsi Schmidt Martinról jelent meg egy testes könyv egy pár évvel ezelőtt. A háromnegyed századot megért mester óriási munkásságából Magyarországnak is jutott, Mihályi Ernő A magyar falu c. tanulmányában Zalaapátiról négy jelzett oltárképet említ; Vácott is tevékenykedett a mester, akinek művészetéhez eléggé közel áll a fertőrákosi főoltárkép.

Igen közelről érinti Sopront és környékét az Altomonte Mártonról nem régiben megjelent életrajz Aurenhammer Hanstól (Wien, Herold Verlag, 207 lap, 78 kép, köztük számos színes). A Győrött igen jól képviselt mester művei sorában a régebbi irodalom a soproni Szent Mihály templom főoltárképét is emlegeti, és valóban a konvent számadásai arról tanúskodnak, hogy a mesternek fizettek e képért, viszont jelzése szerint a művész fiának, Bertalannak a műve. Aurenhammer említi a Liszt Ferenc Múzeumnak a domonkos kolostorból származó nagy képét is, amelynek tárgya a rózafüzér átadása; ezt a képet Altomonte Márton körébe utalta eddig a kutatás. Aurenhammer szerint Troger Pál hatása mutatkozik a festményen. Megemlíti a könyv a Storno gyűjtemény két jezsuita szentjének ábrázolását is, de a soproni topográfia szerzőjével egyetértve nem fogadja el Altomonte szerzőségét. Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy mesterünk a Szent György templom főoltárképének a festője, megcáfolták régen: a festő halála utáni években készült a festmény, ugyanígy 286 Lorettóban sincs alkotása, amint híre járt. Ellenben Kismartonban hiteles műve kallódott el II. József idején.

Altomonte Márton fiáról, Heinzl Brigitta írt könyvet „Bartolomeo Altomonte” címmel, szintén a Herold Verlag bőkezű kiadásában jelent meg 204 lapon 55 számos színes képpel. Míg Aurenhammer ismeri a magyarországi irodalmat, ez a könyv csak Egert említi, a soproni, jelzett képet nem ismeri, jóllehet ismertett jelentős alkotás.

A legújabb idevágó szakkönyv Troger Pálról szól, tavaly jelent meg Salzburgban, írói Aschenbrenner Vanda és Schweighofer Gergely, remek kiadás, de az ára sem megvetendő: 540 schilling. Kiállítása az előbbiekkal vetekedik. A 266 oldalhoz 461 kép csatlakozik, köztük 16 színes. Troger magyarországi működése főleg Győrhöz kapcsolódik, ahol a bencés templom freskói valók tőle. Sopronban magántulajdonban egy vázlata van, amelyet természetesen Dorfmeisternek tulajdonítottak, azonban a schönbrunni várkapolna főoltárképének vázlata. Troger hatását több festmény mutatja a környéken, így a zsirai kastély mennyezetképe, vagy az árpási templomban egy oltárkép Szent József halálával. De van Sopronban egy Kesergő Mária kép is, amely nagyon közel áll Troger művészetéhez, könnyen meglehet, hogy sajátkezű. Magántulajdon. Az annyira-mennyire teljes munkásság bemutatása az új könyvben bizonyára más barokk festményeken is hozzásegíti a kutatást, ilyen hatások kimutatására.

L. E.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / A soproni Múzeum kiállításai A Győr-Sopron megyei múzeumi szervezet kiadványai. 2. füzet. Szerkeszti Uszoki András. Győr. 1966. 48. lap + 16 képes tábla

A soproni Múzeum kiállításai
A Győr-Sopron megyei múzeumi szervezet kiadványai. 2. füzet. Szerkeszti Uszoki András. Győr. 1966. 48. lap + 16 képes tábla

Felszabadulásunk óta a Liszt Ferenc Múzeumnak immár harmadik rövid katalógusa jelent meg. Ez a sor mintegy tükröképe az intézmény fejlődésének. Az első katalógus csak magáról az Ifjúság tér 1. számú régi házról szól, a második már ezen kívül a Lábasházról is számot adhat, míg az idejé már három épület anyagát ismerteti, először szól ugyanis a Fabricius-házról is. A testes füzet megemlékezik az épületek történetéről és azután sorra veszi a kiállítási anyag javát. Gonddal, szeretettel készült ismertetések, dicséretére válnak Domonkos Ottónak, aki a néprajzot, Környei Attilának, aki az újkort és Nováki

Gyulának, aki a régészetet vette gondjaiba. A 22 kép, többnyire Adorján Attila felvétele, valamint Sterbenz Károly tetszetős címlapja kedves emlékeztetője marad a múzeumok látogatóinak. A szerkesztőnek érdeme a finom kiállítású füzet. Itt említjük meg, hogy a megyei múzeumi szervezet Kapuvárnak egyre jobban fejlődő múzeumáról hasonló füzetet adott ki, amely a megyei néprajz kutatói számára is értékes vezérfonalat szolgáltat. Az érdekes képek mellett a lelkes hangú ismertetés – Faragó Sándor munkája – ad becseset a kis füzetnek.

L. E.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Adatok Sopron osztrák kereskedelmi kapcsolataihoz a későközépkorban

Adatok Sopron osztrák kereskedelmi kapcsolataihoz a későközépkorban

Magyarország közgazdaságtörténetének marxista szintézise még mindig késik, így az érdeklődőnek meg kell elégednie néhány fontos részletkérdést tisztázó összefoglalással. A legtöbbet ezen a téren Pach Zsigmond Pál végezte el, aki *Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon* (Bp. 1952.) c. művében felvázolta e bonyolult kérdéskomplexum erővonalait anélkül, hogy részletekbe bocsátkozott volna. Pach nem is mélyedhetett el kellőképp témájában, hiszen agrártörténeti forrásokon kívül más érdemleges adatközlés nem is állott rendelkezésére. Ahhoz, hogy koncepcióját tovább finomíthassuk, vagy – ha kell – módosíthassuk, egyedül célravezető eljárás, ha lépésről lépésre haladva tüzetes helytörténeti kutatásokkal igyekszünk fényt deríteni újabb összefüggésekre.

287 Ehhez nyújt jó segítséget Othmar Pickl! *Das älteste Geschäftsbuch Österreich. Die Gewölberegister der Wiener Neustädter Firma Alexius Funck (1516–ca. 1538) und verwandtes Material zur Geschichte des steirischen Handels im 15/16. Jahrhundert* (Graz 1966.) c. könyve. Pickl, műve első részében, magvas tanulmányban rendszerezi a textíliákkal foglalkozó Funck-cég kiterjedt piachálózatát és annak tanulságait, ezután az üzleti könyvek szövegeit teszi közzé magas akribéiával. Mindebből a számunkra leszűrhető tanulság lényege az, hogy a későközépkori osztrák-magyar kereskedelmi kapcsolatok legfeljebb Budáig terjedtek ki, nagymértékben Nyugat-Magyarországra összpontosultak és minden tekintetben Sopron város élvezte a kulcspozíció előnyeit. Kétségtelen, hogy mindez semmi újat nem tartalmaz, de csak in thesi, mert valójában nagy jelentőségű, hogy Pickl könyve friss adatokkal támasztja alá ezt a régi igazságot.

A Funck-cég üzleti könyveiből sok hasznos adalék olvasható ki Sopron középkorvégi kereskedelmi életéről. Mindenekelőtt azt tisztázzák a források, kik álltak intenzív kapcsolatban a céggel: Jörg Amade, Paul Moritz, üzleti könyvei ismeretesek Benedikt Forsch, Michael Pullendorfer, Jörg Spitzer, Christian Ungger kereskedők és Sigmund Eisner, Sebastian Schneider kézművesek. A város középkori okleveleiben Moritz, Pullendorfer és Ungger neve bukkan fel gyakrabban, ezért leginkább hármójuk tevékenysége kezd valamennyire áttekinthetővé tisztulni a közgazdasági kutatások előtt (Házi Jenő: *Sopron szabad királyi város története*. I/7, II/1–6. Sopron 1929–1943.) és Magyar-zsidó oklevéltár V. köt. 328–50. lap.

Paul Moritz eleinte csak mint üzletember („Krämer”) szerepel (1514, 1520, 1522–1524.), de 1522-től, mikor is beházasodott Wolfgang Kutzinger bécsi posztónyíró polgár családjába, növekvő közéleti súllyal vett részt a város irányításában. Előbb belső tanácsos (1524), majd városbíró volt (1526, 1528), lehetséges, hogy 1530-ban bekövetkezett haláláig. Pullendorfernek még részletesebben ismerjük életútját: külső –

(1508), majd belső tanácsos volt (1510, 1512, 1513, 1515, 1516, 1518, 1521, 1523, 1526, 1529.), közben a városbírói tisztet is viselte (1524), sőt polgármesternek is megválasztották (1527.). Az adatok Ungger pályafutásáról a legszerényebbek. Mint polgárember is keveset szerepel az oklevelekben (1522–1525) és csak annyi bizonyos, hogy ez idő tájt két évig külső városi tanácsos volt (1524–1525).

A Funck-cég könyveiben szereplő többi soproni valószínűleg nem üzleti partner, hanem inkább a céggel kapcsolatban álló polgárember lehetett, amit az is bizonyít, hogy nevük főleg az adósok listáján fordul elő. Ezek betűrendbe csoportosítva a következők (zárójelben a bejegyzés éve): Jörg *Amande* „Krämer” (1518–1523), Paul *Amande* „Krämer” (1518, 1519, 1526), Jörg *Amandin* „Krämerin” (1523), *Amprossy* „Schuster” (1529), *Anderle* „Diener” (1526), *Paller* (1499), *Thoman Paur* (1531), *Wolfgang Pauss* (1516, 1520), *Hans Piesch* „Lederer” (1516), *Plasswetterin* (1518), *Kristof Pogner* (1517), *Veit Poltz* (1518), *Benedikt Porsch* „Krämer” (1518–1533), *Sigmund Eisner* „Handwerker” (1521, 1524), *Gasstyll Pulffermacher* (1528), *Michael Pullendorfer* „Krämer” (1516–1523, 1526, 1528, 1531, 1535), *Hans Kasstener* „Schuster” (1524), *Kristof Köppyll* „Fleischhacker” (1533), *Kaspar Krämer* (1524, 1527), *Stefan Kriechyll* (1524), *Damasch* „Diener” (1528), *Tanpeck* (1499), *Jörg Thurner* „Meister” (1531), *Urban Tuchscherer* (1524), *Andreas Vischer* (1524), *Kunz Vischer* (1524), *Peter Vischer* (1520), *Fridrich* „Schneider” (1530), *Hans* „Diener” (1526), *Harttytz* „Hauptmann” (1528), *Veit Hossnstab* (1529), *Jörg Langg* (1524, 1529, 1532), *Thoman Lassle* (1533), *Hans Ledererin* (1530), *Hans Mair* (1517, 1519), *Ott Maler* (1517), *Mansch* (1517), *Paul Moritz* „Krämer” (1516–1523, 1526–1528), *Ott Möller* (1521), *Kristof Mur* (1524), *Niki Oschmann* (1516), *Gregor Riemer* (1529), *Schützner* (1524), *Niklas Schmid* „Krämer” (1524, 1529), *Sebastian Schneider* „Handwerker” (1518, 1520–1522), *Sebastian Schneiderin* (1524), *Emrich Schwartmössner* (1524), *Seydl* „Steinmetzin” (1501), *Symon* „Knecht” (1523), *Jörg Spitzer* „Krämer” (1526–1532), *Steffyl* (1521), *Balthasar Stegersbacher* (1523), *Hans Ungger* „Schuster” (1524), *Ungger* „Knecht” (1522), *Christian Ungger* „Krämer” (1524, 1532), *Stefan Zeiner* (1524), *Hans Zyngyesser* (1524).

V. Kovács Sándor

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

---

288 AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / Szele Lajos: A csornai csata egyik hőseinek síremléke a trencsényi temetőben

Szele Lajos: A csornai csata egyik hőseinek síremléke a trencsényi temetőben

A magyar szabadságharc utolsó győzedelmes csatája 1849 júniusában Csornán játszódott le. 1860-ban a község síremléket állított az elesettek hamvai fölé, nem feledkezve el a császári katonákról sem. A csata egy életben maradt, bár megsebesült hőseinek síremlékére a trencsényi temetőben bukkantam rá 1964

augusztusában. A sírfelirat így hangzik:

„Brezsnóbányai Mikovényi Károly 1848/49 szabadságharcbeli honvéd ezredes dandárparancsnok 1813–1898 nyugszik a sírhalom alatt.

*Szerette hazáját, szívvel szóval tettel
Védte szabadságát, hiven becsülettel
Áldozott, szenvedett, jutalmát nem kérte
S nem küzdhetve többé, mankóval beérte.
Megsebesült Csornán 1849 jun. 13.”*

Érdekes, hogy a verset Gyulay Pál írta a vértanú Jeszenák János pozsonyi síremlékére, azzal a különbséggel, hogy ott nem *mankóval beérte* áll, hanem *vérpardon halt érte*.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / Mi a kuruckorban említett Talpatsch?

Mi a kuruckorban említett Talpatsch?

A soproni Ritter krónika (Paúr Iván kiadása) a 87. lapon Sopron ostromának leírásában a kuruc katonák közt említi a Talpatschen-t. Milyen fegyvernem volt az vajon?

H. F.

1966. XX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / Mi a kuruckorban említett Talpatsch? / Mi volt a talpacs?

Mi volt a talpacs?

A Ritter krónika említette talpas a Czuczor-Fogarassy nyelvészótár (CZF VI. 43. lap. 1874) szerint a gyalog katona régi neve, a szótár kiadása idejében a bakancsos vagy hajdú szó elődje, eredetileg persze talpas. A soproni tanácsjegyzőkönyv 1743-ban (379. lap) közli a kamarai rendelkezést, hogy a Tolbatsch és Heyduck elnevezés helyett a magyar infanterista elnevezés használandó. Tehát nem valamely magyar szó, hanem a német katonáknál alkalmazott. Szigeti Józsefnek még itt-ott előadott népszínműve azonban nem fogadta el a kamarai rendelkezést, hanem az 1850-es években Vén bakancsos és fia, a huszár címmel kezdte meg évszázados pályafutását, míg az 1850-es években Sopronban is adott német fordítása ezzel a címmel járta a német is lakta magyar városokat: Der alte Infanterist und sein Sohn, der Hussar. Szerkesztőnk ehhez hozzáteszi, hogy a *talpas* szót becsületsértésnek fogták fel és tüzvel-vassal irtották. 1778-ban Friedl Antal patikussegédet a városi bíróság 20 botütéssel büntette, mert egy katonáról ezt mondta: Ein solcher Dallpatsch kann ich auch noch werden, ily módon tehát a *magyar gyalogost* talpasnak nevezte (Proth. judicarium 1778. 3. lap).

L. E.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Saját kútja a lakóházak 12%-ának van, ebből fedezi ivóvízszükségletét a város lakóinak 7%-a.

2 (Megjegyzés - Popup)

1609. Aedes... communitatis vulgo Stadtkuchel.

3 (Megjegyzés - Popup)

Soproni vonatkozásairól SSz. 1958. 262. lap. 1925-ben halt meg.

4 (Megjegyzés - Popup)

Poda: A soproni bor. 8. lap.

5 (Megjegyzés - Popup)

Az eseményt a ház falán újabban emléktábla örökíti meg.

6 (Megjegyzés - Popup)

Prothocollum inquisitionum criminalium. 1776–9. 165. lap.

7 (Megjegyzés - Popup)

A Magyar utcában bizonyos Kerpel családnál laktak.

8 (Megjegyzés - Popup)

Képét lásd SSz. 1959. 324. lap.

9 (Megjegyzés - Popup)

A nem könnyen kivethető felirat ez: „Dieses Haus / hat Herr Tobias Reisch / von Einen Wohledlen Rath und / Gemeinde allhier laut Licitation / Anno 1778 d. 29 December mit dem / Recht der Gerechtigkeit erkaufft und mit dem Schild / zur ungarischen Cron / in der innern Stadt benenet”. A ház régebbi és megújított képét SSz. 1956. 364. 1959. 123. 1952. 1963. 232. lap.

10 (Megjegyzés - Popup)

Talán itt volt Liszt gyermekkori két hangversenye is 1820-ban.

11 (Megjegyzés - Popup)

A kifőzők étkező vendégek számára adhattak csak bort, onnan vinni tilos volt. Étlapot nem volt szabad írni az 1815-ben kiadott 3611. sz. végzés szerint, amely tilalom még 1832-ben is fennállt (Tjk. 4763. sz. végzés). A nem kedvező kilátások folytán a kifőzők száma nem volt nagy: 1793-ban éppen úgy csak három, mint 1823-ban (Tjk. 1793. 1980. sz. és 1823. 1811. számú végzés). Ez évben nyílt a negyedik kifőző, ugyanakkor 12 fogadó működött. 1764-ben két zsidó kifőző fizet bért a városnak, ekkoriban azonban

zsidók szombat és vasárnap kivételével tartózkodhattak csak Sopronban. 1766-ban csak egy ily kifőző volt a Rózsa utcában. Itt lehetett bort is kimérni, de csak Sopronban vásároltat (Tjk. 1766. 77. lap).

12 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei Hírlap. 1954. I. 1. Az első gazda a meggyöngült szemű Maurer Ferdinánd festő volt.

13 (Megjegyzés - Popup)

Thury Etele: Bethlen Gábor levelei Sopron városához, Tört. Tár 1889. 397.

14 (Megjegyzés - Popup)

Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei, Bp. 1879. MTA., 153.

15 (Megjegyzés - Popup)

Kristóf György: Bethlen Gábor alakja az egykorú német népköltészetben, Kecskemét é. n.

16 (Megjegyzés - Popup)

Bethlen Sopronhoz fűződő kapcsolatairól: *Simkovic Gyula*, Bethlen Gábor és Sopron, SSz. XIV. 260–63.

17 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Sopron múltja. Melléklet a Századok 1883. évf.-hoz, 28–29.

18 (Megjegyzés - Popup)

Életrajza: *Csapodi Csaba*, Esterházy Miklós nádor, Bp. é. n.

19 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története I. Sopron 1917.

20 (Megjegyzés - Popup)

(*Szalay László–Salamon Ferenc*): Galantai gróf Eszterházy Miklós, Pest 1863. I. 95.

21 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 123.

22 (Megjegyzés - Popup)

Payr: id. m. 263.

23 (Megjegyzés - Popup)

Bánlaky József: Bocskay István, Báthory Gábor és Bethlen Gábor időszaka Bp. 1940. (A magyar nemzet hadtörténelme XIV.) 246.

24 (Megjegyzés - Popup)

(*Szalay–Salamon*): id. m. 141.

25 (Megjegyzés - Popup)

Szilágyi: Gúnyirat Bethlen Gábor idejéből, Századok 1875.

26 (Megjegyzés - Popup)

Payr: id. m.

27 (Megjegyzés - Popup)

Közli: *Horváth Mihály*, Magyar Regesták... Magyar Tört. Tár XI. Pest 1862, 174.

28 (Megjegyzés - Popup)

Magyar építészettörténet, Műszaki K. Bp. 1961. 149.

29 (Megjegyzés - Popup)

Gerő László: Magyarországi várépítészet, Művelt Nép Bp. 1955. 425.

30 (Megjegyzés - Popup)

A lakompaki csata leírását e forrásokból merítettük: *Kazy Ferenc*: Historia Regni Hungariae... Tyrnaviae... Anno 1737. 182., (*Szalay–Salamon*): id. m. 145–48., *Gindely Antal*: Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodásához, Bp. 1890. 221., *Angyal Dávid*: A magyar nemzet története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig, Bp. Ath. 1898. 284., *Payr*: id. m. 266–67., *Bánlaky*: id. m. 248–49.

31 (Megjegyzés - Popup)

Egykorú tudósítás a csatáról: Wahrhaftige Relation... der victori de Dampier in Ungarn... bey Lackenpach... erhalten 1620.

32 (Megjegyzés - Popup)

Egykorú tudósítás a csatáról: Wahrhaftige Relation... der victori de Dampier in Ungarn... bey Lackenpach... erhalten 1620.

33 (Megjegyzés - Popup)

Tudományos Gyűjtemény 1822. XI. 124–25.

34 (Megjegyzés - Popup)

Pressburger Aehrenlese 1830. 95. sz.

35 (Megjegyzés - Popup)

Dagobert Frey: Das Burgenland, Wien 1929. XXII.

36 (Megjegyzés - Popup)

***: Taródy Máttyás sírja, Társalkodó 1835. II. 327.

37 (Megjegyzés - Popup)

Das Tarody-Grab, Pannonia 1838. 71. sz. 282–83.

38 (Megjegyzés - Popup)

Band Simon: Taródy-sír, Soproni Napló 1910. nov. 5.

39 (Megjegyzés - Popup)

Az adatot *Riedl Bélának* köszönöm, hasonló módon az újabb fényképet is.

40 (Megjegyzés - Popup)

Payr: id. m. 286–87.

41 (Megjegyzés - Popup)

A szarkofág eredetének helyes megfejtéséért *dr. Mócsy Andrásnak* ez úton is kifejezem hálás köszönetemet.

42 (Megjegyzés - Popup)

Az oklevél latin eredetijét közli: *Toldy Ferenc*, Galántai gróf Esterházy Miklós munkái, Pest 1852. 347–48. hasáb. *Hackel Anna* fordítása.

43 (Megjegyzés - Popup)

csonka év.

44 (Megjegyzés - Popup)

I. kötet anyakönyv 43. l.

45 (Megjegyzés - Popup)

csonka év.

46 (Megjegyzés - Popup)

csonka év.

47 (Megjegyzés - Popup)

Garai Lenke: Adatok a soproni szociáldemokraták tevékenységéhez az első világháború előtt. SSz. 1964. 1. Vasutasok sztrájkja Sopronban (1904) SSz. 1964. 3. Vértörök csütörtök eseményei Sopronban SSz. 1964, 4. Kölkedi István. Soproni bérmozgalmak 1905–1907. SSz. 1963. 3–4. A szakmai munkásszervezetek

kialakulása és tevékenysége Sopronban SSz. 1962. 1. Soproni sztrájkok a századforduló idején SSz. 1962. 2. Koncsek László: Adalékok a soproni munkásmozgalom történetéhez SSz. 1960. 4.

48 (Megjegyzés - Popup)

Kölkedi: Bokányi és Sopron SSz. 1961. 4. Merényi: Hábóru-ellenes mozgalom Győr-Sopron megyében 1912 tavaszán SSz. 1961. 4.

49 (Megjegyzés - Popup)

Faller Jenő: Brennbergi munkásmozgalmak, SSz. 1964. 2–3. Soproni Napló 1909. november 16–31. SÁL. 13247 (rk) 1910. 267 (rk) 1910. Polgármesteri jelentések 1909. 56.

50 (Megjegyzés - Popup)

Rendőrségi iratok (SÁL.) 1006 (rk) 1909.

51 (Megjegyzés - Popup)

Nemzetőr 1909. november 16.

52 (Megjegyzés - Popup)

MmVD. 2. kötet Bp, 1955. Névjegyzék, Tanácsköztársaság. 1919. március 21–augusztus 31. Párttörténeti Közlemények, 1965 december. Simonyi Henrik: Visszaemlékezések. Századok 1966. 1.

53 (Megjegyzés - Popup)

Garbai az emigrációban az ausztrómarxizmus hívévé válik. A revizionizmusnak ez az ága az osztrák szociáldemokraták elméleteként keletkezett. Tagadja a forradalmi harc szükségességét, nem helyeselte a kapitalista tulajdon felszámolását, a kultúrautonómia elvét hirdette a nemzetiségi kérdésben, filozófiája machista volt.

54 (Megjegyzés - Popup)

Hammerl Lajos: „Soproni magánintézetek a XIX. században” (SSz. 1966. 2. sz., 143–150. lap).

55 (Megjegyzés - Popup)

„A soproni m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1886/87. iskolai évről.”

56 (Megjegyzés - Popup)

Közgy. jkv. 1868. aug. 5., 2340. sz.

57 (Megjegyzés - Popup)

Közgy. jkv. 1868. aug. 12., 2406. sz.

58 (Megjegyzés - Popup)

Közgy. jkv. 1868. nov. 11., 3312. sz.

59 (Megjegyzés - Popup)

Közgy. jkv. 1868. dec. 30., 3770. sz.

60 (Megjegyzés - Popup)

Közgy. jkv. 1869. szept. 1., 2151. sz.

61 (Megjegyzés - Popup)

Közgy. jkv. 1870. febr. 9., 423. sz.

62 (Megjegyzés - Popup)

Közgy. jkv. 1870. szept. 21., 2597. sz.

63 (Megjegyzés - Popup)

Közgy. jkv. 1871. márc. 27., 678. sz.

64 (Megjegyzés - Popup)

„Értesítvény a községi (felekezeti különbség nélküli) II osztályú magyar-német tannyelvű felsőbb leánytanodáról Sopronban 1871–72” (Sopron, 1872., Reichard Adolf nyomdája).

65 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 3. lap.

66 (Megjegyzés - Popup)

Vö.: „A magyarországi népoktatásügy szervezete és közigazgatásai” I., 844. lap.

67 (Megjegyzés - Popup)

Nyilván Altdörfer *Keresztély* értendő.

68 (Megjegyzés - Popup)

Itt is elírás történt az értesítőben: a keresztnév nem Lajos, hanem *Károly*.

69 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 14. lap.

70 (Megjegyzés - Popup)

„III. értesítvény a Sopron sz. kir. város magyar-német tannyelvű *felső leánytanodájáról* az 1873–74 tanév végén” (8. lap).

71 (Megjegyzés - Popup)

Az iskola 1873–74. évi „Értesítvény”-e (9. lap).

72 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 1–9. lap.

73 (Megjegyzés - Popup)

011/1881. sz. kultuszminiszteri leirat.

74 (Megjegyzés - Popup)

Huszár Lajos: Soproni iskolai jutalomérmek a XVII. századból. Num. Közl. 34–35. (1935–1936) 58–64.

75 (Megjegyzés - Popup)

Matthias Müllner: Geschichte des ev. Gymnasiums zu Oedenburg nebst den Denkwürdigkeiten der ev. Gemeinde daselbst, 1857.

76 (Megjegyzés - Popup)

„36 Pfennig so denen Knaben beym Examen verehrt wurden” Csatkai Endre: Soproni ötvösök a XV–XIX. században. Sopron 1931.

77 (Megjegyzés - Popup)

Vatter Ilona, A soproni német színészet története 1841-ig. Német Philológiai Dolgozatok XL, Budapest, 1929, 127 l.

78 (Megjegyzés - Popup)

i. m. 59. l.

79 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre cikke, Wiener in Ödenburg. I. Ferdinand Raimund. Oedenburger Zeitung 1922. IX. 28.

80 (Megjegyzés - Popup)

Vatter i. m. II. fejezet, Raimund a soproni színpadon, 57–66. l.

81 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 60. l.

82 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 61. l.

83 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 62. 1.

84 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre, A soproni színház története 1841–1950. Sopron, 1960, 102. 1.

85 (Megjegyzés - Popup)

Idézett cikk az Ödenburger Zeitungból.

86 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai i. m. 16–17. lap.

87 (Megjegyzés - Popup)

Pukánszky Kádár Jolán: A Nemzeti Színház története, I. k.

88 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai i. m. 47. lap.

89 (Megjegyzés - Popup)

Pukánszky Kádár Jolán szíves közlése.

90 (Megjegyzés - Popup)

OL uo.

91 (Megjegyzés - Popup)

OL uo.

92 (Megjegyzés - Popup)

OL uo.

93 (Megjegyzés - Popup)

OL A Nádasdy család nádasladányi lt. Levelezés: A nro 440.

94 (Megjegyzés - Popup)

OL A Nádasdy család nádasladányi lt. Levelezés: A nro 440.

95 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Levelezés A nro 444.

96 (Megjegyzés - Popup)

Pauler i. m. I. 167.

97 (Megjegyzés - Popup)

OL Nádasdy család nádasladányi lt. Levelezés: A nro 563.

98 (Megjegyzés - Popup)

Pauler i. m. I. 158.

99 (Megjegyzés - Popup)

OL Kamarai lt. Petrőczy család lt. 3 fasc.

100 (Megjegyzés - Popup)

OL Nádasdy család nádasladányi lt. Levelezés A nro 440.

101 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Levelezés: A nro 440.

102 (Megjegyzés - Popup)

Úriszék, XVI–XVII. századi perszövegek. Szerk: Varga Endre. Budapest, 1958. Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 5. 393–504 lap.

103 (Megjegyzés - Popup)

A XVIII. századi Sopron megyei erdőségek kiterjedéséről II. József 1783. évi kataszteri térképe szolgáltatja a legelső megbízható adatokat. Eszerint a Nagyerdő Lozs határában kezdődik, a sárvári út mentén délnek halad, Ivánt délről is közrefogja, majd a Cséri-major érintésével Dénesfát is megközelíti. Innét északnak, majd Gyórot északról megkerülve északnyugatnak halad, a keleti széle Kisfaludnál a Rábaközbe is átsap. A Kisfalud–Potyond–Babót közt elterülő erdőség hasonlóképpen függ össze a Nagyerdővel, mint a Kapuvártól északra fekvő Egererdő. Agyagost már érinti, innét dél-nyugatra fordul, majd Lesvár érintésével az északnyugati széle Lozsnál éri el a kiindulási pontot. Vö. SSz. 1963. 193. lap. Csapody: A Sopron megyei Nagyerdő története.

104 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: Ősi sopronmegyei nemzetségek Sopron 1940. 260. lap.

105 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: i. m. 215. lap.

106 (Megjegyzés - Popup)

Mohl Adolf: Lövő története. Győr. 1930. 43. lap.

107 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. Conscriptio 1717.

108 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Dezső: A magyarországi úrbérrendezés története Mária Terézia korában. Budapest. 1933. I. k. 95. lap.

109 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. L. 1767. évi urbariumok.

110 (Megjegyzés - Popup)

Soós I.: i. m. 216. lap.

111 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. L., Acta Urbaria Iltmo D. Comitissa Vidua Jobo Viczajano Esztera Ebergényi. Tom. 3. Fasc. 6. No 100.

112 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. L. Acta Urbaria ... Tom. 3. Fasc. 3. No 59.

113 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. L. Acta Urbaria ... Tom. 3. Fasc. 6. No 100.

114 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. L. Acta Urbaria ... Tom. 11. Fasc. 35. No 6.

115 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. L. Acta Urbaria ... Tom. 11. Fasc. 35. No 6.

116 (Megjegyzés - Popup)

Soós I.: i. m. 217 lap.

117 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. L. Acta Urbaria ... Tom. 11. Fasc. 35. No 6.

118 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. L. Acta Urbaria ... Tom. 3. Fasc. 6. No 100.

119 (Megjegyzés - Popup)

M. O. L. Khuen Héderváry család levéltára P. 427. I. 5. 38. lap.

120 (Megjegyzés - Popup)

M. O. L. Khuen Héderváry család levéltára P. 424. I. 5. 42 lap.

121 (Megjegyzés - Popup)

Tompos Ernő: Handler Ferdinánd építész és családjának többi építész tagjai. SSz. XVI. évf. (1962). 17–32. old.

122 (Megjegyzés - Popup)

(Orsz. Lt. Kamarai oszt. Sopron vm. dikális összeírása.)

123 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Rácok és görögök a régi Sopronban. Új Sopronvármegye 1941. IV. 26. Füves Ödön: Adatok a soproni görögök történetéhez. SSz. 1962. 68–69. Füves Ödön: Görög kereskedők Sopron megye területén 1770-ben. SSz. 1964. 360–361.

124 (Megjegyzés - Popup)

Departamentum Relig. Gr. n. u. 1785/86 fons 19.

125 (Megjegyzés - Popup)

Már korábban is, 1763-ban jártak görögkeleti diákok a soproni iskolákba. L. László Ernő: Görögkeleti vallású diákok Sopronban, SSz. 1964, 362.